

1982|2

Napirenden
a magánvállalkozások

Keresztes József,
Szepesi József, Zalán Tibor
versei és
Dózsa Ildikó prózai írása

Mikszáth Kálmán
és Selmecebánya

Laczkó Pál
és
Kelemen Gábor
könyvéről

MEGYEI KÖNYVTÁR
SALGÓTARJÁN

PALŐCFÖLD

„Mi élteti a balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpadi Napokat? A közönség és a szakma figyelő tekintetének emléke. Más-különbben pedig az a hazai gyakorlat, miszerint, ha egy rendezvény négyszer ismétlődik, akkor biztos, hogy követi az ötödik, a hatodik és így tovább . . .

Az elmúlt év decemberében megrendezett ISZN a 16. volt a sorban, amiből logikusan következik, hogy 1983 telén a 17-re is sor kerül, ha csak nem fogynak el végleg a vállalkozó kedvű csoportok. De ez aligha valószínű, mert a csökkenő érdeklődés ellenére mindig lesznek optimisták, akik kitartóan reménykednek abban, hogy a mozgalom talán éppen Balassagyarmaton kapja vissza azt a rangját, amit jelenleg másutt sem érezhet!”
(Pintér Károly: Apadó forrásból)

„Egyre növekvő rokonszenvvel figyelem a nógrádiak vállalkozó kedvének bizonyítékait, a Palőcföld Könyvek szépen sorjázó kötetét. Mindenképpen kedvünkre való ez a kísérlet, hiszen a kulturális, az irodalmi élet decentralizálódásának gyakorlati példája. És nem is akármilyen példája! Az 1979-ben megjelent Ébresztő idő című antológia tisztes színvonala miatt igazán méltó a figyelmünkre; külön erénye, hogy a megyében élő alkotók mellett nem feledkezik meg a Nógrádból elszármazott, vagy a Palőcföldhöz kötődő szerzőkről sem.

Ilyen egyszeri nekigyürkőzésre azonban — a vidéki antológiák nagy száma mutatja — szinte mindegyik tájegység képes. A Palőcföld Könyvek újabb darabjai viszont jelzik, hogy Salgótarjánban nem fulladtak ki. Sőt!”
(Körmeny Lajos)

„A fenti egykorú művekből vett idézetek arról tanúskodnak, hogy több homályos pont lehetséges fel Mikszáth selmecebányai diákéveiben, önképzőköri szereplésében, és ami a lényeges, az eltelt évszázad során nem kerültek elő az önképzőkörben bemutatott írások szövegei. Ennek a homálynak és a lappangó köziratok helyzetének feltárása reményében e tanulmány szerzője 1976-ban a helyszínen próbálta meg a kérdésekre a választ megkapni (...) A helyszíni vizsgálódás során kitént, hogy Mikszáth Kálmán selmecebányai éveiből egy egykorú önképzőköri szabályzatot kivéve nem maradt meg semmi. Valószínű, hogy ez a hiány több mint hatvan évvel ezelőtt támadhatott, de az is lehetséges, hogy még a század elején, vagy talán még ezelőtt emelte ki valaki.”
(Rejtő István: Mikszáth Kálmán és Selmecebánya)

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya és a Palócföld szerkesztősége 1983. évre is meghirdeti a

MADÁCH-PÁLYÁZATOT.

A szocialista szellemű alkotó munka ösztönzését szolgáló pályázaton olyan eddig nem publikált, máshol egy időben be nem nyújtott művekkel lehet részt venni, melyek elkötelezett alakító szándékkal, elmélyült szakmai igénnyel mutatják be mai valóságunk közérdekűen időszerű kérdéseit, illetőleg amelyek Madách Imre korára, életére, életművére, annak utóéletére vonatkozó új gondolatanyagot, adalékokat tartalmaznak.

A jelíges pályamunkákat 3 gépelt példányban 1982. október 31-ig lehet benyújtani a Palócföld szerkesztőségének (cím: 3100 Salgótarján, Arany János u. 21.).

Pályadíjak:

1. szociográfia, irodalmi riport, esszé, tanulmány kategóriában

I. díj 10 000 Ft

II. díj 8000 Ft

III. díj 5000 Ft

2. versek, szépprózai művek kategóriájában

I. díj 10 000 Ft

II. díj 8000 Ft

III. díj 5000 Ft

Eredményhirdetésre 1983. januárjában, a Madách-ünnepség keretében kerül sor. Az első közlés jogát a Palócföld folyóirat tartja fenn.

NÓGRÁD MEGYE TANÁCS VB
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉGE

Gerelyes Endre irodalmi pályázat

Salgótarján város Tanácsa a városá nyilvánítás hatvannaedik évfordulója alkalmából, a Palócföld folyóirattal közösen, 1982-ben először, s ezt követően kétévenként ismétlődően Gerelyes Endre nevét viselő irodalmi pályázatot hirdet.

A pályázatra olyan szocialista szellemben fogant művek érkezését várják, amelyek tudományos alaposággal, művészi elmélyültséggel, igényes megformálásban tárják föl Salgótarján történetének eddig ismeretlen részleteit (a városrészek, vagy egyes rétegek, csoportok életmódjának, illetve életmódváltásának feldolgozásával).

A pályamunkákat három gépelt példányban (oldalanként 28–30 sor, soronként 55–60 leütés) jellegével kell beküldeni 1982. november 30-ig a Palócföld szerkesztőségének címére (3100 Salgótarján, Arany János út 21.).

A városi tanács pályadíjai:

1. Tanulmány, szociográfia, esszé, irodalmi riport kategóriában: első díj 6000, a második 4000, a harmadik 3000 forint.

2. Szépirodalmi kategóriában: első díj 6000, a második 4000, a harmadik 3000 forint.

Eredményhirdetésre 1983. januárjában kerül sor. A meghirdetők a pályadíjak átcsoportosításának jogát fenntartják.

SALGÓTARJÁN VÁROS TANÁCSA
PALÓCFÖLD SZERKESZTŐSÉGE

1982|2

TARTALOM

3 Solyom István: Vállaljuk?

4 Molnár Pál: Felbontott frigy

6 Szendi Márta: Osztódással megmaradni

10 M. Szabó Gyula: Pénz az ablakban?

12 Brunda Gusztáv: Makszimka

15 Zalán Tibor: Approximációk I.

16 Dózsa Ildikó: Találkozás egy régi atom sarkában

18 Szepesi József: Balázs János festményeihez. A hazugságom, Ha alvajárnék, Sírfeleirat I., Sírfeleirat II., In memoriam Balázs János

18 Keresztes József: Bibliai parafrázisok, Rövid ballada, Viszonylagos boldogság, Z. Z.-nek a túlvilágra, főhajtással, Anteuszként

19 Rejtő István: Mikszáth Kálmán és Seimecbánya

24 Félévi értesítő. A szolnoki Szilgietti Színház őszi bemutatásáról (Bérczes László)

26 Apadó forrásból. Utószó a XVI. Madách Imre irodalmi színpadi napokhoz (Pintér Károly)

27 Laczkó Pál: Szalmakomissár (Csűrös Miklós)

28 Kelemen Gábor: Bakszekér (Körmendi Lajos)

29 Szavak piacán (Szigeti Csaba)

30 A marxista irodalomelmélet története (Csongrády Béla)

A címlapon, borítón és belső oldalakon Jánosy Ferenc rajzai.
(Fotó: Buda László)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYANAK LAPJA
Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámmal. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867

INDEX: 25 925

82.25383 Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat, St. 1200 db
Fv.: Kelemen Gábor ig.

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Vállaljuk?

A címben feltett kérdés nem véletlenül fogalmazódott többes szám első személyben. A gazdasági célok és realitások, s azok egyénre háruló követelményei és következményei ugyanis mindannyiunkat válaszadásra kényszerítenek, mert mindannyiunkról van szó, s már nem egyszerűen mint gazdasági kérdéstről, hanem mint politikairól is.

A válaszadás nem egyszerű, mert bár aligha van józan ember, aki ne mondana igent olyan társadalmi programokra, amelyekben saját törekvéseinek, vágyainak kielégítési lehetőségeit is látja, a megvalósítás mai konkrét formái a korábban természetes válaszok újrafogalmazására készítetnek bennünket. Ez természetes. S ezért nem véletlen, hogy a fejlődésről, növekedésről, stabilitásról, foglalkoztatottságról, megújulási készségről, az emberi tényezőről, az értelmiség szerepéről, a vállalkozásról, s sok minden másról ma társadalmi szinterű polémia folyik.

Ezúttal a vállalkozásról lesz szó. Kevés téma váltott ki ugyanis a közvéleményben akkora érdeklődést mostanában, mint a kisvállalkozás. És kevés szült annyi kételkedést, téves meg- és elítélést, aggodalmat. A vélemények minősítéséhez már az osztályozási szempontok is kialakultak. Mindenekelőtt vannak, akik értik. A másik csoportba azok sorolhatók, akik szerint végre felfedeztük a minden gondunk megoldására alkalmas varázsszert. A következő csoportba azok tartoznak, akik szerint „megtettük a döntő lépést pozíciónk feladására”. Nem kevés — ezen osztályozás szerint — azok száma, akik a hosszú idő alatt kialakult-kialakított értékrendünket féltik, tartanak a kispolgári életvitel felerősödésétől, a munkával nem arányos jövedelmek nagyarányú növekedésétől, s még a kizsákmányolástól is. Azok száma sem kevés, akik azért fogadják fenntartással, mert vagy nem tudnak, vagy nem akarnak részt venni benne, s mint számukra közömböst, vagy ellen-szenvest elvetik.

A vélemények skáláját nézve, felmerül a kérdés, mit kellene pontosabban tudni? A lényegét mindenképpen. Lapos közhelynek tűnik, mégis le kell írni: a kisvállalkozás nem cél, hanem eszköz, s a sok közül is csak az egyik.

Közismertek azok a külső és belső feltételek, amelyek bonyolultabbá tették gazdasági fejlődésünket, kikényszerítették, hogy a gazdaságot új fejlődési pályára állítsuk. Ez szükségszerűen azt jelenti, hogy már nem elég ugyanúgy tenni a dolgunkat, mint régen, csak egy kicsit jobban, hanem másként is kell tenni. Ez a „másként” a termelés emberi tényezőinek oldaláról az alkotást, a vállalkozást, mint minden területen kötelező magatartási formát jelenti. Sürgetővé teszi ennek a magatartásnak az általánosítását az a körülmény, hogy a gazdasági fejlődés csaknem minden tényezőjének szükében vagyunk. Egyedüli mobilizálható tartalékunk az emberek felkészültsége, szorgalma, ügyessége, az a képessége, hogy többek tudnak lenni tegnapi önmaguknál, ha arra ösztönzést kapnak, ha abban érdekeltté tették őket.

Ilyen ösztönzés és érdekelttség fejeződik ki abban, hogy szabad(abb) utat kaptak az új vállalkozási formák. Az ösztönzés ilyen iránya nem egyszerűen azt jelenti, hogy rendeletek jelentek meg, hanem elsősorban azt, hogy a gazdaságpolitikában nem megtűrt, hanem kívánatos elem lett: egyértelművé teszi helyét gazdaságunk egész rendszerében. A tekintélyre azonban nem elég hivatkozni, ha a „közzel” el akarjuk fogadtatni. Azt is szükséges alaposabban megvilágítani, hogy kinek az érdeke az új vállalkozási formák elterjedése. Sok félreértés forrása ugyanis, hogy látszólag az egyéni érdek gáttalan érvényesülése kap majd teret. Az egyéni érdek érvényesítése valóban lehetséges, de csak addig a mértékig, ameddig az a közösség érdekeinek érvényesülését is szolgálja. Ez pedig nem egyéb, mint a szükségletek teljesebb kö-

rú kielégítése. Mert aligha kell bárkinek is bizonygatni, hogy kielégítetlen szükségletek vannak. Régiek is, újak is. Egyrészt azért, mert korábban sem voltak kielégítve, másrészt azért, mert kikerültek a nagy szervezetek által gazdaságosan kielégíthető szükségletek sorából, miközben tömegesen keletkeztek újak is. A példatár szinte kimeríthetetlen.

Önmagában azonban még nem elég a szükségletek kielégítési formáját azzal igazolni, hogy az mindenkinek érdeke. Garancia is kell, hogy egyik sem érvényesül a másik rovására. Ha ugyanis a köz érdeke kerül túlsúlyba, akkor a vállalkozás meg sem születik, vagy elhal. Ha pedig a vállalkozó érdekei kizárólagosak, akkor a köz kénytelen ráfizetni (értéken felül megfizetni). Ezideig az utóbbi volt a jellemző. Az áruk, szolgáltatások iránti kereslet meghaladta a kínálatot, nem jött létre a vevők piaca. Kialakult viszont a monopolhelyzet (a maga irreálisan magas áraival) és az illegális tevékenység (az ugyancsak magas és adóztatlan jövedelmekkel).

Az új vállalkozási formák kiterjesztése és funkcionálása egyúttal verseny is. Ez a verseny azonban nem elsősorban a nagyüzemekkel folyik (még a gondolat is képtelenség), hanem a vevőért, a megrendelőért. Annak a helyzetnek a létrehozása kívánatos, amelyben egyebek mellett a köz olyan értékítélete dönti el, hogy egy adott vállalkozás (bármiről legyen is szó) szükséges-e, vagy sem, amely értékítéletben többek közt benne van a tisztességes hasznát is tartalmazó elfogadható ár éppúgy, mint a pontosság, megbízhatóság, kulturáltság is. Ahhoz azonban, hogy ez az értékítélet valóban hasson, a verseny tényezője legyen, az eddigieknél lényegesen több kisvállalkozás kell. (Mindeddig jóval kevesebb jött létre, mint amennyi szükséges lenne, s mint amennyire féltünk tőle.)

Pedig lenne miből kisvállalkozásba fogni. A társadalmi összmunkefordítás egyhatoda (óriási szám) a szocialista szektoron kívül realizálódik, azt kiegészítve végzi a szükségletek kielégítését. Ebbe az intézményesített, engedéllyel végzett tevékenység éppúgy beletartozik, mint az illegálisan — nem ritkán törvényellenesen — végzett munka is. A társadalomban meglévő energiák, alkotóerők tehát munkálnak, értéket hoznak létre — ha tudomást veszünk róla, ha nem. A mostani törekvések nem elhanyagolható célja, hogy ezekből minél többet legalizáljanak, hogy ezáltal szervezettebbé, szabályozottabbá és társadalmilag ellenőrizhetőbbé váljanak. Nem elvtelenül persze — amint azt már hangsúlyoztuk — hanem a társadalmi előnyök és hátrányok gondos mérlegelése alapján. A döntés, majd az azt követő rendeletek ezek figyelembevételével születnek meg. A közvélemény ez ideig inkább a hátrányokkal foglalkozott. Úgy tűnik, a potenciális vállalkozók jelentős része is. Ez utóbbiak azért, mert nem kicsi a kockázat sem. Döntésük szükségszerűen a kockázat vállalását is jelenti.

A járatlan út vállalása mindig kockázatos, a végén éppúgy várható a siker, mint a bukás. A jelenlegi — szigorúbb külső és belső feltételek által determinált — helyzet sok tekintetben kényszerít a járatlan út vállalására. Ha tényleges döntési alternatívának tekintjük azt, hogy vállaljuk-e vagy sem a járatlant, végeredményét tekintve a nemzetközi mércétől, a saját igényeinktől való lemaradás és a fejlődés között választunk. Aligha kell bizonyítani, hogy az utóbbit kell választanunk, mint ahogy az utóbbi évek vitáiban ez eldőlt. A döntés azonban önmagában nem elég, szükséges hozzá a termelés tényezőinek (benne az emberi tényezőknek) mozgatása, átrendezése is. Kozma Ferenc mondja szellemesen: a mozdulatlanság megvalósul döntés nélkül is.

A bevezetőben szó volt az emberek osztályozásáról vélemények alapján. A sokféle szempont között azonban — úgy vélem — hiba lenne figyelmen kívül hagyni a legfontosabbat. A lényegét illetően ugyanis a vélemények két pólus körül polarizálódnak,

aszerint, hogy a kisvállalkozás fogalmában melyik elemet tartják hangsúlyosnak. Okos érveléssel, meggyőző szóval elérhető, hogy mindenki megértse szükségességét, részleges fenntartással, vagy fenntartás nélkül. Jó példáért egyébként se kell messzire mennünk. A magyar mezőgazdaság mai eredményei a kételkedők számára is kézzelfogható bizonyítékul szolgálnak. Ezért érdemes emlékeztetni arra, hogy évekkal ezelőtt ez ügyben is hasonlóan szenvedélyes vitáknak voltunk tanúi-részesei. Am arra is gondolnunk kell: a háztáji és kisegítő gazdaságok nem a nagyüzemek nélkül, azok ellenére értek el nagy eredményeket, hanem segítségükkel, velük elválaszthatatlanul összefonódva, azokat kiegészítve.

Ha mélyebben végiggondoljuk azt a kihívást, amellyel szembe kell néznünk, nyilvánvalóvá válik, hogy az oly sokat emlegetett fogalomban a hangsúly a vállalkozáson van. A kisvállalkozás része ennek, de nem azonos vele. A gazdasági stílusváltás vállalkozást követel mindazoktól, akik rendelkeznek a termelési tényezők kisebb-nagyobb része felett, abban a helyzetben vannak, hogy cselekedni tudnak. Megtanultuk a szabályt: az döntsön, aki cselekedni tud. Meg kell tanulnunk ezt másként is értelmezni: aki cselekedni tud, annak döntenie kell. A döntés szabadságát (amely tartalmazza a nem-döntés szabadságát is) felváltja a döntési kényszer.

Ez nem egyszerű helyzetet eredményez. Ha ugyanis olyan a környezet, hogy téves döntés esetén azonnal fejetket követel, akkor érdemi döntés nem születethet. Ugyanis annak kockázatát választják inkább a döntési helyzetben levők, hogy nem vállalnak kockázatot. A kár ugyanis így sokkal nehezebben bizonyítha-

tó. Ha össze lehetne vetni, mi okozza a nagyobb veszteséget: a helyes döntések mellett szükségszerűen megszülető hibásak, avagy a döntések sorozatos elmaradása, egyértelműen bebizonyosodna, hogy az utóbbi. A hibás döntések okozta kár eltöri a nem-döntés miatt elmaradt haszon mellett. Bizonyító erejű néhány csődbejutott vállalat, termelőszövetkezet történetének visszapergetése, az elmaradt üzletek tanulsága. Ugyanígy lehetne sorolni szép számmal a sikeres vállalkozásokat is, amelyek az elmúlt évek nagy viharai közepette is „állva” maradtak. Sikerükben nagy szerepe van annak, hogy döntöttek akkor, amikor döntenie kellett, kockázatot és felelősséget is vállalva.

A döntés nehézsége ma abban van, hogy nem mindig áll rendelkezésre a jó döntés minden összetevője. A kockázatot a bizonytalan elem hordozza, s ma egyre kevésbé áll elő a teljes bizonyosság állapota. Ezért nevezhető vállalkozásnak minden törekvés, cselekvés, amely arra irányul, hogy ennek ellenére a lehető legtöbbet produkálja.

A gazdaság intenzív fejlődési pályára állítása — vállalkozás, amelyben mindenki találhat feladatot, s a maga helyén lehetősége van, hogy képességei maximumát nyújtsa. Vállalkozik az egyén, amikor túlhaladja a rutint, a megszokottat. A vállalat is, amikor gazdaságtalanná vált terméke helyett új, piacképes termék gyártására áll át, mozgásba hozva a termelési tényezők teljes rendszerét. A gondolkodó, alkotó, kezdeményező ember ebben mindennél fontosabb szerepet tölt be.

Sólyom István

Felbontott frigy

— Az év elején úgy jöttek be az emberek dolgozni, mintha mindenki keresné a pluszfeladatokat, amiket megoldhat. Máig sem csökkent a kedv, öröm velük a munka...

A művezető láthatóan őszinte, csupán parányi jelei vehetők észre arcán a „nyilatkozó póznak”. A gyárban egyébként is sűrűn találkozhat az újságíró korosabb brigádtagokkal, akik ugyancsak őszintén ismételtetik a lelkesedést bizonygató mondatokat. Művezetőm azonban nem abból az évszámából való: fiatalabb. Így hát csodálkozással elegy a kérdés:

— Mitől ilyen lelkesültek?

A fiatalember mintegy rákészenlő adja meg a számára magától értetődő választ:

— Hát attól, hogy önálló lett megint a gyár... Mindenki meg akarja mutatni, hogy igenis megállunk a saját lábunkon!

★

Másfél évtizeden át funkcionált nagyvállalat vált széjjel, s lett így újra önálló a megyeszékhely egyik patinás üzeme. Megelégedéssel vették vissza a saját nevet, s a gazdajogokat, amelyeket annak idején a döntő körökben elterjedt központosító elképzelések miatt veszítettek el. „Mi a Művekből váltunk ki, állítom, hogy az egész kollektíva nagy öröme” — nyilatkozta az igazgató a központi pártlapnak, két hónappal azután, hogy a saját lábukra álltak. — „Ezt a nagyvállalatot ugyanis, a nevének kívül, semmi sem tartotta össze.”

— Még a neve sem egészen! — egészíti ki a főnökével utólag opponáló fiatal főosztályvezető, aki nem rest szakmai részle-

tekbe bonyolódni, hogy a hajdani gazdasági szervezet életképtelenségét utólag is igazolja.

— A név legfontosabb eleme a „zománc” szó. Éppen ebből látszik, hogy az összevonás a hatvanas években elhibázott lépés volt. Ugyanis egészen másfajta zománc kell az edényekhez, más az öntöttvas kádakhoz, más a vegyipari gépekhez, és más ahhoz, amit mi gyártunk: a tűzhelyekhez. Négy ilyen gyárat egy vállalattá szervezni — baklövés. Mi persze sokat szidtuk a központi vezetőket, de utólag el kell mondanom a védelmükben, hogy megoldhatatlan feladatot kaptak. Egy fenékkal négy olyan lovat kellett volna megülni nekik, amelyenekhez közös gyeplőt találni lehetetlen.

★

„A viszonylag homogén érdek mögött a vállalati egységek és a különféle dolgozó csoportok érdekeinek sajátos belső tagoltsága húzódik meg — fejtegeti a tervhivatal elnöke a párt elméleti és politikai folyóiratában. — Különösen nagy lehet az érdekeltség a területileg is szerteágazó nagyvállalatok különféle gyárai és telephelyei között a fejlesztési források és a személyi jövedelemnek a növelésére irányuló lehetőségek elosztásában, vagy a termelési feladatok meghatározásában.”

— A központban működött egy kutató-részleg, ami segíthetett volna nekünk. De nem nagyon segített, magunkra voltunk utalva a műszaki fejlesztésben. Ennek megvolt az előnye, mert a különváláskor mi zökkenő nélkül ugyanott folytattuk a munkát, ahol az előző év végén abbahagytuk. Csak azt nem értettük és máig sem értjük, hogy az ő fizetésük milyen alapon volt magasabb, mint a miénk. Mert a központban

egy ugyanolyan osztályvezető, mint én, legalább húsz százalékkal többet keresett — a mellékeseit nem is számítva.

A fiatal mérnök még az egyetem padjait koptatta, amikor viaskodás folyt a központ és a gyár közt — megyei és fővárosi felsőbb testületek bevonásával — a technikai fejlesztésre szánható forintokért. A tárgyilagos hangú írásbeli dokumentumok mellett szenvedélyes szóbeli megnyilatkozásokkal is ösztökélték a helyi illetékeseket: „hassanak oda”, hogy az üzem műszaki nívója emelkedhessen valamelyest, az egyes vélekedések szerint „középkori színvonal” fölé.

— Levélbe kell foglalni, hogy eddig években keresztül hogyan tartottak titeket hátrányban, mindennek következtében mi a jelenlegi helyzet és a végére írjátok oda, hogy a megoldásra vonatkozóan mik a javaslataitok.

A megyei politikus katonásan kiadott „ukáza” és seregnyi egyéb, ilyen és olyan úton tett lépés nem maradt eredmény nélkül. A „Művek” utolsó két évében beruházások sorozata indult meg a gyár különböző részein. Ez százhusz, az nyolcvan, amaz ki tudja, hány ember munkáját „váltja ki” — állították a programok. Nem kis megnyugtatósára azoknak, akik hozzávetőleg ismerték az üzemből való elvándorlás arányait.

★

1980 novemberében értesültek róla a gyári illetékesek, hogy a következő évben már önállóan gazdálkodhatnak. Alig másfél hónapjuk maradt arra, hogy összeszedjék magukat. Ütött-kopott gyárat néhány daliásnak mondható épülettel, a megújulás folyamatát épp elkezdő gépparkot, s egy megfogyatkozott dolgozói gárdát örököltek

a hajdani frigyből. Ráadásul egy feladatot. Az önálló gazdálkodás első évében ke-
rek ötvenmillió forint nyereséget kell el-
érni, hogy az egység mérlege nullszaldóra
álljon, s az új — visszaszerzett — név ne
kerüljön rá a veszteséggel gazdálkodó vál-
latok lajstromára.

Ezt az eredményt produkálni rendkívül
fontosnak — bizonyos stádiumokban, bi-
zonyos szemszögekben nézve létfontosságú-
nak — látszott, lévén hogy „magas hely-
ről” esetleg visszakozzt vezényelnek:

— ...nem eléggé körültekintő döntés
volt.

Rangos állami hivatalnok jelentette ki ez
utóbbi — két másik példát is felsorolván
— a „Művek” szétválasztásával kapcsolat-
ban. Vélekedése 1981 tavaszán nyomtatás-
ban is megjelent, s ez némileg fölélnkít-
tette az aggodalmakat, s néhány, hivata-
losan meg nem erősített pletyka is lábra
kapott a gyár falai közt a volt központban
maradt ilyen-olyan helyettesekről, főosz-
tályvezetőkről, osztályvezetőkről, akik be-
osztottak, főosztályok, osztályok nélkül bo-
torkálnak...

Egynéhány fölösleges „írásztal” hajda-
ni létét nem túl nagy merészség föltételez-
ni. „Ami az exportunkat illeti, a vesztesé-

gek zöme ebből származott — nyilatkozta
az igazgató a központi pártlapnak. — Nem
mintha az áruink nem lennének korszerű-
ek, de annyi áttételen keresztül kerültek ve-
vőinkhez, hogy annak költségeit nem vi-
selhették el az árak”.

— Volt egy belföldi értékesítési osztály
a központban, s az tartotta a kapcsolatot
más vállalatokkal. Mi elvileg csak ezen az
osztályon keresztül érintkezhetünk más
egységekkel. De ha ők megkötöttek vala-
milyen szerződést, sokszor csak jóval ké-
sőbb értesítettek minket róla: vagy az utol-
só pillanatban, vagy már későn. Az is elő-
fordult, hogy mi megkaptuk az utasítást a
kiszállításra, de a kereskedelmi vállalat
telephelye, ahová mi vitettük az árut, nem
tudott róla, hogy az ő központja miben ál-
lapodott meg a miénkkel. Ezért teremtet-
tünk a telephelyekkel közvetlen kapcsola-
tot. Ez bevált. Olyan garnitúrákat is elad-
tunk, tízes, húszas tételben, ami hónapok-
ig a nyakunkon maradt volna. Többször
előfordult, hogy már megszerveztük a szál-
lítmány fogadását, de a központunk tudomást
szerzett róla, közbeavatkozott és nem
lett a dologból semmi.

Ez az a pont, ahol már erős túlzásnak
érezem a viszonylag fiatal kereskedelmi
szakember „élménybeszámolóját”.

— Csak nem azt akarja mondani, hogy
különböző központok működnek, amelyek
„alatt” az élet nyugodtan zajlik a maga
törvényei szerint, tőlük teljesen függetle-
nül?

— Erről szó sincs! Sok fontos munkát
végzett a központunk. Ezt főleg azóta érez-
zük, mióta a feladatok teljes egészében
ránk szakadtak. Ma már mi kötjük a szer-
ződéseket. Ez több munkát ad nekünk,
igaz több lehetőséget is az igazi kereske-
delmi tevékenységre. Mert amit egy évvel
előtt csináltunk, az nem volt kereskedel-
mi tevékenység. Most már konyítunk hoz-
zá. Ennek köszönhető, hogy minden eddi-
ginél nagyobb mennyiség eladására köthet-
tünk szerződést. És több árut adtunk el,
mint amennyire előzetesen szerződöttünk.

★

Amikor a város — hivatalosan — város
lett (1922), már csaknem három évtize-
des múltra tekinthetett vissza az a kis-
üzem, ami a gyár elődjének számít. Huza-
mosabb ideig apró-cseprő fémárukat ké-
szített, s árasztotta el velük az ország kö-
zeli-távoli vidékeit. Első exportszállítma-
nyát is „fémtojégekkel” állította ösz-
sze; ez a Balkánra jutott el — még a hú-
szas évek végén. Országos rangját azon-
ban jórészt azoknak a portékáknak kö-
szönheti a gyár, amelyek emberöltőnyi ide-
je állnak még ma is itt-ott. szobákban, ter-
mekben — a város nevét festve, vagy önt-
ve „homlokukon” viselvén — és betöltik
gyakorlati szerepüket, egyszersmind a he-
lyiség díszül is szolgálnak.

Maga a gyár — a település mai méreteit
tekintve — a városközpont közel terül
el. Egyik oldalról a vasúti sín, másik ol-
dalról a helység régebbi főútja szegi telké-
nek határát. A bejárathoz közvetlen közel
áll mind a munkaügyi iroda, mind a veze-
tői titkárság. Némely vélekedések szerint
ez nem véletlen: sem a kisebb, sem a na-
gyobb rangú alkalmi betérőknek ne kell-
jen körbejárniuk a (talán nem mindig szív-
derítő küllemű) üzemépületeket.

Olajos földmassza képez vékony réteget
az utak tetején. Oldalt szén, hamu, másutt
törött vagy ép öntvények kupaca emelke-
dik. Kiismerhetetlen rendben állnak az
épületek: régi, szürke csarnok, ugyancsak
rég, emeletes irodaépület, emitt földszin-
tes műhely, amott hosszúkás felvonulási
épület nyúlik: a ki-bejárók öltözetén lát-
szik, iroda lehet.

A nagycsarnok előtt viszonylag újnak
tetsző hasábépület magasodik. Földszin-
tén egy fontos helyiség: a valamirevaló ke-
reskedelmi munkához nélkülözhetetlen
mintaterem. Benne körben állnak a vado-
natúj portékák, különfajta színekben, fé-
nyesre dörzsölve. Az emletre galerialép-
cső vezet föl. Ott dolgozik a gyár legfőbb
műszaki embere.

★

Rézsütosan áll az iroda közepén a hosz-
szúkás dohányzóasztal, körberakva ala-
acsony fotelokkal. Beljebb, majdnem a sa-
rokban a legfőbb műszaki ember íróasztala,
mögötte szék, mellette kisebb asztalon

többkapcsolós telefonkészülék. A falon a gyári portékák, illetőleg hasonló külföldi termékek fotói kiterítve.

— A „Művek” ideje alatt túl termeléscentrikusak voltunk. Szinte senkit sem ismertünk a központiakon kívül. Az akkori KGM-ről például azt se tudtuk, hogy hol van. Most az Ipari Minisztériummal jó a kapcsolatunk, nemrég megítéltek tizenötmillió forint támogatást a zománc továbbfejlesztésének költségeire. Ezenkívül is több olyan helyre lettünk bejáratosak, ahol közvetlenül jutunk információkhoz. Az országos műszaki fejlesztési bizottság irányítását nélkül például nehezen tudnánk előre lépni. A KGST egyik szakmai munkabizottságában pedig hallgatóként vagyunk jelenek.

A legfőbb műszaki ember munkaidejének minden stádiumában érződik a legfőbb szerepkör terhe-dicsősége. Telefonjához küldi a belépő titkárnő, megjegyvezvén, hogy kit kapcsolt főnöke készülékére. Mire az első ügyben intézkedik, már telefonjára kapcsolták a másik érdeklődőt. S mire ezzel végez, már két gyári ember áll irodája ajtajában.

— A dolgozók csaknem megfagynak a nagycsarnokban. Kék-zöld az arcuk. Így nem lehet szerelni, vacogva!

A „fő műszaki” a másik emberre fordítja tekintetét.

— Teljes gőzzel megy a kazán reggel hat óta. Két ember tömködi az ablakréseket. De az ajtókon dől be a hideg.

Cirkalmas káromkodások röpködnek a szobában, közben tippek, ellentippek ütődnek össze. Végül megfogalmazódik a főnök véleménye: „Fel kell gyorsítani a plexit-ajtókat beszerelését. Mondtam előre, hogy ezzel az ünnepek alatt el kell készülni. Akkor most nem lennének bajban. Amíg ez meg nincs, nem tudunk semmit se csinálni.” Lehiggadva ül vissza a fotelba, de úgy érzi, a rend kedvéért néhány szóval kommentálni kell a föltáruult bonyodalmat:

— Az önállóság visszanyerésével természetesen nem oldódott meg egy csapásra minden problémánk. De sokkal nagyobb a mozgásterünk ilyen szempontból is. Ha csak azt nézzük, hogy két politikai testület helyett ma már csak eggyel kell közvetlenül koordinálni, az is nagy könnyítés. Annak idején még a kommunista műszakok letöltéséből is vita kerekedett. Másnapot jelölt ki a főnti, tizedik kerületi testület, és megint mást az itteni, városi... Persze, persze, az ittenihez igazodtunk. De a különválással megtakarítottunk egy csomó vitát.

Csörren a telefon: vagonhiánnyal küszködnek valahol. Még tart a „parancs” kiadása, mikor belép a titkárnő: két külkereskedő érkezett. Egyébként fél óra múlva egy fórumra kell mennie a „fő műszakinak”. Neki aligha lett kevesebb és könnyebb dolga az önállóvá válással. Sőt, sokasodtak a teendői. De a régi, „nyugalmasabb” időkhöz még nem ejtett egyetlen könnyet sem.

★

1981 őszén először jelent meg önálló kiállítóként a gyár a Budapesti Nemzetközi Vásáron. Ők egyedül valamivel nagyobb

területet béreltek, mint korábban a „Művek” a négy gyárnak összesen. Nem túl drága ez? „A reklámra szánt összeg fele kidobott pénz — bólintott ekkor a kereslet föltáruásával foglalkozó fiatal szakember. — Csak azt nem lehet tudni, hogy melyik fele! Ezért igenis áldozni kell a reklámra.”

Toll, gemkapocstok, jegyzetömb, bevásárlószatyor és még néhány műtyűr hirdette, hirdeti azóta is a gyár új emblémáját. „Nem valami jól sikerült a betűszó kiválasztása, mert amikor mellette döntöttek, még nem dolgoztam itt. De most már ez van, ezt kell ismertté tenni.” Az ambíciózus fiatalember hatásosan tevékenykedik: fél évvel a különválás után már itt-ott saját nevén emlegették az üzemet — igaz, a nyelvtörő szó miatt enyhe fintorral — a városban. Egy évvel túlhaladván az önállósodást, már kezd feledésbe merülni a régi elnevezés. Teljesen persze — a dolog természetéből adódóan — még egy évtized múlva sem tűnik el.

★

A „Művektől” testálódott föladat — az ötvenmillió forint nyereség elérése — az első évben nem sikerült: tizenkétmillió hiányzott az egyenleg helyrebillentéséhez. A „visszakozz!” veszélyének elmúltával azonban senkinek nem okozott búskomorságot, hogy egy korábban veszteséggel működő egység „csak” nyereséges lett, s nem „elégé nyereséges”.

Maga a forintban mért eredmény csupán a kétezer gyári dolgozót érinti. Az országnak arra irányul a figyelme: milyen portékákat dob piacra az üzem, függetlenül attól, hogy az árut önállóan, vagy egy „Művek” szervezetében termeli.

Az ifjú főosztályvezetőnek kikristályosodott a véleménye:

— Szerintem az önállóságnak köszönhető, hogy már az első évben elő tudtunk jönni a T típusal. Közvetlenül kapjuk az információt a kereskedelemről és a szakigazgatástól. Ezekre figyelve tudtunk — apróbb, mozgékonyabb szövetkezeteket is megelőzve — lépni. Olyan jó pillanatban dobtuk be az ötletet, hogy az Országos Energiafelügyelet valósággal beleszeretett. A T típus szorosan beleillik az ő racionalizációs programjukba (amit mi az önállóság révén ismerhettünk meg részletesen), kétszázhatvanmillió forint támogatást adtak gépek vásárlására és a technológia korszerűsítésére. Így már tavaly az év vége felé eláraszthattuk a belkereskedelmet az áruval. Az itteni Centrum Áruházban is lemérhettük a tényleges igényeket: egy hét alatt elfogyott az első szállítmány.

A gyár az év elején nyolc új, önálló fejlesztéssel kidolgozott termék prototípusát állította össze. Mind egy nyugatnémet áruház előre megadott szempontjaihoz igazodott. A mintadarabokat bemutatták a kölni Domotechnika nevű kiállításon, hogy tőkés vevőkörüket tovább bővítsék.

— Az új típusok azért készülhettek el hamar, mert az általunk kért műszaki tanácsok végre nem a központba, hanem egyenesen mihozzánk futottak be. Így most már mi lehettünk a szakmában az „okos fiúk”!

Molnár Pál

Osztódással megmaradni

Forgatjuk szánkban a szót: vállalkozás. A sorompó felnyitva és akinek kedvéből, erejéből, fantáziájából futja, beállhat az új csapásra. Átvehet boltot szerződéses üzemeltetésre, alakíthat munkaközösséget, kis-szövetkezetet, kisvállalatot. Belevághat valami újba, ami társadalmi vitáktól nem idegen országunkban is szokatlanul nagy vihart kavart.

Támadjuk és éljenezzük az új rendelkezéseket.

Azt mondja nekem jelentős funkcióban ténykedő ismerősöm:

— Megnézhetjük magunkat, ha már csak ez a lehetőségünk maradt, hogy maszekba adjuk ki a szocializmust! Így akarjuk igazolni saját kudarcunkat, hogy ami együtt nem ment, az saját kasszára majd menni fog?

A kibic, akinek minden mindegy, ebben is a poént keresi:

— Én eddig azt tanultam, hogy a kapitalizmusban a nagy halak fölfalják a kicsiket. Nálunk ez most fordítva lesz? A kicsik zabálják föl a nagyot?

Az írószövetségi közgyűlésen is fölszólaló drámaíró ellenben meleg szavakkal üdvözli az általa vállalkozói szocializmusnak nevezett újdonságot: ezt kell kiteljesíteni, következetesen végigvinni és megszabadul béklyóitól a munka, széles mozdulatokkal kaszálhatjuk majd a sikert.

Áki pedig megpróbál rendet tenni a találatkongan variált nézetek közt, hivatalos tanácskozásokon nem győzi elégszer fölhívni a figyelmet:

— Nem a kisvállalkozások váltják meg az országot, azok csak hiányt pótolnak. A népgazdaság jelentős feladatai továbbra is a nagy gyárakra, üzemekre hárulnak.

Mit lát mindeme vitából a könnyed lenézéssel oly sokszor kisémberek nevezett polgár? Miután összeolvastott már róla fűfát, bogarat, bölcsen azt mondja: majd meglátjuk. Kialakul ez is, mint púpos gyerek a prés alatt, kivárjuk. Am higgadtsága csak addig tart, míg rá nem kényszerül apró-cseprő ügyei intézésére.

Berta néni is addig volt csak kívülálló, míg el nem kopott egyetlen csizmájának a sarka. Vitte reperáltatni a cipészekhez, ahol is hökkenten vette tudomásul, hogy belátható időn belül kizárólag sürgősségi felár leszurkolásával kaphatja meg lábbelijét. A redőrsre kopott asztalra csapott:

— Márpedig én nem fizetek sürgősségit! Mit képzelnek, telik arra a nyugdíjból?!

Kifakadását már hazafelé megbánta: télvíz idején hogy legyen el egy hónapig csizma nélkül? Restellkedve, pironkodva mégis visszafordult.

— Kifizetném azt a sürgősségit, ha még lehet — hebegte megszegyenülten, csak hogy most a felvevést intéző asszonyságon volt a felháborodás sora:

— Hogy tetszik gondolni? — lengette Berta néni orra előtt az imént kitöltött cédulát. — Ez itten dokument, ezen már nem lehet változtatni!

Másodjára hazafelé tartva füstölgött a harag Berta mamában. Majd adnak most már ezeknek — csillapítgatta magát, élvezettel kóstolgatva a bosszú ízét. Majd feleszmélnek, csak legyen egyszer konkurrencia!

★

Verseny tárgyalás a városban. A képauciók finoman szűrt zsongása helyett itt leplezetlenül izgatott az érdeklődés. Ez az első boltárverés a megyében.

Kezdet előtt már sóhajtsányi hely sem marad, néhány széket, egy fogast azért begyömöszölnek még. Már maga alá igazítja a székeket az elnökség, amikor csaldótt moraj fut végig a felajzott közönségen. Híre szalad, hogy nem fizette be a szándék komolyságát jelző „kauciót” az egyik jelölt, tehát a presszóra kiírt licitálás elmarad. Kár. Ez a licitálás lett volna a verseny fénypontja, a vérbeli viadal. Azért mégsem mozdul senki.

Dr. L. L. összepásztigatja a hivatalos formulát tartalmazó stencileket és rákezdi:

— A bányatelepi italboltot Sz. P.-né jelenlegi üzletvezető pályázta meg. Kérem, igazolja személyi adatait a jelenlevő állami közjegyzőnél.

Az asszony nyújtja igazolványát, majd helyet foglal a kerek kis asztalnál.

Dr. L. L. — Kívánja-e valaki az üzletre igényét bejelenteni?

Néma csönd, feltartott kéz után forognak a fejek.

Dr. L. L. (Sz.-néhez): — Kívánja-e az italboltot szerződéses formában üzemeltetni, s vállalja-e, hogy a 436 ezer forint átalánydíjat három év alatt megfizeti?

— Igen.

Dr. L. L.: — Megállapítom, hogy az italboltot Sz.-né szerződéses üzemeltetésre átvette. A szerződést három napon belül megkötjük.

Sz.-né könnyű kis sóhajt ereszt ki, végre megszabadul a rászegeződő tekintetek alól. A figyelem középpontjában most már kolléganője izzad.

Meglepően különbözik egymástól a három asszony, noha egyazon rizikót vállalják. Sz.-né magabiztos. Sokszor átrágott, mostanra kész tervekkel jött ide. Új berendezést tesz a boltba, hűtőládát vásárol, hogy jégkrémet árulhasson, az ajtó előtt mutató teraszt alakít ki. Afféle terepere központot akar csinálni a kocsmából, ahol adni-venni lehet a telepi híreket, véleményezni a napi politikát, az árakat, mi egymást. Osztott, szorzott, s úgy véli, akár negyvenezer forint forgalmi többletet is elérhet havonta, ha ügyes.

Az energikus Sz.-né merő ellentéte a gömbölyű kis T.-né. Tétova, határozatlan, a faggatózásra vállat vonogatja, ajkat bigygyeszt. Nem tudja, milyen is az a kocsmá, amire leszerződött, évek óta meg se fordult benne. Az ember csak pislog és ésszel fel nem foghatja: honnan veszi ez a maf-lácskának látszó asszonyka a merszet ilyesmihez?

S.-né amolyan középarányosa a kettőnek. Vannak elképzelései, ha nem is egetverők, de azért elég talpraesettséget mutat a presszó igazgatásához.

Kis megye, kis üzletek, szolid vágyak. A közszájon forgó hatalmas pénzek helyett az itteni bérleti díjak is várakozás alattiak. Mit mondjak: nem fog egy ország meditálni rajta, hogyan telik, miből fizetik majd ki... Ők hárman most elégedetten veszik kabátjukat — megkapták, amit akartak, s majd csak lesz valahogy.

Lett is. Ha nem is egészen úgy, ahogyan az első jelekből gondolta az ember.

T.-né például egyáltalán nem szorul rá a szánakozásra. Biztos egyenletességgel vezeti a kocsmát, pontosan fizeti a kapott áru utáni számlákat. Üzletében rend van, vendégben nincs hiány. No lám, miből lesz a cserebogár... .

Ritka vendég ellenben a békés idill a gyár környéki italboltban. A lerobbant „kricsmit” két barátnő vállalta föl, noha intették őket: két családnak nem ad elég kenyeret a kis italmérés. Az idősebb a pénzt, az ifjabb a szakértelmét vitte az üzletbe. Csakhát, a barátság ott ér véget, ahol a pénzügyek kezdődnek... .

Az üzlettársak már az első hónapban hajbakaptak a kasszán. Kígyót-békát kiabáltak egymásra, mindkettő hajthatatlan meggyőződése volt, hogy a másik az ő rovására manipulál a raktárkészlettel és a pénzzel. Békesség azóta sem honol a szeszharapóban. Tetézik a galyibát a szándéko-

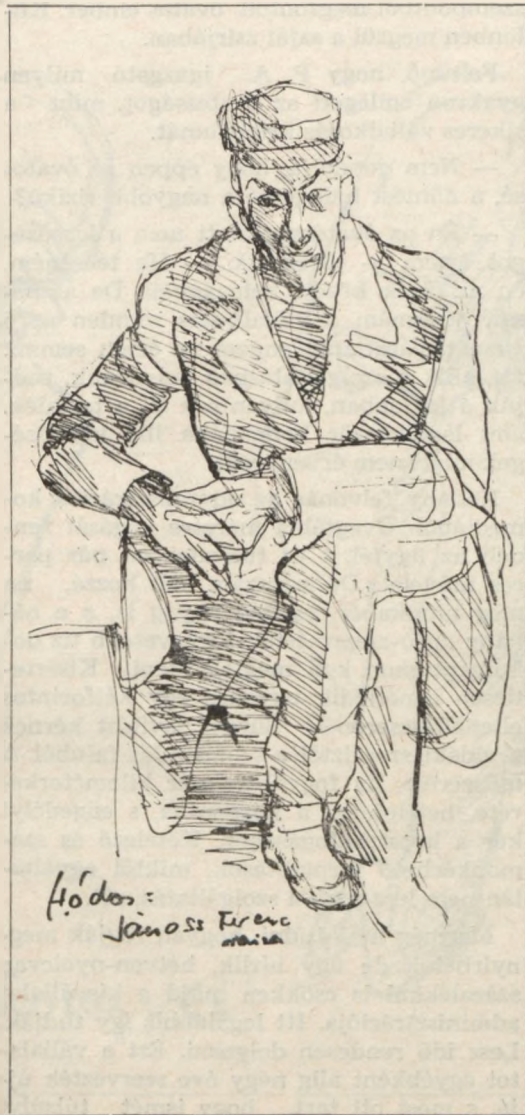
san késleltetett számlák, mikre a vállalati központban rendre fölfigyelnek. Amott már ott tartanak, fölmondanak a két aszszonynak, ők viszont ragaszkodnak a bolt-hoz. Vajh' ki tud itt eligazodni?

Mindezt Sz.-nétől tudom, aki rejtélyes mosollyal válaszol haszna felőli tudakozódásomra. Erősen állítja, hogy az első három hónapban egyszerűen nem mert kasszát csinálni, bár sejtette, hogy a szép forgalomra aligha fizet rá.

Most konyhájában kavargatja a bablevest (addig gyesen levő lánya állja az italboltban a frontot), készséggel elmeséli az árubeszerzés minden nyűgét-bajját, hogy előnti a pinceraktárat az esővíz, hogy lassan az egész család ennek a biznisznek él, s közben sűrűn köszönget ki a nyitott konyhaajtón át a kolóniasoron közlekedőkre... , de hasznáról nem nyilatkozik. Felrántja vállát, széttárja karját, szölesen mosolyog... Ha úgy vesszük, tulajdonképpen válaszolt.

Odakinn két idős férfi ballag a soron, csatlakozik hozzájuk egy menet közben gombolkodó harmadik is. „Akkor megyünk” — állapítják meg, helyeslően biccentenek és a telepi italbolt felé tartva, az összeszokottság precizitásával igazítják egymáshoz lépteiket. Sz.-né kifülei, elégedetten bólint. Fakanálra vesz néhány babszemet, megkóstolja. Puha már. Belöki a masina salaktartó fiókját, lefedi a fazekat, bekulcsolja a kiskonyhát és indul maga is.

★

Valósággal kisregénybe illő történet ez, amit K. község kőművesei megélték a megye első kisszövetkezetének megalakításáig. A mese évekkkel ezelőttre nyúlik vissza.

Hol volt, hol nem volt, volt akkor három szövetkezet, szegények, mint a tempom egere. Összeházasították őket, hogy majd kihúzzák egymást a szegénységből. Nem így történt. A három kis szegényből lett egy nagyobb — nem sokkal gazdagabb.

Ha csak ennyi történt volna, arra könnyen rámondhatná a szenzációra éhes krónika: ez nekem nem hír. Csakhogy ezenkívül is történt egy s más a közös háztartásban, minek folytán a k.-i kőműveseknek elegendő lett belőle. Észre kellett venniük, hogy a közösködésből több a kárunk, mint a hasznuk. Az igazán igényes, nagy szakértelmet kívánó munkákat rendre a házasfeleknek, mármint a másik kettőnek osztották, noha az ő kezük állt volna rá igazán. Mert a k.-i pallérokról annyit tudni kell, hogy híresek a tudományukról. Stukatúrozás, műemléki tatarozás — nekik szinte mindegy, vérükben a mesterség, apáiktól örökölték.

Hamar kitűnt, hogy nem férnek össze a többiekkel. A p.-i malteroslegény ráérősen dolgozott: megvárta, amíg keze alá készítenek anyagot, gépet, csak akkor látott dolgozhoz. Ezzel szemben a k.-i kolléga utánament a művezetőnek és képes lett volna megverni, ha nem adott a munkához minden hozzávalót. Nemcsak tudtak, igencsak szerettek is dolgozni. Hajtós fajta a k.-i kőműves, s mert hajtós, egyre nehezebben viselte, hogy soványodik a fizetési borf-ték.

Sorra köszöntek el a szövetkezettől, buszra, vonatra ültek a prima szakemberek. Annyit azonban meghagytak a búcsúzóknál: mihelyt itthon kiírják a k.-i szövetkezet nevét, azonnal jövőnk!

A maradék aztán elgondolkodhatott rajta: vagy kilépnék ők is, vagy fordítanak a sorsukon. A szülőfaluhoz erősen ragaszkodtak, hát az utóbbi mellett voksoltak. (Ez esetben az osztódás nem a szaporodás, hanem a megmaradás alapfeltétele volt.)

Hallva a döntést, kézzel-lábbal tiltakozott az anyaszövetkezet. Hogyisne, hogy miattuk alsóbb kategóriába kerüljenek, kevesebbet keressenek! Mihelyt megértették, hogy a k.-iak kiválása miatt nem éri őket hátrány, lecsihadtak.

Csaknem barátságossá enyhült a hangulat az otthagytak és a kiválóak közt, így hát N. F., a kisszövetkezet várományos elnöke szövetségi erősítés nélkül, könnyű szívvel ment el az első vagyonmegosztó tárgyalásra. Mindössze harmadmagával érkezett, csakhogy az „ellenfél” kilencfős hadirendet állított. Am számbeli fölényüket is meghaladó vehemenciával képviselték a nagyszövetkezet érdekeit. Megbánta már N. F. könnyelműségét, mint a kutya, mely hetet kölykedzett, de akkor már késő volt.

— Verre ment az osztozkodás — mondja a fiatal ember, s már az emlékezéstől is gyöngyözni kezd homloka. — Azt reméltük, elengednek békességgel, megosztjuk a megoszthatókat jóindulattal, igazságosan. A kilencek azonban terrorisztikus hangnemben tették meg javaslataikat, mondanom sem kell, azok véletlenül minden esetben nekik voltak előnyösek.

Az oxigén- és gázpalackok elosztása például így ment: „Nekünk negyven emberünk van, aki kezelni tudja, nektek csak egy. Csak egy palackgarnitúrát adhatunk, ez is a legnagyobb gondot okozza”.

Az elnök kényszerűen rábólintott, mert nem tudott replikázni. Most már tisztában van vele, hogy igenis tízen tudják azokat az „izéket” működtetni, de akkor még nem tudta. Rájuk sóztak viszont egy 1600-as Ladát, pedig eszük ágában sem volt ilyesmire pénzt adni. Dehát valamivel ki kellett tölteni a keretet.

Végül is a k.-iak többet visznek haza, mint amennyit beadtak, nem járnak éppen rosszul. A vagyon húsz százalékát megkapták, s még egy puccos autójuk is lett.

— Január harmadikán kezdjük az önálló életet — így az elnök, aki gépésztechnikus léteire vállalta föl az építő kisszövetkezet igazgatását. — Fogalmam sincs, hogy aznapra lesz-e annyi pénz a számlánkon, hogy egyáltalán tankolni tudjunk, s ezen felül is... Egy viszont holtbiztos: lesz mit dolgozni, rendelésünk egész esztendőre elegendő, s lesz is kivel azoknak eleget tenni.

A hajdan volt k.-i társaság felére zsugorodva kezd új életet. Az áhítattal hallgatott közgyűlésen minden kérdésben egyöntetű volt a szavazás — jöllehet ez a szövetkezetekre egyáltalán nem jellemző. Nyugdíjas mesterek is ott ültek, pedig nem magukat, fiukat ajánlották be a vállalko-

zásba. Merthogy — mondanom sem kell — a k.-i pallérok nélkül indítja már a masiniszta a g.-i, a.-i és fővárosi szerelvényeket.

Lehiggadt azóta a járási pártfunkcionárius is. Igencsak óvatosan adagolták pedig neki a kiválás ötletét, mégis hatalmasan fölhogadtak indulatai:

— Eseteknél vagytok ti?! Öt évvel ezelőtt én álltam ki a tömeg elé az egyesülés gondolatát támogatva, s most mondjam el az ellenkezőjét?

Mondta. Hiába, gondolkodó embernek néha visszavonulót is tudni kell fújni. Éppen, mert tudomásul veszi a tényeket. Azaz gondolkodik.

*

Négyesben elmélkedünk a szolgáltató vállalat igazgatójával, a főkönyvelőjével és a főmérnökkel, hogy itt voltaképpen milyen típusú emberek volna ideális, ha kisvállalatot alakítanának.

— A konkra leső fajtának. A vakmerő hazárdőrnek, aki mindjárt az elején le akarja húzni az összes sápot, amíg a szabályzókat utána nem igazítják. Ha már nem busás a haszon, legfeljebb otthagyja.

— A legjobb szakembernek, aki egyben a legkiválóbb üzletember is. Aki képes arra, hogy a rutinadminisztráció helyett gazdálkodjék.

— Csak az vállalkozzék, aki minden szempontból megfontolt, óvatos ember. Különben megsül a saját zsirjában.

Feltűnő, hogy P. A. igazgató milyen gyakran emlegeti az óvatosságot, mint a sikeres vállalkozás kritériumát.

— Nem gondolja, hogy éppen az óvatosság, a döntést halogatóé a nagyobb rizikó?

— Én az óvatosság alatt nem a lassúságot értem — tiltakozik. — Ha tehetném, én az elsők között belevágnék. De alaposan átrágnám a vállalkozás minden apró elemét, váratlanul engem ne érjen semmi. Mi, akik a szolgáltatásban dolgozunk, tudjuk a legjobban, milyen sok itt a tartalék, ami legtöbbször komédiába illő kötöttségek miatt nem érvényesül.

Néhány felvonás az adminisztrációs komédiából. Üvegtábla méretre vágását rendeli az ügyfél, s ez tudvalevően pár perces művelet. De szerszám kell hozzá, na meg munkabér, esetleg anyag is, s e néhány apró-cseprő tételt legkevesebb tíz dokumentumon kell megjeleníteni. Kísértesen ismétlődik ugyanez egy kétforintos ellenálláscserénél. Sürgős javítást kérnek a vidéki szerviztől a szomszédos faluból. A műszerész, ha fogyóban már kilométerkerete, betelefonál a központba, s engedélyt kér a kocsibefogásához. Kötelező és számonkérhető formalitások, miktől egyáltalán nem lesz jobb a szolgáltatás, sőt.

Ma még nem tudni, hogyan fogják megnyírni, de úgy hírlik, hetven-nyolcvan százalékkal is csökken majd a kisvállalat adminisztrációja. Itt legalábbis így tudják. Lesz idő rendszeren dolgozni. Ezt a vállalatot egyébként alig négy éve szervezték újja, s most ott tart, hogy ismét túlsúlyt

szedett föl. Azaz túl nagy ahhoz, hogy gyors, operatív beavatkozásokkal tudják a szolgáltatást javítani.

Rájuk férne már egy kis osztódásos szaporodás. Ki is szemelték nyomban a b.-i telepet: nagyszerű kisvállalat lehetne belőle, minden adottsága megvan hozzá.

— Az ottaniakban ugyanis mindig túske van — ecseteli az indítékokat a főnök. — Nem tudtunk annyit adni a fejlesztésből, ilyen-olyan juttatásból, hogy szemrehányást ne tettek volna: persze, mert mindent csak S. város, a központ happol el! Megkerestem hát őket, vázoltam a tervet. Mondtam, nem erőszak a disznótör, de azért gondolkozzanak el rajta alkalomadtán. Nem telik el egy hónap, válaszolnak: jó nekik úgy, ahogyan van. Hát hogy van ez, nem kell a szabadság, ha már a felelősség is velejár?

— Most persze a tanács se támogatná az ötletet — teszi hozzá a számok embere. — Fejezzük be előbb az összes beruházást B.-n, aztán ha felnőtt a gyerek, akkor legyen önálló. Tiszta sor, a helyében én is így okoskodnék. Minek venne a nyakába egy félkész állapottal járó zürzavart?

Tételezzük fel, hogy mégiscsak szárnyra bocsátják egyik-másik szervizüket — hiszen ma még minden fikció —, ha másként nem, akkor szerződéses üzemeltetéssel. Miben látjuk én, te, ő, vagyis mi, az ügyfelek a hasznát?

A főmérnök előredől ültében, indulatosan magyaráz:

— Mi van ma, ha egy bedöglött hajszerítővel beállít valaki a szervizbe? Megmondom. Kiutálják a szerítőjével együtt. Mert időtlen időkiig pepecselhetnek vele, míg megjavítják, s akkor még mindig csak egy semmi kis munkát tudtak le. Egyszerűen nem kifizetődő. A szerződéses szerviznek viszont érdekében áll minden apró munkát elfogadni, mert annyival több a bevételük a fixköltségek fölött, annyival jobban keresnek ők, maguk. Továbbmegyek: nemesak elfogadniuk ajánlatos minden javítást, hanem keresni, csalogatni is az ügyfeleket. Idővel akár oda is juthatunk, mint a békebeli kereskedő, aki boltja kapujában ácsorogva nyakkendőjénél fogva húzta be a vevőt. Ne nevéssen, ez komoly!

Szétesőfélben levő saját hajszerítómra gondolok, s elmegy a kedvem a pukkadozástól. Jó, megengedem, egyszer még én, az ügyfél is fontos lehetek a szolgáltatónak. Állok elébe! Csakhogy ehhez megfelelő szakemberek is kellenének ám!

Ők hárman meg azt mondják erre, hogy lesznek is! Most megtartanak, eltartanak egészen gyenge képességű szerelőket — ráadásul szándékosan. Az ő kis pénzüik rovására fizetik meg illendően az ördögös kezűeket. Ez már csak így van a bérszínvonal-szabályozásban. Fogadásuk van rá, ha reklamál valaki, melyik szerelőt illeti a panasz: a muszájból tartott vattaembereket.

Itt most mindenestre várják a rendelkezéseket. Addig nincs kisvállalat, leányvállalat, de még csak szerződéses szerviz

sem. November végére meg kellett volna mindnek jelennie. Most már lassan fordul az év, s még sehol semmi. Nagy a harc odafenn — bólogatnak sejtelmesen. — Nem babra megy a játék. És egyáltalán: ez nem gyorsvonal, hogy létkérdés volna az indítási és a menetidő. Sokkal fontosabb, hogy valóban végighaladjon a szelvény a kívánt pályán. Lehetőleg kisiklás, karambol nélkül.

★

Úgy tetszik, a körvonalazódó változásokra leggyorsabban a legkisebb csoportok reagáltak. Még nagy volt a bizonytalanság, még nem jelent meg minden szükséges rendelkezés, de már sűrűn nyitogatták rá az ajtót a tanácsi illetékesekre azok, akik gazdasági munkaközösségek megalakításán gondolkodtak.

Volt, aki csak tanácsot jött kérni. Csalódottan távozott, akkortájt a bennfentesek se tudtak többet náluk. Mások viszont már határozott tervekkel kopogtattak.

Mint R. G. a maga mérnöki irodájával. Az egyébként is vállalkozási irodán dolgozó férfi jó érzékkel tapintott rá egy kielégítetlen szükségletre: a magánépítkezések szövevényes ügyeinek intézésére.

Szervező, Tervező és Lebonyolító Mérnöki Iroda — ezzel a névvel társulnak építésszek, jogászok, közgazdászok. Irodájukat mankóul szánják az építkezésben járatlan emberek hóna alá, márpedig seregestül vannak, akik e támaszra rászorulnak. Pontosan ez az, amit a magánvállalkozástól várnak: hasznosítsák magukat ott és úgy, ahol és ahogy a nagyvállalat nem képes.

Örült R. G.-éknek a tanácselnök-helyettes is:

— Ha nem volnának, ki kéne őket találni. Azokat a vállalkozásokat támogatjuk, amik a lakosságnak segítenek.

Ezzel egyidőben bejárta a sajtót a hír a fővárosi magánnyomozói iroda alakulásáról. A pletyka szintjén terjed, hogy fölkereste már a saját zsebre dolgozó Sherlock Holmesokat egy igen magas beosztásban dolgozó férfiú is. Az illető ellen fegyelmet indítottak, mire ő állítólag megbízást adott az irodának, derítsenek ki valami alantas dolgot az eljárást folytatók ellen is. Mind-egy mi légyen az, szabad kezet ad, csak szeplőt ejtsen az illetők becsületén.

Kevésbé romantikus, de igen kapósnak mutatkozó vállalkozásba vágta fejszáját a b.-i társaság. A jó képességű szakemberekből álló csapat évek óta eljárógat már hét-

végeken tetőt fedni, szigetelni. Félig-meddig szórakozás is számukra a gebin, eltársalognak, kvaterkázgatnak, ami viszont pillanatig sem akadályozza meg őket abban, hogy a nyugaton is legkorszerűbbnek számító technológiákat alkalmazzák kiváló eredménnyel. S ha már lehet az amúgy is élő vállalkozásnak jogszerű keretet adni, miért késlekednének?

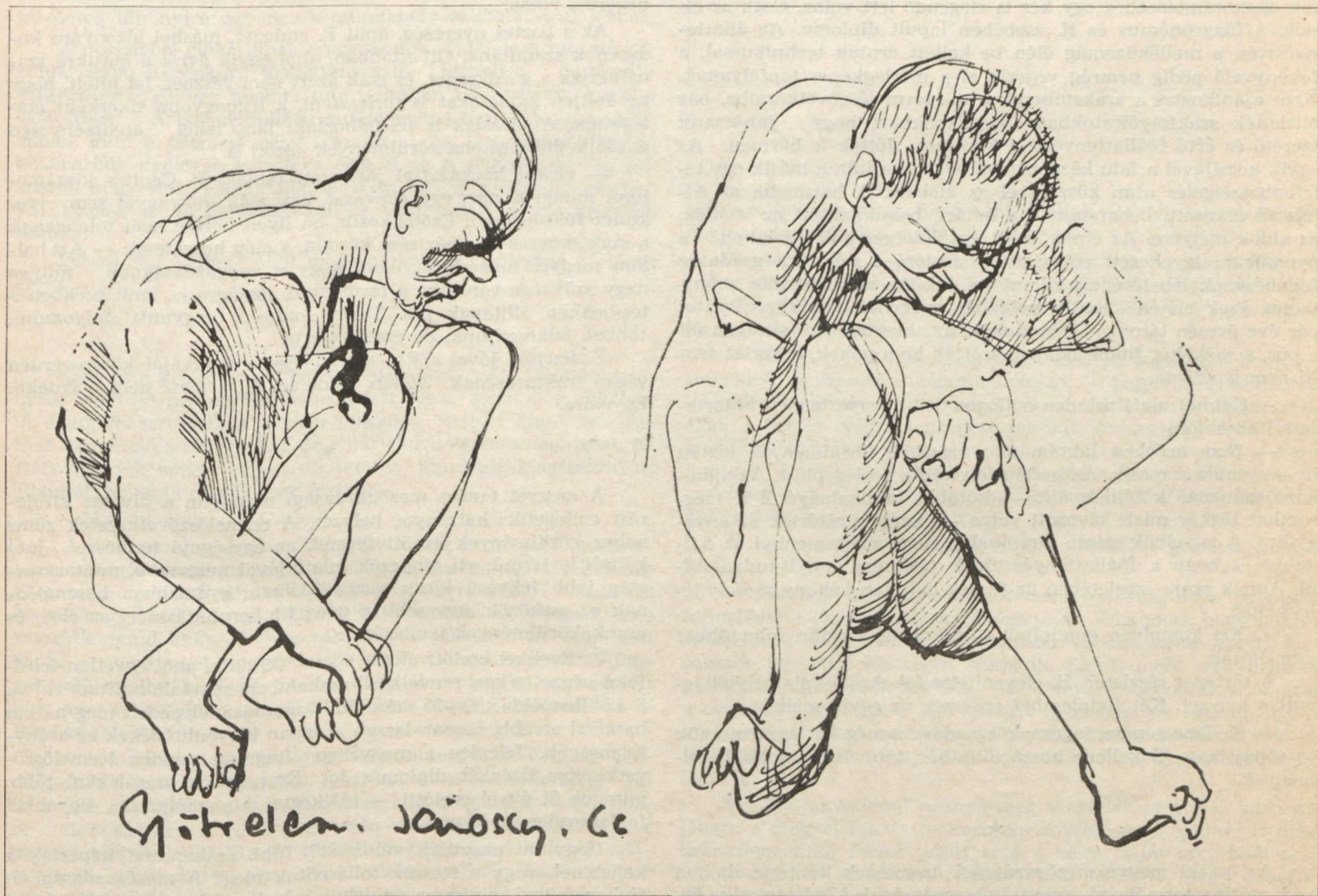
★

Nem volna tán haszontalan kigyűjteni a napjaink sajtójában legsűrűbben használtos szavakat. Rakatnyi bürokratikus sallang mellett alighanem helyet kapna a sorban a vállalkozás szó. Gondolom én, s nini, mit olvasok a megyei újság apróhirdetési közt?

„Középkorú, önálló technikus, rendezett anyagi körülményekkel megismerkedne házasság céljából vállalkozó szellemű művelt, csinos hölgygel. Fortuna jelégre a kiadóban.”

Ne gondoljunk túl messzire. Ugyan ki merné tagadni, hogy a házassághoz is elkel a vállalkozó szellem? S hogy ez esetben miért ilyen fontos, azt úgy is csak technikusunk tudná megmondani.

Szendi Márta

Pénz az ablakban?

A nyár végi nap még perzselt, az e-i strand óriásplatánjainak kellemes árnyékába százak menekültek. A kikopott gyepre terített plédeken heverészők között köteltáncosként egyensúlyozott H. Márton. Egyik kezében kólák, másikkban összefordított papírtálcák között tucatnyi palacsinta.

— Hát te? — csodálkoztam felbukkanásán, mert H-val ilyenkor legfeljebb a kombájnok környékén, az AGROKER megyei ügyeletén vagy a d-i termelőszövetkezet félhomályos irodájában találkozhat az ember. A növénytermesztési ágazatvezetőnek vér tódult az arcába, elpirult, mint a csinytevésen ért kölyök.

— Elszaladtam az aszonnal, meg a gyerekekkel... Egy kis türelmet, mindjárt visszajövök — mondta zavartan, s még jóval később is úgy érezte, magyarázatra szorul a hét végi „fürdőzés”.

— Ha hiszed, ha nem, négy éve a családdal nyáron ki sem mozdultunk otthonról, a szabadságom felét rendre elveszítettem. Ha januárban kértem, azt mondták: megbolondultál, éppen a zárszámadás előtt? Márciusban a tavaszi munkák nem engedtek, aztán késő őszi a betakarítás. Közben a gyerekek iskolások lettek, tanév közben megint nem indulhattunk.

— És most?

— Két nap múlva befejezzük az aratást. Ma is mennek a gépek. Jó egy esztendeje fiatal agrármérnököt kaptam magam mellé, végre van, akivel megoszom a munkát. A múlt héten én voltam talpon, most ő vállalta az ügyeletet. Talpraesett gyerek, majd kicsattan az ambíciótól, hegyeket lehetne elhordatni vele. Egyéb-ként már kellett is valaki, mert ahogy eddig csináltam, legem van belőle — magyarázza.

Hogy mi ment eddig? A négyezer hektár körüli területtel rendelkező gazdaságban dolgozó felsőfokú végzettségű szakemberek összeszámolásához egy kéz is elegendő lett volna. Csak az elnök, a főagronómus és H. zsebében lapult diploma. Az állattenyésztés, a melléküzemág élén be kellett érniük technikussal, a főkönyvelő pedig nemrég végezte el a mérlegképes tanfolyamot. Nem ajánlkoztak a szakemberek a d-i termelőszövetkezetbe, bár hirdették szakfolyóiratokban, napilapokban, hogy juhászatot szerető és értő főállattenyésztőt keresnek. Jöttek is hárman. Az egyik kocsijával a falu központjából visszafordult, a másik egy telefonbeszélgetés után köszönt el az állástól. A harmadik az Alföldről érkezett, bebarangolta a határt, bekukkantott az istállók, az aklok mélyére. Az elnök, mint egy hűséges puli ott loholt a nyomában, igyekezett rózsaszínűre festeni a képet, a gazdaság fejlődésének lehetőségeit villantotta fel. Az agrármérnök a hatvanas évek elején készült szolgálati lakást is személyre vette: pár éve üresen tátonganak a szobák, az ablaküvegen vastagon ült a por, a sarkokat finom hálóval szőtték be a pókok, a kertet senki nem gondozta.

— Két hét alatt minden csillogna itt — jegyezte meg bátortalanul az elnök.

— Nem érdekes, laktam már rosszabb körülmények között is — mondta a másik. Az irodán folytatták a tárgyalást. Az ajánlkozó már-már kötélnek állt — korábbi munkahelyéről a megromlott légkör miatt távozott volna —, amikor rátértek az anyagiakra. A tsz-elnök szinte pironkodva súgta meg, mennyi az ő fizetése, s hogy a főállattenyésztőnek csaknem ennyit tudna adni. Annak szája szegletében az összeg hallatán vékony mosoly jelent meg.

— Ezt komolyan gondolja? — kérdezte, s aztán soha többet nem látták.

A történet részleteit H. elevenítette fel. Azóta valamelyest javult a helyzet. Két fiatalember érkezett, az egyik melléje.

— Kellene gépész, jogász, közigazdász, s még két agrármérnök — sóhajtja. — S kellene hozzá több bér, több lakás, jobb körülmények.

★

Az északi megye mezőgazdasági üzeminek kétharmada a kedvezőtlen termőhelyi adottságú gazdaságok közé tartozik. Er-

re a földek minősége silány, a domborzati viszonyok miatt kevesebb az árutermelésre alkalmas szántó, s a lankákon a gép is nehezebben kapaszkodik, a nyári hónapok záporai a völgyekbe hordják a humuszt.

— Szakmai berkekben kevesebbet emlegetjük a mostoha fel-tételeket. Ahol alacsonyabb a föld minőségét jelző aranykorona érték, ott nem muszáj mindenáron kukoricát, búzát termesztetni. Legelőnek, kaszálónak alkalmasabb, s ezzel mindjárt kiválóak az adottságok az állattartásra — mondja F., a városkörnyéki termelőszövetkezet agronómusa. A faluban született, Gödöllőn végezte az egyetemet. Kínálták neki tanulmányi szerződést helyben, szülei beszéltek le róla, mondván: minek kötnéd le magad? Pest melletti állami gazdaságban vállalt munkát.

— Adtak másfél szobás lakást, igaz, nem volt mit tenni a helyiségekbe. Két esztendőn keresztül foglalkoztam a növénytermesztéssel. Nagy géppark mellett nekünk nem kellett együttműködni, szerződést kötni, ha idejében akartunk végezni a munkával. A jövedelemmel is elégedett voltam, egyszóval úgy éreztem, sínen van az életem, még külföldre is elküldtek. . .

Gyakran látogatott falujába, az út porát a kocsmában öblítette le. Rendszerint a szomszédban lakó párttitkárral sétáltak haza. Ő piszkálta fel.

— Itt van a te helyed közöttünk! Igaz, hogy nincsen annyi mindenünk, de munka akad bőven — agitálta csendesén.

— Bementem a főnökömhöz. Elmondtam neki, hogy semmi bajom velük, köszönök mindent, de értse meg, hogy az ember legjobban abban a környezetben érzi magát, ahol felnőtt, azt a levegőt szereti, amit először magába szippantott. Hát így kerültem haza — meséli F.

— Mit szóltak a szülők?

— Először morogtak, mondogatták, hogy nem vagyok egészen normális, otthagyni a kézet a bizonytalanért. Aztán, mert jó évet fogtunk ki, s tisztes nyereséget fizethettünk, valaki kitálta: lámcsak, az F.-gyerek hazajött, megy is minden, mint a karikacsapás. Tudja, milyen a falu? Anyámékat mintha hájjal ke-negették volna. . .

Az a tisztes nyereség, amit F. emleget, máshol bizonyára kudarcnak számítana. Ott azonban, ahol egyik évről a másikra szánhatják a gazdaságot, és csak azért nem vesznek fel hitelt, hogy ne kelljen kamatokat is törleszteni, a legnagyobb sikerként emlegették. A járásiak is fel-felhozták: lám, lehet eredményesen gazdálkodni mostoha körülmények között is.

— Óriási kockázattal jár, amit csinálunk. Centire kiszámolunk mindent, még egy ekevasat, egy zsák műtrágyát sem veszünk fölöslegesen. Csodálkozik, ha ilyen helyre nem tolonganak a szakemberek? — néz rám kérdően, s még hozzáteszi: — Azt hal-lom megyei tanácskozásokon, hogy a népgazdaságnak milyen nagy szüksége van arra a terményre, jószágra is, amit ezekben a téésekben állítanak elő. Tehát fontosak vagyunk, dolgozunk többet, lelkesedjünk, de ezzel kész is. . .

F. fizetése jóval alatta marad egy a munkáját középszerűen végző traktorosénak. Nőtlen, szüleivel él, a pénz nem érdekli. Egyelőre.

★

A megyei tanács mezőgazdasági osztályán a divatos kifejezést emlegetik: hátrányos helyzet. A termelőszövetkezetek zöme nehéz körülmények között termel, az egységnyi termésre jutó költség a természeti tényezők miatt jóval magasabb, mint az ország jobb fekvésű közös gazdaságaiban, gyorsabban használnak az eszközök, kevesebb a pénz itt beruházásra, az élet- és munkakörülmények javítására.

— Évekkel ezelőtt akadt olyan téeszünk, ahol egyetlen felsőfokú végzettséggel rendelkező szakembert sem találhattunk volna. S az ellenpélda: 30—35 mérnök, közigazdász telepedett meg három határral arrébb. Lassan-lassan azonban kigyenlítődenek az aránytalanságok. Jelenleg a megyében átlagosan minden termelőszövetkezetre tizenkét diplomás jut. Ez negyven százalékkal több mint az öt évvel ezelőtti — tájékoztat a személyzeti ügyekkel foglalkozó csoportvezető.

Hogy mi okozta a változást? Több szakembert képeztek a kelleténél, vagy a téések tollasodtak meg? A mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter rendelete a kedvezőtlen adottságú terme-

lőszövetkezetekben dolgozó szakemberek támogatására 1977-ben született. Ennek alapján az V. ötéves tervben a megyében 28,8 millió forintot használtak fel, amiből 7,4 millió jutott munkadíj-kiegészítésre. Azaz öt év alatt átlagosan száznégyszáz szakember kapott, fizetése mellé, havonta 1000—3000 forint közötti összeget.

— Az üzemekben dolgozó szakemberek negyven százaléka élvezheti az állam támogatását — fűzi az adatokhoz a csoportvezető. — Az a célunk, hogy ezt minél többen megkaphassák, s így is kedvet csináljunk az elhelyezkedéshez. . .

Előveszi az 1981-ről szóló, gondosan összeállított jelentését. Tavaly összesen százhuszonötven kaptak támogatást, a többség 1000—1500 forint közötti összeget, de két személy például két és fél, háromezret vehetett fel pluszként.

— A rendelet hatására tehát szünőben a gondok. . .

— Igazságtalannak is tűnt, hogy az adottságaik miatt kevesebb sikerrel gazdálkodó mezőgazdasági üzemekben dolgozó vezetők ugyanazért a munkáért jóval kevesebbet kapjanak.

— S kik élvezhetik a munkadíj-kiegészítést?

— Aki megpályázza és megítéli neki, mindenki — mondja félig tréfásan Sz., majd sorolja a feltételeket. A pályázónak vállalnia kell, hogy öt esztendeig nem változtatja meg a munkahelyét, mellékelnie kell egy intézkedési tervet, hogy milyen szakmai feladatokat kíván teljesíteni ez idő alatt, feltétel a felsőfokú végzettség, s a közgyűlés jóváhagyása is. A pályázatot azután bírálják el. Szigorú a számonkérés is. Évről évre begyűjtik a szakmai munkáról szóló értékelést, megvizsgálják, hogy a kiírás követelményeit betartják-e.

Mert ha nem? Zsebre megy a dolog. A munkadíj-kiegészítés csökkenthető, meg is vonható és emelhető is.

— Vontak már vissza támogatást?

— Hogyne. Egy évben átlagosan tíz-tizenöt ilyen ügyünk van. Részben, mert a szakember hátát fordít a termelőszövetkezetnek, részben mert fölöttesei elégedetlenek teljesítményével. Az utóbbi esetek többnyire ugyancsak munkahely-változtatással járnak.

A dossziéból előkerülnek a pályázatok. Találomra húz elő közülük egyet. Középkorú főállattenyésztő igényli a munkadíj-kiegészítést: „Az egy tehénre jutó tejhozam 1985 végére érje el a 4150 litert. . . A borjúelhullási mutató nem lehet több öt év átlagában, mint a jelenlegi négy százalék. . . Az értékesítésre kerülő hizómarhák nyolcvan százaléka érje el az A minőséget. . .” A feladatok konkrétak, ellenőrizhetők. Nem világmegváltó megoldásokat várnak az emberektől, csupán tisztességes, eredményesebb munkát.

Persze, aki többet vállal magára, az az elbíráláskor előnyt élvez.

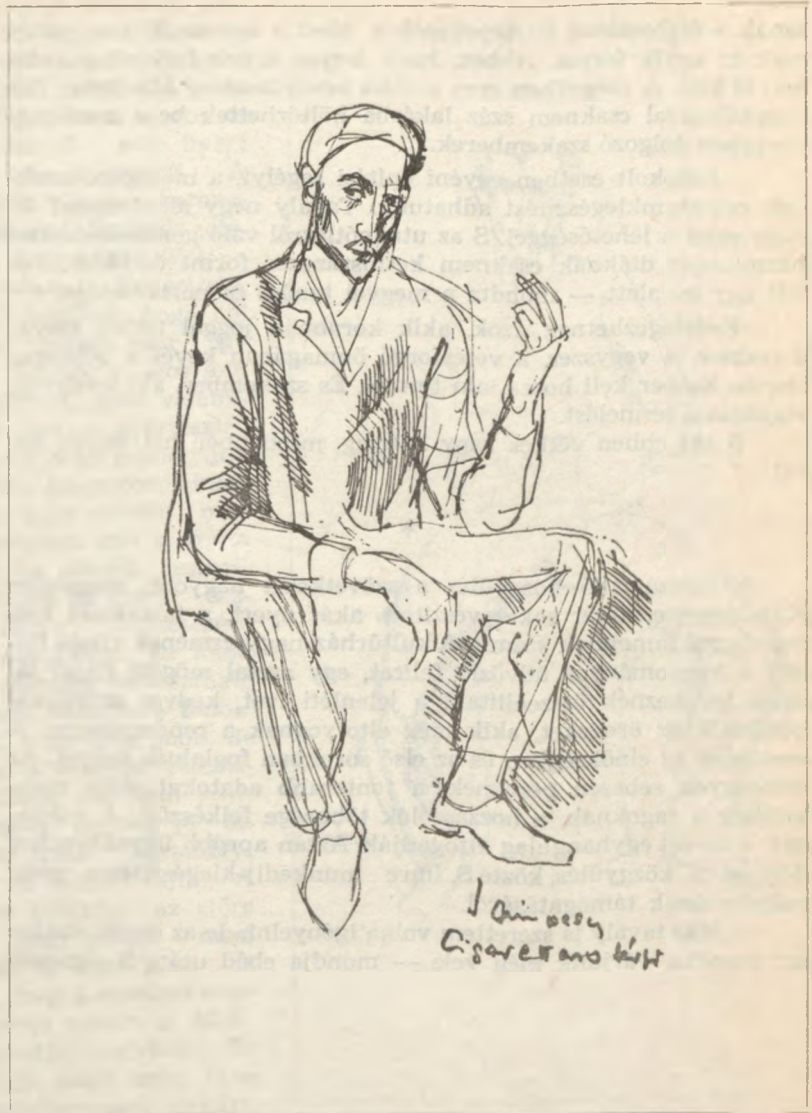
*

Késő este kopogtatunk be K. Béláckhoz. A fafeldolgozó üzem vezetője nemrégiben érkezhetett haza, mert még zakóban ül a konyhaasztalnál, s jóízűen falatozik. Hellyel kínál, felesége már venné elő a tányérokat, de elhárítjuk a vacsorameghívást. K. Béla az elsők között kapott rendszeres munkadíj-kiegészítést az államtól, havonta másfél ezer forintot.

— Mit jelentett ez a többlet?

— A pénz mindig jól jön. Ötezer-kettőszáz forint az alapfizetésem, a kiegészítéssel tisztos summát kapok a munkámért. Persze van ebben némi rafináltság. A pályázat öt évre szól. S utána? Az ember nagyjából belekalkulálja a jövedelmébe ezt a pénzt, hozzászokik, majd akkor érzi igazán, mit is jelentett, ha már nem kapja — mondja két harapás között. Persze, alapfizetése ettől függetlenül emelkedik. Előfordulhat, hogy öt év múlva ugyanennyi lesz, mint most állami támogatással. Erre mondja tréfásan K.: — Pénz az ablakban?

— A kislánnyal gyermekgondozási szabadságon vagyok. Tervezgettük a második csemetét, igaz, hat év a korkülönbség. Ha Béla nem kapja ezt a pluszt, meglehet, már dolgoznék — szól közbe a fiatalasszony. A pénzről gyorsan elterelik a beszélgetést. Az üzemvezetőnek, mint kifejti, többet ér, hogy gondoltak rá, szóltak neki, dolgozzon ki programot, miként tudnák hasznosítani a saját érdekeiből kitermelt rönköket: most már rakodólapokat ké-

szítenek belőlük, nem tűzifaként árulják. Annyi a megrendelés, hogy a jelenleginek a duplája is elfogyna.

Bemegyünk a nagyszobába. Saját lakásuk nyolcvan négyzetméter alapterületű családi ház. Az olajkályha tüze hangosan lobog, a férfi lejjebb csavarja az adagoló gombját. Szerény szekrény, az egyik fal hófehéren ásit az ürességtől.

— Könyvespolc lesz végig. Most kértem engedélyt, hogy a sráccokkal az üzemben megcsinálhassam — jegyzi meg, majd hirtelen újra a pályázatra vált. — Amikor elvállaltam a melléküzemágot, a fizetés csak a legvégére maradt. Azt se én kérdeztem. mondták, ennyit tudnak adni, mondtam, rendben van, s kezdet fogtunk. A legcsodálatosabb, hogy szinte a semmiből hozunk jövedelmet a közönségnek, s merész álmokon törhetjük a fejünket. Ehhez nagy mecénás az állam. . .

A k.-i termelőszövetkezet elnöke „politikai gazdaságtannal” kezdi:

— Ha úgy tetszik, vehetjük természetesnek is a gyengébb termelőszövetkezetek állami támogatását. Köztudott, hogy nálunk az élelmiszerárak nem a legrosszabb körülmények között levő üzemek termelési költségeit tükrözik. Eleve, mert ezek nehezen pótolható hátrányban vannak. Az államnak ugyanakkor adottak a csatornái, ahol ezt a különbséget igyekszik mérsékelni, illetve kiegyenlíteni. Nem mai keletű a téma, a szakemberekkel való el-látottság szorgalmazása, állami eszközökkel, kényszerűségből fakadt. . .

Mondja, okvetlenül nézzem meg a két lakást a falu központjában: a megyei tanács tetemes hozzájárulásával épülhetett meg, tizenkilencmillió forint jutott erre a célra, saját erejükből nem teltett. Szintén az idézett rendelet teszi lehetővé, hogy a hátrányos helyzetbe került termelőszövetkezetek támogatást kaphas-

sanak a diplomások letelepedéséhez. Mert a munkadíj-kiegészítés csak az egyik forma. Ahhoz, hogy legyen kinek folyósítani, ott-hon is kell. A megyében erre a célra rendelkezésre álló keret felhasználásával csaknem száz lakásba költözhettek be a mezőgazdaságban dolgozó szakemberek.

— Indokolt esetben egyéni építési segílyt, a mezőgazdászoknak prémiumkiegészítést adhatunk. Tavaly négy alkalommal éltünk ezzel a lehetőséggel. S az utánpótlásról való gondoskodáshoz harminckét diáknak csaknem kétszázézer forint ösztöndíj jutott egy év alatt — mondta a megyei tanács csoportvezetője.

Fellélegezhetnek azok, akik korábban joggal tették szavát: a traktor, a vegyszer, a vetésforgó önmagában kevés a boldoguláshoz. Ember kell hozzá, aki termel. És szakember, aki irányítja, vigyázza a termelést.

S aki ebben vétkes vagy hanyag, mindenben hátrányba kerül.

*

A zárszámadó közgyűlés a szövetkezet nagyobb eseménye. Külsőségeiben akár sokat veszített, akár nyert, a falvakban változatlanul ünnepnek számít. A kultúrház nagytermének ajtaja fölött a hagyományos üdvözlő felirat, egy asztal mögött fiatal lányok igyekeznek összeállítani a jelenléti ívet, kedves szavakkal köszöntik az öregeket, akik még eltotyognak a rendezvényre. A vendégek az elnökségben és az első sorokban foglalnak helyet. Az események sebesen peregnek, a fontosabb adatokat előre megküldték a tagoknak, a hozzászólók többsége felkészült. A mérleget, a tervet egyhangúlag elfogadják. Aztán apróbb ügyekben hoz döntést a közgyűlés, közte S. Imre munkadíj-kiegészítésre szóló pályázatának támogatásáról.

— Már tavaly is szerettem volna igényelni, de az elnök elvtárs azt mondta, várjunk még vele — mondja ebéd után. S elmeséli

kollégája történetét, akinek mindjárt az első esztendőben elfogadták kérelmét, utána viszont még hét hónapot sem maradt a gazdaságban. Nem szakmai kifogások merültek fel ellene: egy idő után képtelen volt szót érteni az emberekkel. Elengedte a füle mellett az okos és jogos észrevételeket, okosabbnak hitte magát mindenkinél. Többször is elbeszélgettek vele, hogy próbálja meg szerényebben, közvetlenebbül. Aztán többet látták a presszóban, mint a munkahelyén. Rossznyelvek meg is jegyezték: futja a féldecire, sörre az állami pénzből... Felajánlották neki, keressen máshol munkát. A támogatás ezt követően megszűnt.

— Olyan ez, mint a labdarúgónak az öt évre szóló szerződés — fejtegeti D. Imre. — Ha megkapom a juttatást, persze, hogy örülök.

— S ha nem?

A világ nem dől össze. Anélkül is jól érzem magam...

— Ne idegeskedj! Te is megérdemled! — telepedik hozzánk a területi szövetség munkatársa. — Tudjátok — folytatja — a rendelet életbe lépése óta a kisebb térszervezetekben is megmozdult valami, ésszerűbb lett a termelés szerkezete, növekedtek a hozamok, hozzáértőbbek a gazdálkodók. A minap egy beszélgetésünkön merült fel, ki kellene dolgozni egy hatékonyabb megoldást, hogy a bérkiegészítés differenciáltabb legyen, nagyobb teljesítményekre ösztönözzön, s ezekhez igazodjon annak mértéke...

A tekintetem végigpásztáz az asztalsorokon. Fialalok, idősebbek vegyülnek a nagyon öregekkel, akik vagy megértették a belépéskor vagy nem, hogy milyen út vezet a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekig, de ha már vállalták, vitték jószágukat, eszközüket, földjüket. S nemegyszer előfordult, hogy hónapokig nem kaptak munkájukért ellenszolgáltatást — sokáig pénzt is csak egy évben egyszer: zárszámadáskor.

M. Szabó Gyula

Makszimka

Engem itt Makszimkának hívnak. Ez a majom Szajmon nevezett el annak. Különbözik ő nem Szajmon, csak Simon, de külföldiesen, vagy mondjuk angolosan ennek is mondható. Mért, nem így van? Ez a Szajmon szeret elnevezgetni. Eddig én is kiszminiszter voltam, de most már Makszimkának hív mindenki. Egyszer fülig olajosan bújtam elő a profilgépből, tudod, nagy átállás volt és bele kellett másznom, másképp nem tudtam átállítani a löket-hosszt, és a nagyokos megkérdezte a többiek előtt, no mi van Makszimka? Erre kitört a nagy röhögés, azóta csak így szólítgatnak. Nem sokat vagyok én ezeknek a szemük előtt, mert legtöbbször kint melózok, az üzemben meg kiszizek. Mert, tudod, rengeteg időt elvesz a kiszizezés, ezt most úgy mondom neked, mint havernak. Persze, nem kevergethetnek, amiért keveset látnak, mert csak ráhajtok, hogy behozzam a kiesést, de a mi munkánk különben se olyan, mint mondjuk a csévézés, vagy mit tudom én, a lyukasztás, kint a csarnokban. Ha kell, fogom a bringát és már tekerek is le a gyár másik végébe. Tudod, mi úgy szét vagyunk szórva mindenfelé, itt meg aztán vannak távolságok. Most miért mondom, hogy ne erről szövegeljek, te zszurnaliszta, ha már ide csalogtattál, mond meg, miről szövegeljek, és ne tartsd fel a dolgozót, ottól megyek a nőm-höz. Tudod, a nővérenek nagyon szomjasak

a virágai, és minden délután meglocsoljuk őket. Valahol nyaralni vannak. Hol halottam a zszurnalisztát? Egy jó haveromtól, aki oltári menő fej, grafikus. Láttál te már igazi grafikust? Ez egy ilyen. Neki vannak ilyen dumái. Mit is mondtál a múltkor? Jaj, most nem jön be. De a zszurnaliszta ez tisztára olyan, mint a főtt kukorica, azért is tetszik. Komolyan. Nagyanyám főtt, mákos kukoricái jutnak eszembe róla. Akár hiszed, akár nem, ezzel a sráccal itt jöttem össze a gyárban. Elmondom.

Hallom, hogy a KISZ-brigád valami szocialista szerződésfélét kötött egy művész-szel, akinek nyomógépet csinálnak. Jól van, csináljanak, ha ez jó nekik, van itt miből! Egyszer egy furcsa figurát látok az edzőben. Úgy bámul a kemencére, mintha búbos volna. Nézem őt, ilyen pasast még nem láttam erre. Úgy lesekedet az izzó, matricának valók előtt, mint egy bagoly a meséskönyvben. Egyszer megkérdezi tőlem, te tudod, mit csinálnak ezekkel? Már hogy az istenbe ne tudnám, mondom. Aztán elmeséltem neki. Nem ám a lágyítást, de a kékítést, az edzést, a kovácsolást, a húzást, a matricák készítését és a szikraforgácsolást is. Akkor jött elő azzal, hogy ő az, akinek itt nyomógépet csinálnak, de fél, hogy soha nem fog elkészülni. Kérdezem, mióta csinálják? Hát már két hónapja, feleli. Biztatgattam, hogy majd utánanézek én is, megadtam a telefonszámom, az üzemet, ahol érdeklődhet. Egy hét múlva keres. Kérdezi mi van. Én meg: hogy-hogy mi van, megy a meló, mi lehetne?

Erre ő: nem hiszi. Ez eddig rendben van, mondom, csak gyere be, mert meg kellene beszélni, mire tesszük fel ezt a szerkezetet, mert azt kellene tudni. Ő nem tudja, azt mondja, majd ácsol neki valami faállványt. Hű, barátocskám, faállványt, mondom, már nem a középkorban élünk. Összedobunk neki egy DEXION-talpat, nem kell attól jobb, különben a jövő héten kivisszük, csak intézni kell a papírjait. Azt hitte, hóhányó vagyok. Mikor felcipeltük neki az emeletre és leraktuk a kiszszobába, úgy járta körül, mint egy gyerek az új játékát. Másnap meg, hogy mentünk összeszerelni, ott ült mellette nagy, karikás szemekkel, és azt mondta, ő egész éjszaka itt méregette vonalzóval az alkatrészeket és kiderítette, hogy ez összeszerelhetetlen. Erre hangosan neveltünk. Este kilenckor már próbanyomást végezhetett a saját krómozott hengerű, szürkére festett gépen. Régen láttam így örülni embert valaminek. Később az is kiderült, miért. Elmagyarázta, hogyan készül a rézkarc és közben mennyi próbanyomást kell készíteni. Ilyen gép híján pedig ő állandóan ismerősökhöz járt, ami egy idő után igen kellemetlenné vált. Nemhogy a terveit, de még a megbízásait se tudta teljesíteni. Nohát, mikor kész lettünk, meghívott bennünket a hotelbe egy kis kajára, piára. Azért legjobban annak örültünk, hogy így örül ez az ember. Azóta haver. De nem ám olyan, mint ezek a köpenysek, akik itt szaladgálnak, meg gubbasztanak az irodákban. Á, ő teljesen más! Ezekkel, ha együtt vagy valahol. utána

szóba se állnak veled. Tudod, mit mondok, van, amelyik vissza se köszön az üzemben, pedig nagyon jól tudja, ki vagy. No, kivétel, ha kell nekik valami. Hát ez engem nagyon megvisel.

Amikor harmadéves tanuló voltam, azt mondja a mester, eriggyé már fiam, vidd fel ezt a papírt a nagyirodára. Kapom magam, megyek. Kopogok azon a feliratú ajtón, amit megadott az öreg, semmi. Kopogok még egyszer, hangosabban, semmi. Hallom, beszélgetnek odabent. Bemegyek, két nő ül egymással szemben és dumál. Köszönök, hogy jó napot kívánok, ezek meg csak dumálnak. Még egyszer jó napot; csak megy a szöveg. Hülyén éreztem magam, gondolhatod. Mi a szentséget csinálják ezzel a papírral, hát elindultam az asztal felé, hogy leteszem nekik, oszt kész, ott van. Igen ám, csak hogy rámszólt az egyik nő, hogy álljak le a szőnyegről, mert piszkos a cipőm. Ekkor teljesen elborított a pipa. Piszkos a cipőm! Oltári duma, mi? Ha a kaszinóból mentem volna, biztos nem lett volna mocskos, de hát látták, hogy valamelyik üzemből melós vagyok. Engem ennyire még nem aláztak meg. Megfordultam és úgy bevágtam az ajtót, hogy majdnem kiszakadt. Megígértem magamnak lefelé menet a lépcsőn, hogy ebbe az irodába az életben nem lépek be. Hát nem is, legyél nyugodt. Tőlem akármit adhatnak, én akkor se.

Ez a grafikus más. Ótöle azt is elfogadom, ha kijavít, mert érzem a jószándékát, a segítségét. Hát persze, tudom én, hogy proosztó vagyok, de most mondd meg, mi más lehetnék? Nem pukkedlizni kell itt, hanem megfogni és megcsinálni azt a kurva melót. Erre vagyunk jók, ezt várják tőlünk, és nem mást.

Itt van az öreg bőrhárisnya. Hát az csuda egy figura. Kazánkovács, de szeret benézegetni a műhelybe, itt még nem ismerik a dumáit annyira. Egyszer reggeli közben leült az asztalhoz és szövegelt. Borzasztó volt, köszörűs Marinak begörccsölt a hasa a nevetéstől, nekem majdnem a fülelemen jött ki a gyíkhúskonzerv, de legalább a könny csorgott mindenki szeméből. Én azt nem tudom leadni, mert az egy kriminális nagy duma volt. Hanem amihez felhoztam ezt, az a fizimiskája. Ez a megfönnnyadt öreg egész életében piszok keményen gürizett, és nézd meg, mi je van a jókedvén kívül? Semmije. Azt mondja, egyszer az ollón dolgozott, és valami új nő, akit kíségtőnek vettek fel, megnyomta az indítópedált. Olyen gyorsan levágta a középső ujját, hogy szinte észre sem vette. Amikor kijött a gép mögül, a nő meglátta és rosszul lett. Jajveszékelni kezdett, hogy jaj, mi lesz most, mi lesz magával. Erre még az öreg kezdte vigasztalni. Semmi, angyalom, mi lenne, nem akarok én hegedűművész lenni.

Persze mesélek én, de úgy látom, nem azt jelentik ezek neked, mint nekem. Mi van, mi van? Látod, ez van. Ilyenek vannak mindennap. És így jön össze az, amit tudunk, az egész életünk. Most divat a melósokkal foglalkozni, ez nem baj, ideje is, de ne haragudj, amik megjelennek az újságban is. Vicc. Röhej. Önként, hősiesen, fontosságuk tudatában, mi van még.

No, jó vagyok én is, neked mondom, akivel íratják. No meg hát ezt majdnem elfelejtettem: üzemi demokrácia. Öregem, ez a csúcs. Mikor meghallom, mintha valaki a lemezt messzire fogná be a satuba és keresztbe reszelné. Hallottál már ilyet? Hogy mért mondom? No jó, várjál. A KISZ-titkárt elvitték pár hónapra katonának, és én helyettesítettem. Szólnak telefonon, menjek üzemi négyszögre. Fel a bringára, be a nagyirodára. Pengettem, mint a meszes, erre jól leléztek, hogy hol voltam ilyen sokáig, a többiek már egy negyedórája itt ülnek. Egyből világos lett, hogy elfelejtettek meghívni, csak valamihez én is kellek. Így is lett. A gyárrészleg vezetője előadta a tésztát, hogy műhelyünk premizálási rendszerét megreformálnák. A dolog úgy nézne ki, hogy ezentúl nem egy fix összeget oszthatnánk szét havonta a műhelyben, hanem, ha sikerül, leszorítani egy bizonyos szint alá az üzem összes gépállási idejét, akkor a fizetésére mindenki kapna hét százalékot. Ez kábé ugyanannyi, mint a jelenleg szétosztható pénz, csak így jobb lesz, mondta a főnök. Hát én egyből láttam, hogy nem jobb, de nem szóltam, vártam, a nagyok véleményét. Mondja a párttitkár, aki nem ott dolgozott, hogy ez bizony, tényleg jó ötlet. A szakszervezeti titkár ugyanúgy; csúrték is még, hogy ez milyen fajin. A gyárrészlegvezető erre elővette az előre elkészített papírokat, hogy akkor most már írja alá mindenki, és ezzel kész is lennénk. A párttitkár, meg a szakszervezeti titkár alá is írta. Tartja nekem is. Mondom, én nem. Azt mondja, hogyhogy. Ez nekünk nem lesz jó így, azért nem. Erre megkérdeztem a szakszervezeti titkárt, honnan tudja, hogy ezzel az ottani dolgozók egyetértenek, hogy ez az ő érdeküket szolgálja, ha meg se kérdezte őket. Hogyan mer a nevükben dönteni, ha fogalma sincs róla, hogy azok mit szeretnének? Erre a manus elkezdett furcsán pislogni, rángatózott az arca és marhaságokat beszélt. Még azt is mondtam, tudom, hogy nem jelent semmit az, aláírom-e, vagy nem ezeket a dolgokat, de nem fer játék, amit csinálnak. Azt hittem, a gyárrészlegvezető megpofoz. Ez a bikanyakú káder olyan vörös lett, mint egy vérhólyag. Pedig tudták ők is, hogy igazam van. Egy óra múlva ott voltak mind a hárman a műhelyben, bementek az irodába, behívták a csoportvezetőt és a brigádvezetőt, megdolgozták őket, aláírták velük a papírokat és elmentek. Meg ugyan nem kérdezték senkit, de jól lefedezték magukat.

Ez elég, vagy még beszéljek a termelési tanácsorgásokról is? A két éve állandóan téma szellőzőberendezésről, amit mindig megígérnek, hogy most fogják megcsináltatni; a süket beszámolókról, amiből jóformán semmit nem értünk; az értelmetlenül megvásárolt gépek szükségességének megmagyarázásáról, a „tévedtünk, elvtársak” helyett; a profilváltozás, a piaci viszonyok és egyéb dumákig.

Különbözik ezekről pampogó Öcsi többet tud neked mondani. Öneki ezekből olyan készlete van, mint nekem az imbuszkulcsokból. Jól van, nem panaszkodom. Üri

helyünk van, ez az egyik legmenőbb műhely a gyárban. Nézz körül. Szinte minden gép új, ami nekünk dolgozik. Ez a legklasszabb, úgy nevezik, egytetemes palástköszörű, de lyukat is lehet vele köszörűlni. Szeretem nézni, meg ezen dolgozik köszörűs Mari, szegényt sokat cikizik a ködvágója miatt, van neki jókora. Különbözik rendes csaj és jó melókat csinál. A felteszi a gyémántkövet, tükrös felületet is tud produkálni. Ez paradicsom. Jól együtt vagyunk. De gyere át a szomszédba, az egy másik világ. A legfiatalabb gép 1959-ből való. Mit szólsz hozzá? Nem hallod, várjál, a füledbe ordibálom. Na milyen? Meg lehet örülni? Még a zaj hagyján, de a füst, azt én is rühellem. Hogy melyik gép mit csinál? Ez? Ez egyengeti a lehúzott rúdvasat. Nem borzasztó, különben is csak nyolc óra hosszáig kell kibírni. Nézd, annak a melósnak mekkora izmai vannak a karján. Ettől a rúdvasemelgetéstől. Figyeld, mit csinál! Úgy lenne a legkönnyebb áttemelni a vasat, ha középre menne, de akkor ide-oda szaladgálhatna. Így meg fogja a végét és áttemeli, igaz, hogy így marha nehéz lehet, de gyors is. Azt mondják, negyvenöt éves. Én sem hittem, úgy gondoltam, nyugdíj felé járhat.

No, jó, gyerünk vissza a műhelybe. Ha egyszer lesz idő, elviszlek az öntvénytisztítókhöz, az a kegyetlen munka. Egyszer álltam, bámultam őket és besütött a nap egy vékony sávban. Akár hiszed, akár nem, úgy csillogtak a fémszilánkok a levegőben, mintha apró tüskék lennének. Keresztapám is itt dolgozott, teljesen beleserkent.

No, itt az öreg Komproduktum, ő a művezető. Ha nagyon szakszerű akar lenni, akkor mindig azt mondja: automaticce, komproduktum. Egyébként semmihez nem ért, csak a parancsolgatáshoz. Állandóan abba' a nagy kalapba' jár. A múltkor beesett a kanálisba azzal a barna könyvvel együtt, amit állandóan a hóna alatt hord, és csak az a nagy szombréró látszott ki. Röhögött az egész üzem. Az oltári műgonddal megtervezett hülyeségeit nem lehet kiröhögni, mert akkor lóttek a bér-emelésnek. Egyszer csináltam egy vágólapot. Az előrajzolás mérőhasábokkal végeztem, kalodában. A hasábokat szarvasbőrrel érintettem, tudod, úgy adtam rá,

itt fontos a pontosság. A marás is jól sikerült, de valahogy nem jött össze a dolog. Amikor beténfergett a műhelybe, akkor fejeztem be a bélyegek bemérését, mérőórával, egy század milliméter eltérés, ha volt közöttük. Láttam, hogy spekulálok, odajött és összeszorított szájjal nézett. Egyszer csak megszólalt: hát persze, hogy nem jó! Előkapta a tompa, otromba ceruzáját a zsebéből, és berajzolta nekem áhítattal, hogy honnan kell leszedni. Még egy hónap múlva is ezen röhögünk. Nem azt mondom, hogy mindenki jó melós, meg precíz, mert az nem igaz. Van, aki csak barkácsol, és igazán jó melót még soha életében nem csinált. Ha megnézed a fizetéseket, abból megint más látszik. Az egy külön szám, ki mennyit keres, de erről most nem beszélek, úgyis csak begurulok, ha szóba kerül. A múltkor Subival összedumáltunk, ő egy kemény, hajtós kölyök. Egy hónapon keresztül marhára dolgoztunk. Sokat és pontosan. Ha szóltak, hogy valami van az üzemben, már ott is voltunk. A többiek hetekig nem is látták a présgépeket, de ez nem érde-

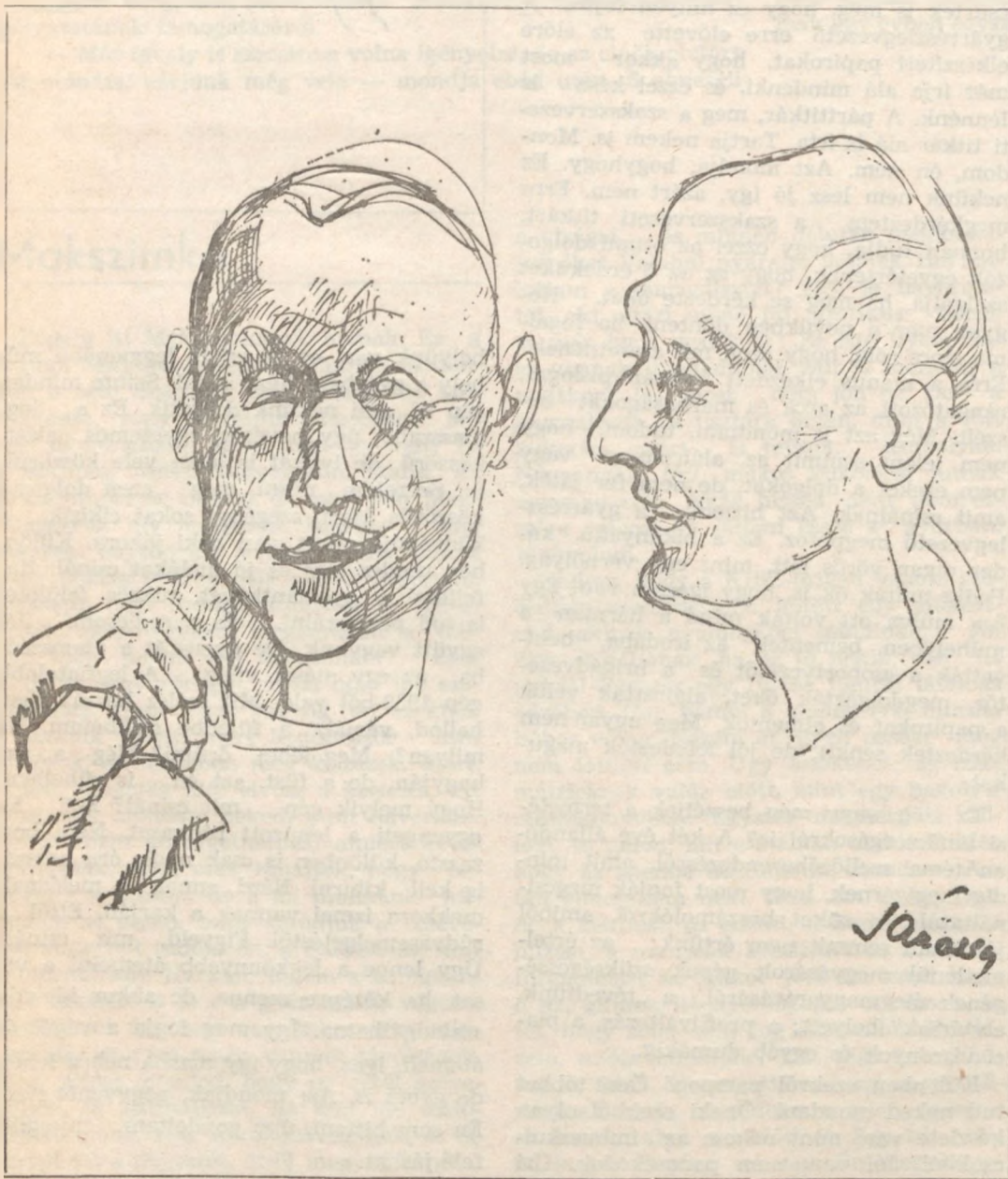
kelt bennünket. Kíváncsiak voltunk, mi lesz. Hát tudod, mi lett, egyetlen főnök se vette észre. Érted? Ugyanúgy, mint, ahogyan nem látták, ki lógott a legtöbbit.

Itt nem lehet összeválni a melót, türelmesen, nagyon pontosan kell csinálni, még a javítást is. Ha nem így csinálod, felteszik a szerszámot, és egy óra múlva jön a melós, hogy a meó leállította, vagy összetört valami. Persze, egyből kiderül, kinél volt, és kezdheted előlről, a gép áll, a présmunkás ideges, hogy nem tud keresni.

Jaj, nagyon szeretem az idősebb aszszonyokat. Van ott azon a német szalagdarabolón egy falusi néni. Soha nem dolgozott életében ilyen helyen, de nagyon érzi. Nem várja meg, míg gallyra megy a szerszám, hanem odahív. Kedveském, nézze már meg ezt a gépet, nem olyan a hangja, mint szokott, csak nem jól van ezzel valami. Szinte mindig igaza van, nem türelmetlen, nem kiabál, ha meg elkáromkodjuk magunkat, úgy el tud pirulni. Nagyon szeretjük, úgy hívjuk, hogy mami. Elhíhated, ha innen lelépek, őt fogom a legjobban sajnálni.

Különben jó szakma ez a szerszámkészítés, lehet szeretni, csak megfizetnék. Nehogy azt hidd, hogy tanuló koromban szerettem meg. Ide figyelj, ha hiszed, ha nem, harmadéves koromban még nem tudtam, milyen is ez a szakma. Az utolsó fél évben már idekerültem állományba, akkor kezdtem mindent. No jó, részolni, fűrni, meg ilyesmit tudtam, hát az alapműveleteket azt igen, de szerszámokat, ilyen gépi szerszámokat még addig nem láttam. Tudod, mit csináltunk? Fusítottunk üzemi méretekben. Megtanították velünk, amit feltétlenül tudni kell és fusi. Eszméletlen mennyiségű törkést, konyhakést, összecusukható nyársat, levélen mászó katicabogarat, pisilő fiút rézből, meg ilyeneket készítettünk a vezetőknek. No, meg diszbányászlámpát, krómozva. Azt a szentségit, de sokat. Úgy is neveztek a tanműhelyt egymás között, hogy díszmű- és fusiüzem. Gondolhatod, mennyire utáltuk. Volt úgy, hogy éjszaka nyársakkal álmodtam. Egyszer egy városi KISZ-küldöttgyűlésen felvonultattam a dolgokat. Nagy balhé volt, de végül minden maradt a régi. A múltkor találkoztam egy volt osztálytársammal, azt mondja, a mai napig nem tanulta meg a szakmát. Ő harmadévben mindjárt egy nagy favágómunkát kapott, a kezébe nyomtak egy légkösztörűt és innen öt millimétert, haver, onnan hatot, nem kell pontosan, csak gyorsan. Ebbe' szabadult. Meg is pattant hamar, azóta az építőiparban mázol. Ott lehet jobban keresni. Azt mondják, nincs tanuló, meg az idén is csak hárman végeztek itt a szakmunkásképzőben szerszámkészítőnek. Mi tíz éve harminchatan voltunk. Sokakat más szakmára tettek helyhiány miatt. Olyan is van, aki már mérnök azóta. Hát szeretni kell ezt, az biztos. Ki kell tartani benne.

Brunda Gusztáv

Zalán Tibor

Aproximációk I.

AZ UTCÁN ÁLLTAM.

Látod, ilyen egyszerű elkezdni egy verset, elkezdni egy életet, mely már folyt, de még nem érte el a kezdetét

AZ ÉG ÜRES VOLT

Valahogy elmaradtak az apokalipszis lángoló lovai, el a csillagok „a lüktető sebek az öklömmel duzzadt varak, az ércek és aranysegek”, üres volt az ég, hogy már hasonlatot sem találj

KISVÁROSI HAJNAL VOLT

Valahogy elmaradtak az ezüstszárnyú angyalok a ritka levegőből, csak a vízről szállt felfelé valami, de nem ének volt az, a halászsok is elmaradtak, kik piros kendősek, a köd is, melyben kéken csillannak a lóduló árnyak, a selymes farkasok, valahogy elmaradtak a részeg káromkodások, valahogy elmaradt a hajnal is talán

HALOTTAIMMAL TALÁLKOZTAM

Valahogy elmaradtak a szokásos köhüntések, a sírból felhozott sötét sóhajok, a fényességek is, melyektől a halandók megvakulnak elmaradtak, s álltak a halottak az utcán, elmaradt a hangjuk is, elmaradt a hallgatásuk is

OTT VOLTAK A HALOTTAK

A dolgok linearitását nem tudom megőrizni a versben, ahogy elmaradt a sorrendiség, ahogy megláttam őket, elmaradt a látás, amivel észrevehettem, hogy ott vannak, a csodálkozás és a félelem, valahogy elmaradt, hogy állnak, elmaradt, hogy nem állnak valahogy

ÉS NEM KÉRDEZTEM SEMMIT

Látod, olyan egyszerű folytatni egy verset, ha már van kezdete, mint az életet, mely elért végre a kezdetéig egy kisvárosi hajnalon, amikor a gesztenyék halkán a kövezetre leszálltak

AZ UTCÁN ÁLLTAM

Valahogy elmaradtak a házak, süket ablakaikkal, a fölsubogó sírós álmokkal, a tornyok, hol a harangok szívébe öntve remeg a mindenség múltja, elmaradtak a kertek, a lépések alatt zörrenő rőt avarral, a kerítések is, melyekhez dőlve homlokokról leesett és elgurult a szerelem

AZ ÉG ÜRES VOLT

Valahogy elmaradtak a szobrok, s a szobrokból elmaradt az öröklét, ahogy szomorkásan a derengés fölé hajoltak, elmaradtak a kiterjedések, melyek, mint hegedűszó, emelik magasba az ember kitervelt szomorúságát, elmaradtak a távolságok is, melyekre rábízta magát a halálában bizonytalan lélek

KISVÁROSI HAJNAL VOLT

Valahogy elmaradt a testi megjelenésem, ahogy elmaradtak a hús hűvös remegései, ahogyan elléptem, hajam szőke lobogása is elmaradt, mert elmaradtak a folyó felől szálló nyugtalan szelek, elmaradtak a borzoló szomjas kezek, ahogy elmaradtak a megszámlálhatatlanná koptatott zöld utcakövek

HALOTTAIMMAL TALÁLKOZTAM

Valahogy védtelen voltam ott végtelenségemben, ahogy elmaradtak a házszámok a kapuk fölül, hevé még besurranhattam volna, elmaradtak a zajtalanul megnyíló s bezáruló ajtók is, mert elmaradtak a zajok, némán siklottam közöttük a hajnalban elmaradtak az értelem szakállas princípiumai is, el az élet sós ízei a számban

OTT VOLTAK A HALOTTAK

Valahogy túlságosan egyértelmű volt minden, ahogy elmaradtak a tévedések és a lehetőségek, elmaradt a felkelő nap lánas korongja, a fölgyújtott bolond narancs, elmaradt a párbeszéd is velük, ahogy elmarad immár veled is, pedig olyan egyszerű volt minden, amilyen egyszerű elkezdni egy verset, amilyen egyszerű befejezni egy verset, befejezni egy életet, ha már a halállal elért a kezdetéig

NEM KÉRDEZTEM SEMMIT

Szolnok, 1981.

Találkozás egy régi álom sarkában

(Ezek a mai kis tyúkok is az utcán másznak egymásra a fiúikkal. Eddig rendben van. De hogy én, a Mici, a hatvanhárom évemmel örüljek az Emmának, aki majdnem egyidős velem, de volt képe felvarratni az arcát, hogy negyvenötnek se látszódjon, és négy évtized után... Négy évtized után! Borzalmas. Hirtelen idejön nekem a világ másik végéből, pedig füttyült rám eddig. Most persze kinyomozta a címem, hogy a rothadó, ócska kocsimon fuvarozzam le egy porfészek faluba, a volt fiújához. Közben büzik a Diortól. És az én szemem kiszúrja egy tűrhetetlen új-zélandi pacsulival! A pápuák emberevők? De mit akar ez a nő ennyi idő után a Banditól? Az Emma! Már harmincnyolcban is utáltam, mert minden fiú azzal jött, hogy az Emma. Az Emmuska. A kegyed barátja. És egyáltalán.)

— Emmuskám, hát meséld. Mi van veled, hogy élsz? Tudod, mintha veled együtt visszajött volna boldog ifjúságunk. Emlékszel a Nagyerdőre? Na és a Bandi! Micsoda szerelem volt a tiétek! Fél Debrecen arról beszélt. „Messze a Nagyerdő, messze száll a felhő, messze estem...” Bocsánat, kicsit berekedtem. Azt mondják, hogy nem a strúmám. Dehogynem. Neked nincs strúmád? Te, ez az egész olyan megható. Szóval?

— Thanks... Megvagyok. Tavaly elváltam a Willytől, és önálló lettem. Az üzletben is, az életben is. És visszajöttem, hogy kárpótoljam magamat és Bandit, amiért...

— Nahát! Csak nem most akarsz lefeküdni vele?

— Ezt egy szóval se mondtam.

— És különben is, a ti korotokban!

— Én nem szégyellem a szerelmet.

— Akkor... Tudod mit? Akkor is!

— I beg your pardon? (Tudtam, hogy háború lesz. Már minden épeszű ember tudta. Hiába hívtalak, Bandi. Nem akartál velem jönni. Willy meg azonnal kivitt magával. De ez a lezáratlan, befejezetlen szerelem... A Mici egyszerűen belehal abba, hogy én még merek szeretni. Ha megöregszik is az ember, a vágyai változatlanok. De ennek magyarázhatnám. Ez magának is hazudik. Az ilyenek elfojtásra mennek, aztán persze hogy megbolondulnak. És az irigységtől még rondábbak lesznek.)

— Bori néni, nem szóta el maga ezt a csirkepaprikást?

— Hogy én? Még illyent! Hát nekem se mindegy, hogy mit terjeszt a konyhámrú egy amerikai. Csak a plébános úr elégedetlenkedik örökké. A múltkor a Pókáné is aszonta, hogy Boris-kám, a te tőtikéd az a világ...

— Jó, jó, de a rétesre vigyázzon.

— Aztán elég gazdag-e ez az amerikai, hogy megérje a sok sütés-főzést?

— Új-zélandi.

— Egy kutya kölke. Megéri? Mert hiába dógozok én a kosztal, ha nem csináltatta meg a sekrestyénket. Mahónap összedül az egész szakramentum. A plébános úr meg mennyen már borotválkozni, mer mingyá itt lesznek.

— Igen, de a rétest próbálja meg nem odaégetni. (El akartalak felejteni, Emma. Jaj, de ősz vagyok már! Mindegy. Ez a borotvahab is milyen vacak. Illetve nem gondoltam rád. Kicsit kínos lesz a találkozás. Miért lenne kínos? Te talán meglepődsz. Én pedig szeretettel a szívemre öllelek, ahogy minden felebaráttal tenném. Szaladt elém a Mussolini utcán és azt mondta, hogy jaj, te éhenkórász pesti filozófus, mi a fenét szeretek rajtad annyira? Hm. Emma, én azért öltöztem be, mert megéreztem a hívást. Elhivatottságból. Nem jó. Emma, nem mehettem akkor veled, mert én... Hát nem megint bevágtam az állam! Hova rakja ez a vénasszony mindig a timsót? Aha, megvan, csibész, sose talállok. De így is látszani fog a seb. Nem baj. Csak hadd látsszon. Emma, én magyart tanítottam volna. Új-Zélandban kinek tanítsam Berzsenyit? Hervad már ligetünk. Hát igen. Vajon miért jössz vissza? Szóval, Emma. A gyerekkori barátságunkra való tekintettel... Gyerekkori! Tizenkilenc volt, amikor megismertem. Akkor a régi barátságunkra való tekintettel... ha nem terhelne meg nagyon, és hozzájárulnál a sekrestye tatarozásához... Hogy neve legyen a gyerekeknek! A látogatásodnak! És ne fúrjon a lelkiismeret, hogy azért egy kicsit örülök neked. Csak egy kicsit. Amennyire szabad. Különben rég elfelejtettelek. Úgyis csúnya, beteg öregasszony. A kinti rohanó élet gyorsan tönkreteszi a nőket. Pedig gyönyörű volt. Kár érte. És sokat szenvedhetett, amiért neki is meg kellett csúnyulnia. Tehát. Emma, én beöltöztem, mert rájöttem... rádöbbenem, hogy ez az én igazi hivatásom. Most mit nézel? Ez úgy hirtelen jött. Talán nem hiszed? Nem fogja elhinni. A mindenit, hát nem akartam katona lenni! Akkor. Érted? Abban a lidércnyomásban. Pedig jobb lett volna, ha az elsők között lőnek ki az első vonalból, mint megáldani azokat a fegyvereket. És akkor tényleg megtanultam imádkozni. Mert nem hittem se magamban, se másban. Maradt az Isten. És aztán igazi pap lettem. Belülről is. Én már túl vagyok minden harcon. Tudod, Emma? Mindegyiken. A sekrestye. Igen, igen, a tatarozás. Emma! Úgy örülök, hogy jössz! Hát mi bűn van abban, ha két öregember együtt megessi a rétest? Oda fog égni. Ez a Boriska már teljesen szenilis. És együtt megnézni a sekrestyét. Két letisztult öregember.)

— Drága Emmuci, mióta én nyugdíjba mentem, élek, mint hal a vízben. Alszom, utazgatok, főzőcskézek...

— Engem, Mici, a fotólaboromból visznek a temetőbe.

— De azért ott a gyönyörű házad Wellingtonban, ugye, és volt egy kis Dél-Amerika is és Bahama-szigetek is, meg minden. Ne sajnáld már magad!

— Dehogyan sajnálatom! Szeretek dolgozni. Te, lehet, hogy már abban a kis faluban is van gimnázium, ahol Bandi él? Hiszen középiskolai tanári képzettsége volt, nem? (Azóta készülök visszajönni hozzá, hogy elmentem. Kár, hogy nem fogja elhinni. Te voltál a tartalékom, pedig azt se tudtam, élsz-e? És eddig nem is akartam megtudni, mert önző vagyok. Szükségem volt a reményre. Mit csináljak? Akkor se nyomorítom meg magam egy irreálisan szép énképpel! Nem voltam szent. De hát érdekes ez? A lelke mélyén mindig várja az ember, hogy kinyíljon előtte még egy ajtó. Talán az utolsó. A tartalék. És ha ezt bevallja magának, hát fogja meg a kilincset. Én igenis ráteszem a kezem. Mennyit tud beszélni ez a Mici a lányáról! Nekem is van. Na és? Élik a saját életüket, és nagyjából fülyülnek ránk. A Mici ezt is letagadja maga előtt. A gyerek nem kinövés az ember testén, hogy

örökre egy legyen vele. De a vágyak megmaradnak. Már aki nem tiporja le őket. Hát én nem!)

— Plébános úr! Meggyüttek!

— Én is látom, Bori néni, ne lármázza fel az egész falut. Inkább nézzen utána az ebédnek.

— Jó napot kívánok ... tisztelendő úr. Halász Emma vagyok. A hölgy a barátnőm... Bódog Andrást keressük. Lehet, hogy nem érkezett meg a távirat?

— Emma! Hát te nem ismeresz mteget?...

— Jé, ez a Bandi! Bandikám, én vagyok a Horváth Mici! Nem emlékszel rám? Tudod, Debrecenben én falaztam nektek, amikor ti... Hihíhi, jaj, ne haragudjatok, de komolyan olyan fura.

— Gyertek. Gyertek beljebb. Vártunk... vártalak benneteket, (Emma, hiszen te még mindig szép vagy! Minek jöttél vissza, Emma?)

— Remek volt ez a csirke, Bori néni, igazán remek.

— Ugye? Legalább a... a Micikének tetszik méltányolni, hogy annyit dógoztam véle. Aztán ha minden amerikai ilyen...

— Ez nem amerikai, Bori néni, hanem új-zélandi.

— Tejjesen mindegy. Egy kutya kölke. Ha minden amerikai ilyen vegetariátus, mint a másik kedves vendégünk, akkor majd megnézheti magát az a náció. Főfordúnak. Ezt én jósolom. A Boriska. Megmondhatja neki. Hogy ízlik a rétes?

— Isteni, Bori néni. Ilyen jót még nem ettem.

— Nem azért kérdelem. Csak örülök, hogy jó étvágyúnak tetszik lenni. Hova mentek a plébános úrék?

— Megnézni valami templomot.

— Hát, arra rá is férne egy kis dollársegély. Csak ad valamit az amerikai. De honnan ismeri ő a mi plébános urunkat?

— Honnan is... ja! Együtt voltak elsőáldozók. Aztán megmaradt a barátság. Tudja, hogy szokott ez lenni. (Csak a dollárja kellett a Bandinak! Az Emmuskám meg kiadta a rengeteg pénzt az utazásra, forgatta a szemét, hogy első szerelem, kárpótlás, mi egymás, és most jól pofára esett. De, hogy ez a Bandi mért lett pap? Megérte a benzinpénzt, hogy lehozzam az Emmát. Az öreglány is külön szám a rétesével. Szerencse, hogy éhes voltam. Ha nem eszem csirkét, engem is kiátkoz. Elmondom otthon az egészszet, és dőlni fognak a röhögéstől. Első szerelem! De ez az Emma mindig ilyen volt. Gondolkodás nélkül beleugrott a dolgokba. Hopp ki Új-Zélandba. Erre a Willyje iszákos nőbolond. Hopp vissza Pestre. Erre a Bandi pap. Most is ahelyett, hogy mindent megtudott volna róla, csak a címe érdekelte. Na meg az enyém. Hogy legyen, aki elkiséri. Biztos azért, hogy én kössem le a Bandi szerencsétlen feleségét, amíg ő a Bandival cicázik, ahogy Debrecenben meg az Emma anyját kellett szóval tartanom. Érdek az egész világ. Ki is mondta ezt? Nekem persze kiszúrja a szememet a pápua pacsulival. Maori. Jó, maori, de akkor is büdös. Befürdött a nő. Pláne, hogy a Bandi ilyen szépen öregedett meg. Jobban néz ki, mint Debrecenben. Felvarrott arcú kisangyal, nem sikerült a terved. Mégis van igazság a földön. Én egyszer se tudtam megcsalni a férjemet. Ez bezzeg alaposan kiélvezte az életet. Iñá-tott a Willy, ha közben a Bermudákra vitte. A férjem Bermuda nélkül iszik. De azért az orra alá dörzsölöm, hogy ilyen szerelem is van a világon. Nem ám, hogy elfelejtjük annak a szerencsétlen asszonynak a névnapját is néhány évtizednyi házasság után. Az

Emmuska majd bőven kárpótolja magát másnál, amiért ez a kárpótlás elmaradt. Hihíhi, ez jó. Na de ezek a mai kis nők is! Fené-kig dekoltálva, és mit művelnek az utcán a fiúkkal! Aztán a szemérmes ember piruljon miattuk. Meg kell végre operáltatni a strúmámat, nincs mese. De ezek legalább fiatalok. Az Emma meg egy kiélt öregasszony. A képét ő persze felvarratja. És az én strúmám? Hát igen. Ilyen az élet. Belátok a sima arca mögé is. Be én! Ez nőnek meri még érezni magát. Borzalmas.)

— Örülök, Bandi, hogy jól vagy. És nincsenek gondjaid. Szép a templom is. A munkahelyed... Csak a sekrestye rozoga.

— Nemsokára kitatarozzák. Tavaly megígérte a megye. Egyébként hogy élsz, Emma, mit csinálsz?

— Öregszem.

— Nem igaz. Még mindig szép vagy. Másképp, mint akkor, de... szebb a kelleténél.

— You know... duplázni akartam, de tulajdonképpen elég, ha az ember életében egy Debrecen van. Szerettük egymást időszámítás előtt 38-ban és nincs tovább. Azt se kérdezem, hogy bá-natodban vagy félelmedben öltöztél-e be. Most már ugyanis mind-egy.

— Mindegy. Késő.

— De azért jó volt még egyszer találkozni veled. Tudom, hogy vagy, és legalább magam elé tudlak képzelni, ha gondolk rád. Emlékszel, hogyan búcsúztunk Debrecenben?

— Felálltál a Nagyerdőben a padunkról és azt mondtad, ne nézzek utánad.

— Most se nézz utánam. Megígéred?

— Meg. (Minek jöttél vissza, Emma, minek!)

— Hát, Emmuskám, amilyen hirtelen elvonszoltál engem attól az ijesztő mákos rétestől, az meglepő. Azért volt ennyire sűr-gős, mert a Bandi túl sok pénzt akart kihúzni belőled a sekres-tyéjére?

— A micsodára?

— Ez a vén tyúk... A Bori néni mondta, hogy omladoznak a sekrestye falai.

— Bandi szerint jövőre megcsináltatja a megye vagy ki. Kap-csolj rá, Micikém, még rengeteg dolgom van.

— Neked? A géped csak holnapután megy. Milyen dolgod van addig?

— Még nem tudom, de kitalálom. Látod, hogy a Nagyerdőt is kitaláltam. Meg Bandit, Willyt és a szerelmet.

— Ittál?

— Színjózan vagyok.

— Hiszen a Nagyerdő igaz... Willy is... Bandi is...

— A szerelem is?

— Ne idegesíts, Emma! Mindenre én vagyok a tanú.

— Szegénykém, téged is csak kitaláltalak. Siessünk. Ha így ve-zetsz, a kocsiiban virrad ránk. (Bandinak volt igaza. Nem kell min-dent kimondani. Talán megélni se. Csak őrizni.)

Szepesi József

Balázs János festményeihez

A HAZUGSÁGOM

Mit leírni gyenge voltam,
megfestettem gondolatban;
kopott lelkem im a vászon,
rákenve a hazugságom,
ami, ha fáj csupa vétek.
Elbírja tán ez a lélek.

Igazságom talmisága,
hazugságom igazsága,
cifra átok, tarka szégyen,
ecsetelve mind e képen,
ami, ha fáj csupa vétek.
Elbírja tán ez a lélek.

Mit leírni gyenge voltam,
megfestettem gondolatban;
olcsó óégér im a lelkem —
rápingáltam önfeledten
mindazt, mi fáj, ami vétek.
Elbírja tán ez a lélek.

HA ALVA JÁRNÉK

Éjfél után halkan
s puhán, mint az árnyék,
felkúsznék a falra,
hogya alvajárnék.
Tennék egy kis sötét
s leülnék egy képre.
De érdekes volna,
a kép légynek nézne.
Fent a poros csillár
tetején a pókok
kíváncsian néznék,
miféle pók lóg ott.
S kin cirádás ráma,
aranyozott gyám-ék,
melyek trónolgatnék.
Hogya alvajárnék:
a meglepetéstől
— az lenne a dráma —
saját képmásomnak
leesne az álla.

SÍRFELIRAT I.

Élt... fene tudja mennyit,
titkára büszke e halott.
Mindent elért és... semmit.
Szenvedett, küzdött, alkotott.
Volt vágya, nagy szerelme,
sírt, vagy vidáman nevetett:
oly mindegy — eltemetve
és nem hiányzik senkinek.

SÍRFELIRAT II.

Megpihent végre — végleg.
Nem bántja zaj, se fény
élete legsötétebb
s legtisztább fekhelyén.

IN MEMORIAM BALÁZS JÁNOS

A lélek két sötét lyukat
ütött komor koponyádon
és ráncaid kisimultak.
A baglyok fejüket összedugták:
„meghalt — huhogták — a sátán”.

Az élet él tovább,
az élet halhatatlan.
S én alig álmodom rólad.

Talán, mert jól vagy....

Keresztes József

BIBLIAI PARAFRÁZISOK

1

Mert nagyon kellett a csoda,
úgy döntöttek a keresztények:
elég egy olcsó vacsora,
hiszen nem az evés a lényeg.

2

Nagyon kellett a messiás,
hiszen várták Egyiptom óta.
Mindegy ki, döntött Kajafás,
úgyis meghal az idióta.

3

Mert mindig kell egy áldozat,
hát sietnek a vádirattal.
Legjobb egy frappáns „változat”.
Az igazság úgysem vigasztal.

4

Mert kell a hit, ha hirdetik,
és mártírt kíván minden eszme:
szentségelt Jézus egy kicsit
és vállra vette a keresztet.

RÖVID BALLADA

Immár a temetőben
nagyamama is a földben:
húsát a kór „felette” —
csille zörög felette.

VISZONYLAGOS BOLDOGSÁG

A monoton lét apró örömei
tágítják körülötted az abroncsokat

egy ismeretlen nő visszapillantása rád
két rezdülő mell körvonalai a pulóver
alatt

egy nem túl erős izzadságszagú
hozzád nyomódó test érintése a buszon

szétfőlt vendéglői fogások után
jó házikoszt ételizei
egy jól sikerült kávé aromája
is boldoggá tehet

s feltörhet belőled a boldogság
(a fejedről a sampon lapaskoló
vízsugár alól feleségedre emelt nedves
arccal)

a fürdőkádban is

Z. Z.-NEK A TŰLVILÁGRA,

FŐHAJTÁSSAL

Szólították a holtak
a kedvesek, a voltak,
a jeltelen, s jelen-
levők, s ő szólt: Jelen!
Bódító fájdalomban
élt az irodalommal —
testében rég halált
virágozott már a rák,
s ő írta, írta, írta
már szemmel, nem papírra,
a fehérre meszelt
falra égetve fel,
mint csikkal tetoválva
magát, halálraszánva,
az egyetlen reményt
a kínzó költeményt...
Nézzétek meg, talán
pár vers maradt falán.

ANTEUSZKÉNT

Eg felettem, föld alattam:
versenyt széllel jót szaladtam.
Ag kapott el, kutya mart meg,
ki „segített”, az takart el.
Szívem vonták csillag-vágyak,
testem mégis földre fáradt.
Anteuszként nyögve nyögtem,
majd, pihelve, talpra szöktem...
Ó te szív, te szív — csalóka —
hát ne vágyódj csillagokba!
Itt a földön,

itt előttem,

föld alattad, föld mögöttem,
és a földnek annyi útja:
szent jövője, drága múltja.
S mennyi ember, mennyi ember!
mint a tenger, mint a tenger:
ez szeretne, az megölne
(egy emelne, száz gyötörne);
s bár bordáid anakonda
izmok fogják, hogy ropognak,
állj a földön, álld a harcot.

S mosolyogjon közben arcod!

HAGYOMÁNY

Mikszáth Kálmán és Selmecebánya

Mikszáth Kálmán 1863 nyarán befejezte a rimaszombati egyesült protestáns gimnáziumban a VI. osztályt. Minthogy ez a szülőföldhöz viszonylag közel eső iskola csupán algimnázium volt, a felső két osztályt máshol kellett elvégeznie.¹ A család választása a selmecebányai ágoston hitvallású kerületi líceumra esett. Az 1863/64-es tanévben Mikszáth a selmeci gimnázium VII. osztályának tanulója volt, ott is érettségizett 1866 nyarán. Az itt eltöltött három év élményeit és hangulatát leghívebben elbeszélései őrizték meg: emlékeiről szól a *Garibaldi butéliei* és *A csodálatos gomba* című elbeszélésében, mindkettő 1874-ből származik.² A selmeci hangulat és táj elevenedik meg az 1877-ben keletkezett *Az aranykisasszony* című elbeszélésében is.³ A városhoz fűződő emlékek tűnnek elő az 1882-ben megírt *A Petőfi-legenda Selmece* című visszaemlékezésében.⁴ Minden szálával és magával sodró hangulatával Selmecehez kötődik az 1887-ben napvilágot látott *Tavaszi rügyek* című hosszabb elbeszélése, amely több vonatkozásában az emlékek rejtett régióit is felelevenítette.⁵ A selmeci élmények majd újabb hat év múlva, 1893-ban *Az eladó birtok* című kisregényében ismét a felszínre törnek.⁶ Az évtizedek során vissza-visszatérő emlékek tehát egyértelműen arra utalnak, hogy a város és lakói mély, maradandó nyomokat véstek az író emlékezetébe.

*

A szakirodalom azonban nem sokat tudott tenni a selmeci évekkel, sőt a maga eszközeivel — akarva nem akarva — csak homályt és bizonytalanságot idézett elő. Várdai Béla a még Mikszáth életében megírt és az 1910-es jubileumra megjelentetett könyvében „A selmeci diák” címmel külön fejezetet szentel ezeknek az évekknek,⁷ és mint ahogy e fejezet egyik helyéhez fűzött jegyzetében írta: „Az itt következő adatokat Király Ernő selmeci líceumi igazgató úrnak és Suhayda Lajos ottani tanár úrnak köszönöm”.⁸ Valóban, adatai — mint ahogy majd alább kitűnik — a legközelebb állhatnak a tényekhez. Várdai megírja, „1863 őszén ment át Mikszáth Selmece, az ágostai evangélikus liceumba. . . Az első ottani iskolai évében sokat mulasztott, ennek következtül igen gyöngye bizonyítványt is kapott az első félév végén, ami úgy elcsüggesztette, hogy be sem várva az iskolai év végét, közben kimaradt és elutazott haza”.⁹ Várdai szerint édesanyja hatására Mikszáth „a következő iskolai év elején mégiscsak visszament Selmece, ahol aztán elvégezte a VII. és VIII. osztályt és letette az érettségét is, 1866-ban”.¹⁰ Várdai e két év iskolai eredményeiről szólva finoman megjegyzi: „utolsó két évében sem csapott bizonyos erélyesen közükbe a lovacskáknak, csak úgy poroszkálva ballagtak azok vele végig, az előző évek tempójára, a gimnázium porondján.”¹¹ Az iskolai élet atmoszférájának érzékelésére a *Tavaszi rügyek*, *Az öreg Dankó bácsi* és *Az új büntető codex* című Mikszáth-írásokból merít motívumokat, majd a diák Mikszáth önképzőköri tevékenységéről ír Várdai. Ezeknél az adalékoknál mondja fentebb idézett köszönetét a két selmecebányai tanárnak. Önképzőköri szereplését már odakerülésének évéhez, 1863-hoz köti, megjegyyezve: „Az első vers, amellyel föllépett, *Egy fogoly levele fiához* címet viselte. Ezt követték: »Az öreg nemes«, »Petőfi sírja«, »Otthon«, »Képzoletem újra...« ő nyerte el a kör első jutalmát is, egy »Gyula vezér« című balladával, melyet szavalva elő is adott. . . Mint szavaló, máskor is sűrűn szerepelt Mikszáth a körben. . . Nagy tetszés közepette mutatott be nevezetesen ott »Az én Gyuri bácsim« címmel egy humoreszket, a jegyzőkönyv szavai szerint: az első ilyenmű dolgozatot, mely a körben egyáltalán előfordult. Mindenkit felvidámitott vele, s érdemkönyvbe íté-

ték méltónak. . . valószínű, hogy csak a körnek Korány című heftografált lapjában jelent meg, ennek kötetei azonban jórészt elkallódtak az idők folyamán.”¹² A fejtegetésnek ehhez a helyéhez Várdai jegyzetét fűzött, amelyben örömmel korigálta magát, írván, úgy értesült, hogy a humoreszk szövege időközben előkerült és a Mikszáth-jubileumkor meg fog jelenni. Ő maga nem láthatta. (Közbevetőleg megjegyezzük, hogy *Az én Gyuri bácsim* végül 1911. április 16-án jelent meg az *Újság* hasábjain.¹³) Az önképzőköri tevékenységről szólva Várdai megjegyzi, hogy MK egy darabig szerkesztője volt a Koránynak, „továbbá viselte egy ideig a kör aljegyzői, helyettes könyvtárnoki majd főjegyzői tisztségét is. 1865. január 20-án hirtelen megszűnik tagja lenni a körnek, mégpedig nem közönséges módon: kizárták őt a tagok sorából.”¹⁴ A kizárás okáról Várdai a következőket sorakoztatta fel: „Az szolgált nevezetesen rá okul, hogy több ízben megréftalta egyes tagtársait, akik ezen felmérgeződve, a kör tekintélyének aláásásával vádolták őt, s meghozták a kizáró határozatot, apróságokért, melyeknek van ugyan valami nyers diákos ízük, de, amelyekben a mókázó humorista próbálkozik már. . . megcselkedte, hogy idegen költők verseit szavaltatta társaival, mint az övéit, s azután jól mulatva fedezte fel nekik utólag tájékoztatlan-ságukat; máskor átengedte a saját versét egy társának, hogy az azt mint az enmagáét adja elő. Egy harmadiknak gyöngye dolgozatát szépen átjavította s ezért úgy védekezett, hogy a téma meggettetszett neki, megérdemelte szerinte a kicsiszolást. . . Szóval a fiú, aki már pompásan ért a tréfához, olyanok markába került, akik nem értik a tréfát és elbántak vele. A kör ellene való eljárásának fő oka az volt, hogy megírta egy Brózik Titusz nevű társának munkálatát, s erre rájöttek. Soltz tanár ekkor a kör említett határozatához azt az óhaját fűzte, hogy a jegyzőkönyv illető helyéről maradjon el a Brózik neve, mert nem méltó rá, hogy Mikszáthtal egy lapon megörökíttessék. . .”¹⁵ Mint az alábbiakból majd kitűnik, a Várdai Béla rendelkezésére bocsátott selmeci anyag áll a legközelebb a valósághoz, Várdai tudta úgy közvetíteni a történeteket, ahogy azok alakulhattak, de vagy ő is szépített a dolgokon, vagy a rendelkezésére bocsátott selmeci adatközlés volt tekintettel az országos hírű íróra.

A kortárs monográfusok közül még meg kell említenünk Gyöngyösy László *Mikszáth Kálmán* című, 1911-ben, tehát az író halála után megjelent munkáját, amelyben röviden foglalkozik a selmeci évekkel. Az ő adatai pontatlanok. Azt írta, hogy Mikszáth Kálmán „1867 év őszén iratkozott be a hetedik osztályba”.¹⁶ Önképzőköri szereplése között megemlíti a *Gyuri bácsi* (sic!) című deákos modorban írt elbeszélését és azt, hogy főjegyzőnek választották az önképzőkörben. Gyöngyösy feleleveníti, de már átköltve a „Brózik-történetet” is a következő formában: „Az önképzőkörben történt az is, hogy Mikszáth egy Brózik nevű tót tanulótársának csinált dolgozatot, amit ő sajátjaként olvasott fel. Scholz tanár már ismerte Mikszáth eszejárását és ráismert Mikszáth tollára. A tót diák ijedtében mindent bevallott. A szigorú önképzőköri statumok szerint jegyzőkönyvileg kellett volna megírni Brózikot, de a jegyzőkönyvi rovás elmaradt Scholz tanár indítványára, hogy Brózik neve így se örökíttessék meg. Ez volt a büntetése.”¹⁷

Mielőtt átadnánk a szót *Banska Stiavnica*n, az evangélikus lelkészi hivatal által őrzött és megmaradt liceumi anyagból hozzáférhető dokumentumoknak — amelyeket e tanulmány szerzője 1976 nyarán a helyszínen tanulmányozott — idézni szeretnénk két múlt századi selmecebányai iskolatörténetből. Az egyiknek szerzője Breznyik János, a liceum 1842-től működő igazgató tanára, aki Mikszáth selmecebányai diákoskodása alatt is igazgatója volt az iskolának, sőt tanára volt írónknak. Breznyik *A selmecebányai ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története* címmel Selmecebányán 1889-ben megjelent művének „Második és harmadik

füzet. A XVII—XIX-ik századbeli események" című kötetében több helyen megemlíti Mikszáth nevét. Az iskola híressé lett neveltjei között felsorolja Czittinger Dávidot, Ribinyi Jánost, Petőfi Sándort és Mikszáth Kálmánt.¹⁸ Arról is szól, hogy a Gusztáv Adolf-féle bibliai egyesületnek 1866-ban „Mikszáth Kálmán (a) főjegyző"-je, „ki ne ismerné a kitűnő író?"¹⁹ Végül beszámol az 1826. okt. 21-én első ülésével tevékenységét megkezdő „a nemes magyar társaságról", az önképzőkör jogelődjéről, amelynek az 1860-as évekbeli tevékenységéről a következőket írta: „Újra föléledt, s felvirult a kör Solc Vilmos vezetése alatt, ki ugyan, mint elődje sem, nem volt magyar irod. tanár, de a felajánlott elnökséget készséggel elfogadta, s lelkesedéssel vitte halálaiglan, 1861/2—1881/2 közt. Az ő idejében volt a körnek tagja Mikszáth Kálmán 1864/5 és 1865/6-ban, mint VII., és VIII. oszt. tanuló a Korány című havi lapnak szerkesztésével s főjegyzőséggel is megbízott. Ugyancsak azon évben két munkája: »Az öreg nemes« című költeménye és »Az én Gyuri bácsim« című humoreszkje, mellyel a jegyzőkönyv szerint az egész kört felvidámította, érdemesnek találattott az érdekműnyvbe való felvételre. Ez utóbbi elmeszüleményénél nyilatkozott előttünk Solc, ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő beszélyíró válik belőle. Miért mondott le 1864/5-ben a tanév közben a főjegyzőségről, s a következőben miért szűnt meg tagja is lenni a körnek, elmondani nem tartjuk idevalónak. . ."²⁰ Az előzőekből már érzékelhető, hogy az eltávolítása nem lehetett témája egy ünnepi kiadványnak, amely az iskola történetét mutatta be, és amelynek megjelenését Mikszáth Kálmán 5 ft. adománnyal elősegítette.²¹

Hasonlóan tapintatosan szól az önképzőköri eseményekről a Breznyik-féle iskolatörténetnek 1896-ban megjelent kiegészítése is.²² A két társszerző az önképzőkör kapcsán a következőket írta Mikszáthról: Scholtz elnöksége „idejében volt a körnek tagja Mikszáth Kálmán, előbb mint al-, később mint főjegyző részt vett a kör igazgatásában is, később azonban bizonyos kicsinyes dolgok miatt kivált a körből. Az első műve, amellyel fellépett, »Egy fogoly levelei« című költemény, melyről a bírálója azt jegyzi meg, hogy: »a munka az epistolához közelít és sikerült is némileg, amennyiben didaktikus eszméssel szépen telve van, csak dalszerű külalakjában tért el az epistolától«. Egy másik költeményét »Az öreg nemes« című »eszméjének szépsége miatt, habár a kidolgozás gyengébb is« érdekműnyvbe vették; »Az én Gyuri bácsim« című humoreszkjével pedig az egész kört felvidámította. »Dicséretet érdemel a szerző műve miatt. Érdekműnyvbe irandó.« A »Petőfi sírja« és »Otthon« című költeményeiről azt mondja a jegyzőkönyv: »az elsőhen mind az eszme, mind a kivitel megfelel céljának, s a mű ezen fényoldala könnyen felejteti el velünk azon csekély hibát, amely imitt-amott az ütem dallamossága hiányában áll. A második mű tökéletesen sikerült, mert az események benne lélektaniilag és természetihivel vannak ecsetelve. Mindkettő egyhangúlag arra ítéltetik, hogy az érdekműnyv lapjain foglalja el méltó helyét.« Ezenkívül megjelent néhány elbeszélése az ifjúság által szerkesztett »Korány«-ban is. Többször fellépett szavalni is és a jegyzőkönyv erről is dicsérőleg nyilatkozik. Megemlíthetjük még, hogy az ő »Gyula vezér« című balladája nyerte meg a díjat, melyet a kör első alkalommal tűzött ki a végből, hogy tagjait annál nagyobb munkásságra ösztönözze. A kör tagjai tisztelték, becsülték fényes tehetségéért, s működéséről a kör alelnöke is dicsérőleg nyilatkozott: »ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő beszélyíró lesz belőle«. A kör tagjai között eltöltött idő rá nézve minden bizonnyal csak jótékony hatással volt, s a kis társaság is örökké büszke lesz arra, hogy tagjai között láthatta."²³

A fenti egykorú művekből vett idézetek arról tanúskodnak, hogy több homályos pont le lehet fel Mikszáth selmecebányai diákeveiben, önképzőköri szereplésében és ami a lényeges, az eltelt évszázad során nem kerültek elő az önképzőkörben bemutatott írások szövegei. Ennek a homálynak és a lappangó kéziratok helyzetének feltárása reményében a tanulmány szerzője 1976-ban a helyszínen próbálta meg a kérdésekre a választ megkapni. Előzetesen a hazai tudományos könyvtárakban megkísérelte felkutatni a selmeci líceum évenként megjelentetett *Értesítés*ét, hogy ebből szerezzék meg a legszükségesebb adatokat. A felkeresett könyvtárak közül az OSZK aprónyomtatványtárában sikerült megtalálnia a selmeci líceum *Értesítése*it. Megvoltak az 1863-as év előttiék, kézbe vehette az 1863/64-es és az 1865/66-os évről szóló beszámolót, csupán egy hiányzott: az 1864/65-ös tanévről kiadott

Értesítés. A kutatás szempontjából ez a hiány azért jelentős, mert az 1863/64-es tanévben írónk neve *Mixáth* névváltozatban a VII. osztályos növendékek között szerepel, míg az 1865/66-os *Értesítés*-ben ugyancsak *Mixáth* alakban a VIII. osztályos növendékek között. A nyomtalanul eltűnt és eddigi ismereteink szerint egyik hazai közgyűjteményben sem megtalálható 1864/65-ös tanévről kiadott *Értesítés* adhatott volna számot, hogy Mikszáth ebben a tanévben milyen osztályba lépett. Ha a VIII. osztályba, akkor év végi kalkulussai oly rosszak voltak, hogy a VIII. osztályt meg kellett ismételnie, ha viszont 1864/65-ben ismét a VII. osztályba iratkozott be, akkor minden bizonnyal meg kellett ismételnie ezt az osztályt, mert több tantárgyból kaphatott elégtelen jegyet az 1863/64-es tanévben. Mint a bevezetőben láttuk Várdai életrajzában évközi rossz jegyekről beszélt, amely még a tanév befejezése előtt arra készítette az ifjú Mikszáthot, hogy elhagyja az iskolát. A nyom-

1. „A Selmeczi Magyar Irodalmi Társaság Érdem-könyve 1873-ik évtől” 1873-tól 1888. ápr. 6-ig tartalmaz bejegyzéseket, utólagosan számozták be 1—486 lapig.
2. Érdemkönyv. Címlapja nincs. 1887-től 1891-ig tartalmaz bejegyzéseket, folyamatos lapszámozás nélkül.
3. Érdemkönyv. Címlapja nincs. 1891-től 1894. jún. 7-ig tartalmaz bejegyzéseket, utólag beszámozva 1—442 lapig.
4. Érdemkönyv. Címlapja nincs. 1894-től 1901-ig tartalmaz bejegyzéseket, nincs lapszámmal ellátva.
5. Érdemkönyv. Címlapja nincs. A bejegyzések az 1903/1904-es tanévvel kezdődtek, nincs beszámozva.

Mikszáth Kálmán selmecebányai diákéveiről tehát eredeti *Érdemkönyv* nem maradt fenn, egy közvetett adatokat tartalmazó írásmű azonban megmaradt. Ez a következő: az 1891-től 1894-ig vezetett és utólagosan 1—442 lapszámokkal ellátott *Érdemkönyv* 253. lapjától a 306. lapig terjedő részén olvasható Pesthy István VIII. osztályú, Uzd, Tolna megyei születésű önképzőköri tagnak „A Selmecbányai Lyceumi Petőfi kör története” című hosszabb írása, amelyben a korábbi évtizedekből fennmaradt önképzőköri dokumentumok alapján megírta működésük történetét. Az írásmű keletkezési időpontja 1893 elejére tehető, ugyanis Pesthy munkája előtt levő írás bejegyzési dátuma 1893. április 6-i keletkezést viseli, míg a Pesthy írását követő bejegyzés az 1893. április 17-ig dátummal szerepel. Tehát Pesthy István a korábban keletkezett és az önképzőkörben érdemkönyvi megöröklésre ítélt munkáját 1893. április 7. és április 17. között másolhatta a kötetbe.

Az önképzőkör-történetben három helyen emlékezett meg Mikszáth Kálmánról: 1. Petőfivel együtt méltatja tagságát és szól kizárásról; 2. Az egykorú dokumentumok alapján összefoglalja önképzőköri tevékenységét; 3. Röviden szól a *Korány* szerkesztésében betöltött szerepéről. Következzék először az általános méltatás és a kizárás története:

„A »Magyar Társaságnak« volt két tagja, akik a világ irodalomban kiváló helyet foglalnak. Az egyik már eltávozott az élők sorából, a csatában lehelte ki nagy lelkét, a haza szent szabadságáért küzdve azon szabadságért, melyet tiszta szívéből imádozott, amely szabadság szelleme a különben beteges férfiba új erőt öntött. Az Isten meghallgatta részben kérését, mert ágyú dőrej a csata zaj volt halotti zenéje. De részben nem teljesítette, mert az önkény diadalmaskodott abban a csatában, melyben ő elesett. Nem érthette már azt a gyászos kort, mely szabadságharc leveretése után hazánkra jött. Az Isten ettől a nagy fájdalomtól felszabadította őt. Hanem a gyász után bekövetkezett az öröm napja is. Másik költőnk már ezen öröm napokban kezdte pengetni lantját. Ő még most is aratja babérjait. Ez a költőnk Mikszáth Kálmán. Már itt e körben feltűnt nagy tehetsége, fényes elméje, mely különösen a novella írás terén szerzett neki később halhatatlan érdemeket. Első évben 1863/64-ben volt tagja a körnek, mint VII. osztálybeli tanuló. Vele együtt Moesz tanár úr is, ki már akkor, mint alkönyvtáros is szerepel. Munkálkodása az előző években nem volt olyan kielégítő, mint most, mert midőn Petőfi »Végszóhoz« című költeményét szavalta el, megmutatá, hogy mennyire haladt az ember rövid idő alatt, ha törekvésében tudni vágyás, vagy a szellemi nem az anyagosság, a hanyagság vezérli az embert. A körben ezen kívül »Atellenben« cz. novellájával is fellépett, melyben a tárgy fejlődése és befejezése jó, de a stylus nem tökéletes. Működése jutalma a kör bizalma lett, mely őt az 1864/65-ik évben a főkönyvt. és pénztárosi állásra emelte. Mikszáth pedig mint aljegyző és a »Korány« szerkesztője kezdte meg az évet, midőn pedig Bosszagh János leküszönt a főjegyzőségről, a kör őt léptette elő a tisztségbe. Azonban a tisztséget nem sokáig tarthatta meg; március 4-én az elnök (Solc Vilmos) szót emelt a kör előtt, hogy Mikszáth egyik tantársának, Bródy Zsigmondnak egy dolgozatot (!) készített. Bródy ezt elfogadva be is adta a körbe »Hazámhoz« cím alatt. A kört kéri tehát, hogy Mikszáthot büntesse meg. Ki is mondták reája a jegyző könyvi megrovást. Erre ő márczius 11-én beadta a főjegyzői állásról szóló lemondását. Ez azonban még nem rettentette őt vissza attól, hogy hasonló tettet újra elkövessen. 1865-ben Bothár Ede tagtársának dolgozatát javította át, amiért a kört (sic) őt ismét jegyző könyvileg megróttá. Mikszáth tehetségének méltánylása vehette rá a kör tagjait arra,

tatott *Értesítés* az 1863/64-es tanévről felsorolva a tanulók nevét, azoknál, akik év közben félbeszakították tanulmányaikat. nevük és születési helyük után kurzív szedéssel odaírták, hogy *kilépett*. Mikszáth három VII. osztályos társának neve mellett ott is olvasható ez a megjelölés a következőképpen: „1 Bada Vilmos, Ledény, Hont, *kilépett*.”; „11. Kanka János, Zólyom, Zólyom *kilépett*.”; „14 Longauer Béla, A. Bodony, Nógrád *kilép(ett)*.” Mikszáth viszont így szerepelt: „15 Mixáth Kálmán, Szklabonya, Nógrád”. Tehát már az *Értesítés* szövege is arra utal, hogy *írónk befejezte a tanévet és annak végén több tantárgyból megbukhatott és osztályisméltásra ítéltetett*. Ennek a feltételezésnek bizonyítását már csak a helyszíni kutatásoktól lehetett remélni.

A helyszínén, a Banska Štiavnica-i evangélikus lelkészi hivatal igen rossz körülmények között őrzött levéltárában a hajdani líceum oktatással kapcsolatos anyaga azonban nem volt hozzáférhető. Sem az osztálykönyv, sem az anyakönyv, semmiféle olyan irat, amely a diák Mikszáth iskolai előremenetelére tartalmazott volna valamiféle adatot. De nem lehetett megtalálni az itthoni könyvtárakban fel nem lelhető, az 1864/65-ös tanévről számot adó nyomtatott *Értesítés* példányát sem.

A helyszíni vizsgálódás során kitűnt, hogy Mikszáth Kálmán selmecebányai éveiből egy egykorú önképzőköri szabályzatot kivéve nem maradt meg semmi. Valószínű, hogy ez a hiány több mint hatvan évvel ezelőtt támadhatott, de az is lehetséges, hogy még a század elején, vagy talán még azelőtt emelte ki valaki.²⁴

A helyszíni kutatás során hozzáférhettem Mikszáth selmeci diákoskodásának ideje előtti évekből való önképzőköri dolgozatok kötetéhez, az 1854 vagy 1857-ből datálható a *Remény* című kötethez, továbbá a *Korány* 1860-ból származó első évfolyamához. Az önképzőköri dolgozatok következő kötete, amit kézbe vehettem már az 1866-ból való nyolcadik évfolyam volt. Ezt Gajdács Pál kezdte szerkeszteni 1866 őszétől. A *Korány* számomra hozzáférhetetlen kötetei közül minden valószínűség szerint az *ötödik, hatodik és hetedik évfolyam tartalmazhatott kézzel lemásolt szövegeket, verseket és elbeszéléseket a diák Mikszáthtól*.

A hajdani selmeci líceumi önképzőkör *Érdemkönyv* kötetei már csak az 1870-es évek közepétől, tehát tíz évvel Mikszáth Kálmán selmeci tartózkodását követő évektől maradtak fenn. Az általam látott és kézbe vett kötetek a következők:

hogy ezen sok megrovás mellett mégis midőn Zsivora Samu alkönyvtárosi állásáról lemondott, őt választották meg helyébe. Mint alkönyvtáros harmadszor is megpróbálkozott előbbeni csínynyének végre hajtásával; most Folkusházy Sándor dolgozatát javította át, a miért a kör őt harmadizben megróttá, midőn azonban ezenfelül a kört még sértegetni is kezdte, kirekesztették (Január 20. 1866). A jegyző könyv nagyon is megrovólag szól róla, midőn azt mondja, hogy »ha csak tekintetbe vesszük azon számtalan esetet, mely e körben már néhány (szókimaradás) óta adta magát elő, ha mondom mindezekről leemeljük a múltak sötét fátyolát, ott ragyog neve mint a tény orgazdjáé, s mint tényezője e körben előfordult legtöbb visszaélésnek. Hogy mily munkás tagot vesztett el a kör benne, láthatjuk, ha tekintetbe vesszük azon működést, melyet három éven e körben kifejtett. A körnek azonban, minthogy belső békéje előbbre való volt, végre kellett hajtania, habár fájó szívvel is azon szigorú ítéletet; fájó szívvel, mert egy lelket vesztett el, oly lelket, akinek művei példakul állhatnak a tagok előtt. Ezen tagok között Hlavatsek tanár úr is ott volt. 1864/65-ben mint V. osztálybeli tanuló iratkozott be először. Működése azonban csak 65/66ban kezdődik, amikor »Egy bajnok végszavai« cz. költeményével lépett fel, mely azonban, mint első kísérlet, nem volt sikerült. Sikerültebb bírálata, melyet Melna Gyula »Egy elszánt ugrás« cz. humorisztikus rajza felett tartott. Ekkor ugyanis »jól megfelelt tisztének«.

Még mielőtt Mikszáth működéséről nyújtanék egy kis képet, pár szóval megemlítem azon állapotokat, melyekbe a kör a belviszálykodások folytán süllyedt. Lábra kapott ezen korban a pártoskodás, mely minden békés intézkedések elfojtója. A pártoskodás előidézője a Timko és Mikszáth féle belső megrázkódtatások. Ezen pártoskodás már régi elnököktől, Solcz Vilmostól is elidegenítette a kört, aki csak oly feltétel mellett volt hajlandó elfogadni az elnöki széket, ha felhagynak azon rútt úgy szólva már szokásról. Mert belátta, hogy hova vezet az az út; azt pedig nem akarta, hogy a kör, melynek már oly szép múltja van ily alacsony ok miatt megszűnjék."

Pesthy István dolgozatában ezt követően külön fejezetet szentelt Mikszáth önképzőkori tevékenységének. Most ennek szövege következik ugyancsak betűhíven:

„Mikszáth Kálmán működése

Körünk büszkén mondhatja el, hogy Mikszáth is tagja volt, hogy reá is nagy hatással volt e kis kör. Itt kezdték műveit palérozni, az esetleges hibákat javítgatni, mely bizonyára nagy befolyással volt a későbbi híres író szép stílusára. Nagy fájdalmat okozott azonban a körnek, nem tekinthet vissza ő reá annélkül, hogy bűnei szembe ne tűnének. Nem feledtetheti el azokat azon példátlan szorgalom sem melyet a munkálkodás terén fejtett ki. Három évig volt tagja a körnek és pedig két évig, mint VII. osztálybeli egyig mint VIII. osztálybeli. Ezen három év alatt számos dolgozatában mutatta meg fényes tehetségeit úgy, hogy a kör akkori elnöke, Solcz Vilmos így nyilatkozott róla: »ha Mikszáth így fog fejlődni, kitűnő beszély író lesz belőle«. Az első műve, mellyel a körben fellépett »Egy fogoly level« cz. költeménye volt, (1883. okt. 24.) melyről bírálója véleménye ez: »a munka az epistolához közelít és sikerült is némileg, amennyiben didacticus eszmékkal szépen telve van. Csak dal szerű külalakjában tér el az epistolától«. 1864. febr. 3án saját munkáját és pedig »Gyula vezér« cz. balladáját szavalta el. Szep. 24. »Képzetelem újra« cz. művével aratott sikert; ugyanis »az eszme jeles benne, csak a kidolgozás ellen vétett. Mindazonáltal az érdemkönyvbe íratassék«. Deczember 3án »a gyűlést Tóth Kálmán »Honáru-ló«-jának elszavalásával kezdette meg«. 1865. febr. 11-én »Az öreg nemes« cz. költeménye a külalak és eszméjének szépsége miatt, ha a kidolgozás gyengébb is az érdemkönyvbe ítéltetett. Május 27én Mikszáth Kálmán »Az én Gyuri bácsim« című humoreszkiével az egész kört felvidámította. »Dicséretet érdemel a szerző műve miatt. Érdemkönyvbe írandó«.

Szeptem. 23án »Petőfi sirja« és »Otthon« című költeményeivel lépett fel, »az elsőben mind az eszme, mind a kivitel egészen megfelel céljának s a mű ezen fény oldala könnyen (sic!) fejezti el velünk azon csekély hibát, mely imitt amott az ütem dallamossága hiányában áll. A második mű tökéletesen sikerült, mert az értelemnek benne lélektanilag és természet híven vannak ecse-

telve. Mind kettő egy hangulat arra ítéltetik, hogy az érdem könyv lapjain foglalja el méltó helyét«.

Ezekon kívül megemlítenő, hogy az első pályadíjját, melyet a körben kitűztek, Mikszáth »Gyula vitéz« cz. balladája nyerte el. 1863 Szeptem. 19én ugyanis Grätz Mór, a kör egy tagja, a legjobb beszélyért Jókai »Török világ Magyarországon« és Petőfi »Hohér kötele« című regényt tűzte ki. Solcz Vilmos elnök úr pedig a legjobb balladéért Katona Bánk bánját. Az előbbit Szabó Titus »Uzso-rás« cz. beszélye, emezt pedig Mikszáth nyerte el.

Ha Mikszáthnak ezen működése mellé felhozzuk azon műveit, melyek a »Korány« hasábjain jelentek meg, méltan sajnálkozhatunk azon, hogy a körnek épp ily tagjától kellett megválnia (sic!), akit mondhatni ez a tevékenység sodort az örvénybe, mert nem jó irányban használta azt fel. . ."

A harmadik hely, ahol Pesthy István Mikszáth önképzőkori tevékenységét regisztrálja a »Korány« szerkesztéséről szóló rövid megjegyzése. Itt a következőket írta még Mikszáth Kálmánról:

„... A másik közvetítő eszköz, mellyel a közönséggel összekötetésbe jutottak a »Korány« volt. Voltak már a »Korány« előtt is egyes szép irodalmi lapok, de ezek nem közvetlenül a Kör gondjai alá tartoztak, hanem az egyes osztályok adták ki. Így 1853ban a IV osztály szerkesztése alatt jelent meg a »Virradó«. A »Korány« szerkesztői közül Bellus tanár úron kívül megemlítenő még Mikszáth Kálmán, aki különböző álnevek alatt egész halmaz szebbnél szebb művel gyönyörködtette a közönséget. A »Korány«-ban jelentek meg a körbe beadott csinosabb dolgozatok, ami a munkakedv emelésére nagy befolyással volt. . ."

★

Bevezetőben arról szoltunk, hogy Mikszáth Kálmán selmecbányai éveiről a legszínesebb és legclevenebb képet elbeszélései idézik elénk, ezek közül is a legtöbbet a Tavaszi rügyek lapjairól olvashatunk ki arról az atmoszféráról, amely a felsőéves diákot a bányavárosban közrefogta. Korábbi kutatásainkkal megkíséreltük tárgyi dokumentumokkal megeleveníteni azokat a körülményeket, amelyek a Selmecbányán töltött három évét meghatározták. A korai szakirodalom állításait vonultattuk fel először és abban több homályt és ellenmondást észleltünk. Majd a hazai könyvtárakban fellelhető dokumentumokat vallattuk az iskolában töltött évekről, és végül a selmecbányai helyszínen a még fellelhető dokumentum töredékeit is segítségül hívtuk a tények jobb megismeréséhez. Ezekből a következőket sikerült felderítenünk:

1. Mikszáth Kálmán 1863/64-es tanévben iratkozott be a selmeci liceum VII. osztályába. Várdai idézett állításával ellentétben²⁵ a tanévet befejezte, mivel az Értésítés nem tüntette fel év közben való „kilépését“. A tanév végén szerzett érdemjegyeivel osztályismétlésre ítéltették. Eddigi kutatásaink során nem sikerült nyomára bukkannunk a selmeci liceum 1864/65-ös tanévről kiadott Értésítésének, amellyel kézzelfoghatóan kimutatható lenne az osztályismétlés, de Pesthy István önképzőkori dolgozatának egy mondata az osztályismétlés tényét bizonyítja: „Három évig volt tagja a körnek és pedig két évig mint VII. osztálybeli, egyig mint VIII. osztálybeli.“²⁶ Ezek alapján állíthatjuk, hogy az 1864/65-ös tanévben Mikszáth mint osztályismétlő, újból a VII. osztályba iratkozott be, ennek eredményes elvégzése után pedig az 1865/66-os tanévben a selmeci liceum VIII. osztályba lépett.

2. A fennmaradt Értésítések alapján megállapítható, hogy az 1863/64-es tanévben Breznyik János, Grezmacher Gyula, Hrencsik János, Jezsovics Károly, Scholz Vilmos és Suhayda Lajos tanította.

3. A selmeci liceum lakonikus rövidségű Értésítése körvonalazta a két osztályban tanított tárgyakat is.

4. A fennmaradt Értésítésekben megismerhettük Mikszáth osztálytársainak névsorát is. Megjegyezzük, hogy valószínűleg ezek a tanulótársak többsége lehetett osztálytársa a VII. osztály második alkalommal való látogatása alkalmával is.

5. Önképzőkori tevékenységével kapcsolatban sikerült bizton-
sággal megállapítanunk, hogy mind a három selmeci évében tag-
ja volt az önképzőkörnek.²⁷

6. Az önképzőkori tevékenység dokumentumait nem sikerült
feltárni. Hozzáférhetetlenségükre, illetőleg korai eltulajdonítá-
sukra utal Várdai 1909-es megjegyzése, amely szerint a *Korány*
kötetei „jórészt elkallódtak az idők folyamán”, sajnos helytállóak,
és ha meg is vannak, teljesen ismeretlen helyen lappanghatnak.
Ma már ez vonatkozik az érdemkönyvekre is. A lappangó önképző-
körü produktumok cím szerinti ismerete azonban a Pesthy-féle
dolgozat segítségével pontosabb lett. Az alábbiakban forrásonként
felsoroljuk az azokban megemlített Mikszáth produktum címét,
műfaját és ha van rá adat, keletkezési idejét:

Breznyik János munkája (1889): Az öreg nemes (költemény),
Az én Gyuri bácsim (humoreszk); Hlavatsek András—Király Ernő
(1896): Egy fogoly levelei (költemény), Az öreg nemes (költemény),
Az én Gyuri bácsim (humoreszk), Petőfi sírja (költemény). Otthon
(költemény), Gyula vezér (ballada); Várdai Béla (1909): Egy fo-
goly levelei fiához (vers), Az öreg nemes (vers), Petőfi sírja (vers),
Otthon (vers), Képzetelem újra (vers), Gyula vezér (ballada), Az én
Gyuri bácsim (humoreszk), Gyöngyösy László (1910): Gyuri bácsi.

Nem említettük még a helyszíni kutatóúton feltárt kéziratos
forrást, Pesthy István VIII. osztályos tanulónak az *Érdemkönyv*-
ben máig fennmaradt dolgozatát, amely nemcsak Mikszáth önkép-
zőkörü műveinek címét, hanem felolvasásuk időpontját és néhol
még a bírálók megjegyzését is közli. Az alábbiakban azonban
csak az adatokat emeljük ki: Egy fogoly levele (költemény) 1863.
okt. 24.; Gyula vezér (ballada), 1864. febr. 3.; Képzetelem újra
(vers). 1864. szept. 24.; Az öreg nemes (költemény), 1865. febr. 11.;
Az én Gyuri bácsim (humoreszk). 1865. máj. 27.; Petőfi sírja (köl-
temény), 1865. szept. 23.; Otthon (költemény), 1865. szept. 23.

A Pesthy-féle felsorolásból új csupán az, hogy az önképzőkörü
írások bemutatásának dátumát is megőrizte, a dolgozat szövegeinek
megismerése arra is fényt derít, hogy a két selmeci tanár Hla-
vatsek András és Király Ernő a milleneumra megjelentetett is-
kolatörténet megírásához nagy haszonnal és eredménnyel forgat-
ták a Pesthy István-féle önképzőkörü produktum szövegét és an-
nak — legalábbis Mikszáth vonatkozásában — több részét át-
emelték nyomtatásban megjelent munkájukba.²⁸ A két tanár írá-
sát haszonnal forgatta Várdai Béla is.

7. Perdöntő bizonyítékot szolgáltat viszont Pesthy István dol-
gozata Mikszáth önképzőkörü tisztségeire és a körből való eltávolítá-
sára. Az idézett két iskolatörténeti munka felsorolja Mikszáth
Kálmán tisztségeit, de jellegénél fogva tapintatosan hallgat a ki-
zárás okáról. Várdai is felsorolja tisztségeit, majd megjegyzi:
„1865. január 20-án hirtelen megszűnik tagja lenni a körnek” és
okként megemlíti előző „kihágásait”, amit betetőzött a Brozik Ti-
tusztól társa számára elkészített dolgozat kipattant ügye. A
Pesthy-féle dolgozat arra mutat, hogy a legtöbbet Várdai tudhatta
meg, de amit írt az nem pontos dátumszerűen sem, mert nem
1865, hanem 1866. január 20-án következett be a kizárás és nem
Brozik Titusznak, hanem *Folkusházy Sándornak* készítette az
inkriminált dolgozatot. Pesthy szövegéből Mikszáth önképzőkörü
tisztségeinek időpontjai is kirajzolódnak:

1863/64-es tanévben VII. osztályos tanulóként tagja volt az
önképzőkörnek; 1864/65-ös tanévben a VII. osztályt ismétlődően
Mikszáth a kör aljegyzője és a *Korány* szerkesztője, a tanév fo-
lyamán még, 1865. márc. 11-ig a kör főjegyzője is lett, az első fel-
fedett csínje miatt márc. 11-én lemondott a főjegyzőségről; 1865/
66-os tanévben Mikszáth a kör alkönyvtárosa lett egészen 1866.
jan. 20-i körből való kizárásáig.

8. Egy kérdés marad nyitott: kinek írta Mikszáth az önkép-
zőkörből való kizárásához alapul szolgáló dolgozatot. Brozik Ti-
tusznak vagy *Folkusházy Sándornak*? Várdai Béla és nyomán
Gyöngyösy László Brozik Tituszt nevét említi meg,²⁹ és a későbbi
irodalom is természetesen Brozik névre utal, ha e kérdéssel fog-
lalkozik. Pesthy István pedig *Folkusházy Sándor* nevéhez köti az
esetet, és mint forrásértékéről szólva hangsúlyoztuk, Pesthy az
eredeti önképzőkörü dokumentumokból merítette adatait. A kér-
dést bonyolítja, hogy mindkét név eredeti, mindkét név viselője
Mikszáth egykorú iskolatársa volt. A selmeci líceum 1863/64-es

tanévről kiadott *Értesítés* szerint (ekkor járta Mikszáth először
a VII. osztályt) *Folkusházy Sándor* Turóc megyei *Folkusháza* il-
letőségű tanuló a VI. osztály diákja volt, míg Brozik Titusz a Hont
megyei Cseri községből a líceum V. osztályának tanulója volt. Az
1864/65-ös tanévről mint többször említettük nem áll rendelkezés-
re *Értesítés*, de az 1865/66-os tanévről, amikor Mikszáth a VII.
osztályt megismételve a VIII. osztályba léphetett *Folkusházy Sán-
dor* már osztálytársaként szintén VIII. osztályba járt, míg Brozik
Titusz a VII. osztály tanulója volt. Mindkét iskolatársának neve
szerepel az önképzőkörü tagok sorában. Tehát egyik esetben sem
szerepel fiktív név.

A források eltérő névemlítésénél más irányba kell keresnünk
a megoldást. Pesthy eredeti forrásokból dolgozott, feladata az volt,
hogy a tényeknek megfelelően állítsa össze az önképzőkörü történe-
tét, tehát kötelességévé tétetett a tények feltárása. Így e mozza-
natokat figyelembe véve minden bizonnyal a Turóc megyei Fol-
kusházáról származó nemesi sarjnak, *Folkusházy Sándornak* te-
hetette meg Mikszáth ezt a szívességet. A Várdai Béla könyvében
viszont Brozik Tituszt szerepel az idegen tollal ékeskedőként. Fel-
tételésekre szorítkozhatunk: lehetséges, hogy első adatközlés-
ként a Várdai munkájában is megemlített Király Ernő vagy Su-
hayda Lajos nem közölte az életrajzíróval a Mikszáth írásával
pávaskodó diák nevét, noha tudták, hogy kiról volt szó, mert mint
láttuk, Pesthy István dolgozata rendelkezésükre állt, sőt abból me-
rített a szerzőpáros. Lehetséges, hogy Várdai megismételt kéré-
sére közöltek egy közömbös, társadalmi vagy iskolafenntartási
szempontból lényegtelen nevet, a Brozik Tituszt és hozzáfűzték
a Várdai által megörökített egykori Soltz-féle szentenciát, amely
szerint „a jegyzőkönyvvel szemben a helyéről maradjon el a Brozik neve,
mert nem méltó rá, hogy Mikszáthtal egy lapon megörökíttes-
sék...” Ilyen döntés azonban nem létezett, mert akkor 1893-ban
a szorgalmas Pesthy István honnan tudhatta volna, hogy *Folkus-
házy Sándor* hamis csillogtatása lett volna a kizárás oka. Adatok
hiányában ezek csak feltételezések, de olyan feltételezések, amely
esetében a valóság mérlegének nyelve — a felsorolt okok miatt
— a Pesthy-féle adatok hitelessége felé billen...

Rejtő István

JEGYZETEK

- 1 Mikszáth Kálmán rimaszombati éveiről ld. Rejtő István: Mikszáth Kálmán, a rimaszombati diák. Bp., 1959. 107. l.
- 2 Mikszáth Kálmán Összes Művel (továbbiakban: Krk) 28. köt. 21-44 l., Bisztray Gyula jegyzetei a 230-254. lapokon olvasható.
- 3 Krk 32. köt. 7-37. l., Bisztray Gyula jegyzetei a 229-243. lapokon.
- 4 Krk 63. köt. 103-107. l., Bisztray Gyula jegyzetei a 337-341. la-
pokon.
- 5 Az elbeszélés a Krk előkészületben levő 38. kötetében jelenik
meg.
- 6 Krk 5. kötet. 67-129. l.
- 7 „Mikszáth Kálmán.” Bp., 1910. 39-48. l.
- 8 I. h. 43. l.
- 9 I. h. 39. l.
- 10 I. h. 39. l.
- 11 I. h. 40. l.
- 12 I. h. 43-44. l.
- 13 Krk 28. köt. 221-227. l. és Bisztray Gyula jegyzetei a 334-338.
lapokon.
- 14 Várdai Béla: I. h. 44-45. l.
- 15 I. h. 45-46. l.
- 16 Gyöngyösy László: „Mikszáth Kálmán” Bp., 1911. 30. l.
- 17 I. h. 31. l.
- 18 Breznyik János: I. m. 462. l.
- 19 Breznyik János: I. m. 456. l.
- 20 Breznyik János: I. m. 450-451. l.
- 21 Breznyik János: I. m. 473. l.
- 22 „A selmeci líceum ág. hitv. ev. kerületi líceum története. Ösz-
szeállították és 1889-1896. évig kiegészítették Hlavatsek András és Ki-
rály Ernő. Selmecbánya, 1896.”
- 23 Hlavatsek András—Király Ernő: I. m. 121-122. l.
- 24 Erre utal Várdai utalása is, amelyről a tanulmány elején szol-
tunk.
- 25 Várdai Béla: I. m. 39. l.
- 26 Ld. előbb Pesthy István leírását
- 27 Ld. különösen Pesthy adatát a 21. lapon.
- 28 A szövegeket ld. e cikk 20. lapjain.
- 29 Várdai Béla: I. m. 46. l.; Gyöngyösy László: I. m. 31. l.

KÖRKÉP

Félévi értesítő

A szolnoki Szigligeti Színház őszi bemutatóiról

I. Kockázatos vállalkozás az évad felénel értékelni egy társulat munkáját. Az összegzés kimerülhet felületes, megalapozatlannak tűnő általánosításban. Megkönnyíthetné az értékelést, ha — a szolnoki színházról lévén szó — egy évek óta tartó, többé-kevésbé következetes társulati munkafolyamathoz illeszthetnénk az eddigi (1981 vége) öt előadást. De vajon illeszthetjük-e? Ugyanis nem feledkezhetünk meg arról, hogy általában a színházról nem beszélhetünk. Konkrét előadásokról, bizonyos alkotókról lehel csak szó. Márpedig az elmúlt évadhoz képest csak a főrendező, *Paál István* „működése” folyamatos. *Horváth Jenő* nyugdíjba ment, *Árkosi Árpád* december végéig még nem jelentkezett, *Szurdi Miklós* egyelőre „csak” a gyerekdarabot rendezte. Újak jöttek — *Sándor Pál*, aki a színházhoz szerződött és *Mikk Mikiver* Tallinnból, aki vendégként dolgozott Szolnokon.

A mai színházban az írott szöveg mellett a rendező az előadás meghatározója. Ezt tényként elfogadva (akár jónak tartjuk ezt, akár nem), beláthatjuk, hogy az öt előadás nehezen illeszthető az imént említett folyamatba. Nem injekciózhatunk tehát mindenáron „egységes társulati koncepciót” a különböző produkciókba. Vizsgáljuk meg inkább az egyes előadásokat és így próbáljuk meg kiállítani a színház félévi „értesítőjét”.

II. A Szolnokra szerződött filmrendező, *Sándor Pál* bemutatkozása jól sikerült. Brecht *Koldusoperáját* kapta — kapta, mert nem ezt akarta rendezni. Tisztességgel megbirkózott a nehéz feladattal. Nem a klisébe kapaszkodó újságírói fogalmazás mondatja ezt velem. Valóban nehéz feladat ma Brechtet játszani. (Főleg akkor, amikor a szolnokival egyidőben mutatják be a Nemzetiben ugyanezt a darabot, mégpedig *Ljubimov* rendezésében.) Nincs értelme sokadszor fellapozni, mit ír Brecht az epikus színházról és betűről betűre követve utasításait sokadszor megrendezni ugyanazt. *Sándor Pál* szerencsére — az író szellemében — saját világát viszi színpadra. *Sándor Pál* a brechti, Brecht a *Sándor Pál*-i ismétlést akadályozza. Találkozásuk megőrzi az író mondandóját, de ki is egészíti azt. *Bicska Maxi* története elevenedik meg, okos tanításokat kapunk az emberi szívek megkeményedéséről, a nemi rabszolgaságról, az ember helyzetének bizonytalanságáról, a kellemes életről. De a látványt, az atmoszférát a rendező teremti. Nem csupán

hangulati elemről van szó. A rendező filmjeiből már jól ismert helyzetek és érzések fogalmazódnak meg: félelem, egyedüllet, egymásba kapaszkodás, szeretet utáni vágy... *Sándor Pál* elsősorban arra ügyel, hogy mindvégig kezében legyen a darab, azaz bírja szuflával, ötlettel. De mintha hiányozna egy mindent meghatározó egységes elképzelés — emiatt tűnik egyenetlennek az előadás. Mindenesetre megteremti a *Koldusopera* morál nélküli világát: egymás lépéseit számolgotató, a ráció sínjein közlekedő hábuk mozognak a színpadon. De a bábukba zárva ott szűkül a kisember. (Gondoljunk *Bicska Maxi* halálfélelmére, *Tigris Brown* „érmességére”, vagy *Peakock*-né italra, férfira éhes figurájára.) Ezek a barátság, szeretetre, hitre vágyó kisemberek bújnak össze félve, dideregve, reménykedve a darab végén.

A halál árát a halottaktól kérdezd — ez a címe *Mati Unt* észt író művének, amit *Mikk Mikiver*, a tallinni színház színész-rendezője állított színre. Ennél a címnél már csak maga a darab rosszabb. Évek óta nem birkózott silányabb írói anyaggal Szolnokon színész és rendező, pedig az írói elképzelés jó: filmet forgatnak egy volt partizánról, életéről, haláláról. A darabbeli színészeket — dicséretes módon — foglalkoztatja az azonosulás lehetősége. Képes-e a főszereplő, ma. 1982-ben azonosulni az egykori kommunistával. Áttételesebben: övé-e, sajátja-e az az eszme, amiért annyian meghaltak? Kétségtelen, korunk egyik alapkérdéséről van szó.

A szereplők is tipikusak: adott a tisztességre hajlamos főszereplő, az egymásra irigy színésznők, az ellendrukker, outsider statiszták, a főszerepre lecsapó vidéki színész, az ambíciózus, ugra-bugra rendező, a nőkre vadászó és az eszmei tisztaságra ügyelő hivatalnok. Sőt, egy igazi partizánt is meghívtak, ellenőrizte ő a hitelességet.

De mindezt még meg kellene írni. *Mati Unt* ezt elmulasztja, helyette közhelyek gyűjteményéből válogat. Alig lehet megkülönböztetni, mikor van éppen felvétel és mikor beszélgetnek „egy az egyben” a színészek. Pedig ez a film csak egy sematikus partizánstori kliséje. Az író a film nem érdekelt. Őt a „színész drámája” izgatta. De az emberi azonosulás iménti kérdései felmerülhetnek-e egy csapnivaló tucatfilm kapcsán? Történet pedig nincs. Csak a jellemekből adódó szituációörmelekek. (A statiszták unottan ülnek és zabálnak, a rendező ideges, fel, s alá szaladgál, a jelenetet megismétlik, a főhős egyszer-kétszer-háromszor is meghal...) A rendező és a színészek mindent megpróbálnak. Húzzák-nyúzzák az írott művet. De mivel alapjaiban elfogadják azt —, mi mást tehetnének —, csak egyes részleteket tudnak el-

fogadhatóan megoldani. Ezt elsősorban a groteszk beépítésével érik el. Komikusabb és cinikusabb lesz ettől az előadás alaphangja. Ez teszi érthetővé — no nem átélhetővé — a fenti kérdésre adott keserű választ. Színész vagyok — ismételtgeti egyikük. Azaz tudja, hogy nem azonosulhat az egykori kommunistával. De eljátsza azt.

Az idén a gyerekek *Erich Kästner* klasszikus regényének, az *Emil és a detektívek*-nek színpadi változatát kapták. A vidéki színházak általában egy előadást szánnak a gyerekeknek (nyilván nincs is többre lehetőségük). Ezt játsszák aztán — állandó telt ház mellett — szeptembertől májusig. Kockázatosnak tűnik mindez. hiszen akár jó, akár rossz, játszani kell. Csakhogy a gyerekeknél nem nehéz sikert elérni. Tudom, sokak ellenkezését váltom ki ezzel, de nem hiszek a „legőszintébb és legkritikusabb” közönségről szóló közhelyben. Valóban őszinték még és bizonyára nem fognak illedelmesen végigunatkozni két órát. De közben a tévéreklámon és az esti filmen nőnek fel. És vajon hogyan dönthetnének — ez kell, ez nem kell —, ha egy évben egyszer mehetnek színházba? Tehát nem elég kijelenti, hogy az *Emil és a detektívek* sikeres előadás. Hibái ellenére valóban jól sikerült. Mindenekelőtt azért, mert *Szurdi Miklós*, a rendező és a színészek pontosan tisztázták, kiknek játszanak. (Mert az is hamis közhely, hogy mindegy, kinek készül a produkció. Ha már elkészült, tetszhet persze gyerekek és felnőttek egyaránt.) Tehát 10–12 év körüliekhez szólnak. Az ő nyelvükön. Az ő gyerekes-kamaszodó reagálásaiikkal. A kissé mamlasz *Emil* (*Pogány György*) bejön, két kis utcai vagány elkapja. *Emil* kicsit értetlenkedik, de segít nekik és hárman együtt kötöznek fel egy melltartót a főherceg mellszobrára, aztán elpucolnak. Ezzel a kis játékkal már az első pillanatban jó hangot üt meg az előadás, játszónak és nézőnek többnyire később is sikerül egy hullámhosszon maradnia. Nem kezdenek el tipegni, búbjoskodni, nem akarnak aranyosak lenni. Nem felnőttek, de természetesekek.

Meglevő hiányérzetem nemcsak ezzel az előadással kapcsolatos. A gyermekelőadások általában nem építenek eléggé a gyerekek fantáziájára és kielégíthetetlen játékigényére. Bármennyire is alkalmatlan erre egy színház, mint építmény, mégis jobban ki kellene aknázni azt a lehetőséget, hogy együtt vannak a játékhöz leginkább értők: a színészek és a gyerekek. Tehát többet kellene együtt játszani. Hiszen már azért is milyen hálásak, hogy *Kalapocska* megtanítja őket egy dalra.

A Szobaszínház egyetlen idei bemutatója *Albee* két egyfelvonásosa. Az *amerikai álom* és *A homokláda* volt. *Paál István* a

rendező, így akár „abszurd trilógiáról” is beszélhetünk, hiszen az Albee-előadást megelőzte már két évvel ezelőtt *A játszma vége*, tavaly pedig a *Születésnap*. Legalábbis az abszurd pecsétjét ütötte ezekre a hatvanas évek kritikája. Kétségkívül hasonló életérzés árad ezekből a művekből, de eszközeik, nyelvük — és tegyük hozzá: mélységük — különböző. Beckett egy bárhol-bármikor történő absztrakt helyzetbe rakja szereplőit. Pinter drasztikusan naturális eszközökkel dolgozik. De mindketten emberi világot teremtenek, tele fenyegetettséggel, üzőtséggel, szenvedéssel. És halvány reménnyel is, mert az átélt emberi szenvedés mindig figyelmeztető sebet ejt. Megítélésem szerint a két amerikai egyfelvonásosból ez a mélység hiányzik. Szerkezetük, cselekményük mesterien kiszámított. Maga Albee is legtökéletesebb írásának tartja *A homokládát*. Az is. Túlságosan is az, steril kivonat. A két darabban — és az előadásban is — azt csodálom, milyen mesterien ki lett találva. Látom az egyedül életképes, de halálraítélt Nagymamát, az impotenciáig tehetetlen Papit és Mamit és a harmadik generációt, az ifjú nemzedéket, melyet az embernek már nem nevezhető mutatós, de belül üres amerikai álom, illetve halál angyala képvisel. Értem, amit Albee mond, de ez még nem színházi élmény (mint volt Szolnokon a *Nem félünk a farkastól*, vagy lehetne legelső egyfelvonásosa, az *Állatkerti történet*). Az amerikai álom konkrét és elvont mezsgyéjén mozog. Albee-re jellemző roppant mulatságos, szellemes párbeszédet váltogatják egymást. Mami beszámol az „izgalmas” kalapvásárlásról: ostobasággal fűszerezett mindennapos sztori. Ugyanezen a szinten meséli el Nagymami másnapos tortája történetét. A kölcsönzött, majd végül is becserélt „gyermekáldás” meséje, vagy az a tény, hogy a Nagymama nemcsak a tévét, a pincsikutyát, de magát a szobát is eldugja, már megemeltebb, más szférában zajlik. Bármelyik család bármelyik tagjával behelyettesíthetők a szereplők, a történet betűről betűre megismétlődne. Mindezek miatt rettentően nehezen játszható a két darab. Paál az elvont felé hajlította őket, csökkentve ezzel az egyes részletek humorát, növelve viszont a figurák és szituációk vonatkozási terét. A legjobb pillanatokban ezzel a ritus mélységéig jut el. Ilyen például *Az amerikai álom* befejezése, amikor a lelassított dialógussal, a szertartásszerű mozgással a korábbiakban felsorolt akadályok ellenére megrendítő erejű lesz az előadás. Hihetetlenül nehéz a színészek dolga. Nem kapaszkodhatnak a poénokba, a hétköznapiság és a mulatságosság fölé kell emelkedniük és így megteremteni Papit, Mamit és a többiekét. Klisé kell játszaniuk. (Győri Franciska és Falvy Klári találja meg legpontosabban ezt a hangot, kár, hogy az utóbbi képtelen mindvégig koncentrálni.)

Paál István másik rendezése igen nagy vállalkozás: Shakespeare *Hamlet*-jét állította színpadra. A kihívás nagyságát tekintve, a rendezői következetességet és bátorságot, a munka minőségét illetően méltó ez a *Hamlet* Paál szolnoki éveinek kiemel-

kedő előadásaihoz. *Nem félünk a farkastól*, *Tangó*, *A játszma vége*, *Születésnap*, *Az ember tragédiája*. . . Tökéletesen illeszkedik ebbe a sorba a legutóbbi bemutató.

A hihetetlenül bonyolult, többretegű shakespeare-i mű és a hasonlóan bonyolult logikájú, eredeti rendezői elképzelés találkozása pontról pontra vizsgálódó, alapos elemzést igényelne. Egy „félévi értesítőben” erre nincs mód. Tisztelem a rendező vállalkozását annyira, hogy — ha mégoly bátortalannak tűnik is — ne vállalkozzak a pár mondatos „ítélethozatalra”. Már csak azért sem, mert egy könnyed minősítés — jó vagy nem jó az előadás — elfeledhetné mindazon kérdéseket, amiket a szolnoki *Hamlet* felvet. Ezért itt és most fontosabbnak tartom legalább felületes jelzését annak, miből adódik az előadás más-sága. Mert abban, gondolom, egyetértenek hívek és ellenfelek, hogy ez a *Hamlet* „más”. *Mihez képest?* — kérdezhetjük. Más, mint az eddigi rendezések. Más, mint az olvasmányok és színházi élmények alapján bennünk élő *Hamlet*-kép. És valószínűleg másról (is) beszél, mint maga Shakespeare.

Bizonyos alapfeltételeket adottnak tekintek: vagyis a tehetséget és az évek kemény munkája során kialakult sajátos színpadi nyelvet, jelzésrendszert. Ezeket is figyelembe véve, mi tehát a lényege, állandó tényezője Paál rendezéseinek?

Két világháború után, a huszadik század második felében, a Közép-Európában élő alkotó szemével tekint minden műre. Bárki, bármikor, bárhol írta azt. Újat alkot, mert közlendője van a világgal. Ezzel vitát vált ki, provokál és a vitában a minőség érveivel próbál küzdeni. Nem választja az olcsó aktualizálást, de nem is reprodukál. Mi történik tehát a *Hamlet* esetében? A rendező kiteszi az itt és most érvényes hangsúlyokat, ezzel átforgalmazza — torzítja? — az eredeti művet. Számára az egyén kiszolgáltatottabb, döntései és tettei ezért jelentéktelenebbek. Ezért a szándéktól a cselekvésig eljutó, kételkedő, de tettének még jelentőséget tulajdonító egyén helyett egy emberi közösségben létrejött mechanizmus általános törvényszerűségeit vizsgálja. Az így felvetődő kérdésekre pedig nyilván más válaszokat kap ma Közép-Európában, mint a világhatalom felé startoló, reneszánsz Anglia írója.

A merész beavatkozás természetesen buktatókkal jár és dramaturgiai logikátlanságokhoz vezethet. Vezet is. Mert, ha Polonius súlya, jelentősége ekkora, vajon nem billen-e föl az egyensúly, nem válik-e kevésbé izgalmassá az előadás második része? Magyarzatokat találok, de csak a belemagyarázás bizonytalanságával. Kérdéseim is lennének még, de félek, hogy ezek csak a kényelmes ítélkezést erősíteném, amiről Berkes Erzsébet így írt a decemberi Kritikában: „... A kényelem vezet odáig is, hogy a bulvár, a kommersz több türelmet, elnézést élvez, mint a célirányos utakat kereső, de néha botló újtók”. Márpedig Paál *Hamlet*-je botlásai is jelentős kísérlet. És miközben felelősséggel vall koráról, újra rácsodálkoztat Shakespeare zsenialitására. Ez az író, még ezt is tudta?

III. A színészi alakítások váltakozóak, bizonyos minőségromlást jeleznek. Ennek oka nem a tehetség hiánya. Inkább az odaadás, a szereppel — vagyis, ami legalább ilyen fontos: a produkcióval — való azonosulás hiányzik. A szolnoki (és kaposvári) színészi játék lényege a csapatjáték. Mint ha ez fakult volna. A szolnoki mércéhez képest túl sok a meggyőződés nélküli, nemszeretem-alakítás, amikor a színész csak „letudja” a szerepet. Gondolok itt például a Koldusopera karakter nélküli bandatagjaira — kivétel *Körmives Sándor* narrátorrá vált Horgasujju Jakabja —, vagy a *Hamlet* őreire, katonáira. Szerencsére ellenpéldákat is lehet sorolni, született néhány kiváló epizódalakítás. A már említetteken kívül: *Mucsi Zoltán* a Koldusoperában és az Emil és a detektívekben, *Sebestyén Éva*, ugyanabban a két darabban, *Takács Kati* Lucy-je és a tehetségét azonnal bizonyító *Fehér Annáé*.

Külön kell szólni két alakításról. Színész és szerep tökéletes találkozása *Egri Katalin* Pollyja a Koldusoperában. Polly korántsem szende szűz. Megvan benne Peacock, Maxi és Brown esze, kegyetlensége, bátorsága és romlottsága. Ez a színésztől profi magabiztosságot követel. Egri Kati jól énekel, kitűnő a mozgáskultúrája és újdonsült bandavezérként is igazi nő. Van humorérzéke, ezzel oldja új szerepe könnyörtelenségét. Sándor Pál pedig szinte neki találta ki nagy ötletét: Egri Kati mint ha a húszas évek amerikai némafilmjeiből lépne elénk, arcjátéka, mozgása a legjobb bürleszkalakításokat idézi.

Kovács Lajos *Hamlet*-jének meg kell küzdenie az érthető módon egészen mást váró nézőkkel is. Szép és kellemes, töprengő és habozó, vonzó ifjú helyett földszínű, „szakadt” kabátban, kiégett, tépett férfiként őrizi apja sírját. Kovács legyőzi a néző fenntartásait. Elsősorban azért, mert rendelkezik egy ritka képességgel: nem lehet nem figyelni rá. Szövegtől függetlenül jelenlétének súlya, vonzása, „huzata” van. (Ezért volt jó tavaly Stanley szerepében — Pinter: *Születésnap* —, amikor főszereplőként szó nélkül kellett végigülnie, majd egy órát.) És megtalálta a lényegét ennek a *Hamlet*-nek. Törrel a csizmaszárban egy Férfi áll előttünk, aki tudja, hogy vesztes játszmába került. Konfliktusát nem a tett elkövetésének nehézsége, hanem értelmetlensége adja. Kemény, határozott ember, bármikor megölhetné a királyt, de ezzel nem változna semmi. Mit tehet így egyedül, kiszolgáltatva mindenkinek? Küzd, már csak a játék kedvéért is — és nem adja olcsón az életét.

Végző összegzés helyett azóta már megvalósult, vagy meg nem valósult reményről írhatok. Hiszen e „félévi értesítő” megjelenésekor már újabb bemutatókon is túl van a színház. Bizakodom, változatlan kísérletező kedvvel, igényes csapatmunkával, *szolnoki színvonalú* produkciók születnek tavasszal.

Apadó forrásból

UTÓSZÓ A XVI. MADÁCH IMRE IRODALMI SZINPADI NAPOKHOZ

Mi élteti az amatőr színjátszó mozgalmat? Ugyanaz, ami az egyes csoportokat: a közönség és a „szakma” figyelő tekintete. (Régi igazság, hogy minél nagyobbak az „elvárások”, minél igényesebb a „publikum”, annál igényesebbek az alkotók, annál színvonalasabbak a kész művek. És ez persze fordítva is igaz.) Mi élteti a balassagyarmati Madách Imre irodalmi szinpadi napokat? A közönség és a szakma figyelő tekintetének emléke. Máskülönb pedig az a hazai gyakorlat, miszerint ha egy rendezvény négyszer ismétlődik, akkor már biztos, hogy követi az ötödik, a hatodik és így tovább...

Az elmúlt év decemberében megrendezett ISZN a 16. volt a sorban, amiből logikusan következik, hogy 1983 telén a 17-re is sor kerül, ha csak nem fogynak el végleg a vállalkozó kedvű csoportok. De ez aligha valószínű, mert a csökkenő érdeklődés ellenére mindig lesznek optimisták, akik kitartóan reménykednek abban, hogy a mozgalom talán éppen Balassagyarmaton kapja vissza azt a rangját, amit jelenleg másutt sem érezhet.

Kérdés azonban, teremhet-e gyümölcs a gyökerét vesztett fán? Nem, azt hiszem, mégis igazságtalan ez a kérdésfelvetés azokkal a csoportokkal szemben, melyek — ki tudja milyen forrásból táplálkozva — rendre „érett” produkciókkal érkeznek a Nógrád megyei városba. Azaz, dehogyan nem tudjuk a „forrás” helyét. A budapesti Péter Szinpadot a főváros munkásközösségei éltetik, a kassai Szép Szó Irodalmi Szinpad a szlovákiai magyarok — nálunknál sokkalta érzékenyebb — reagálása révén kap tápot missziójához, a KISZ Központi Művészegyüttes Szinpadának munkalehetőségét pedig a fenntartó szervezet garantálja.

A balassagyarmati fesztiválnál maradvány helyesebb tehát úgy feltenni a költői kérdést: mivé lesz az a fa, amelynek nem szakítják le gyümölcsseit? Mert Balassagyarmaton erről van szó. És sajnos — talán csak a kazincbarcikai és a tatabányai fesztivál kivétel — az amatőr színjátszó mozgalom manapság másutt is önmagának termi gyümölcsseit. Persze Balassagyarmaton sem egyszerűen az az elsomorító, hogy a fellépő együttesek jobbára csupán egymás, illetve a zsűri előtt játszanak. Sokkal inkább az, hogy az ISZN nem egyéb szűken értelmezett szakmai konferenciánál, ahol a „beszédtéma” az előadott darabok gondolatisága helyett (és még véletlenül sem emellett) kizárólag a megvalósítás mikéntje; hogy például „X szereplő miért jobbról jött be, amikor balról kellett volna szinpadra lépnie” stb. Félreértések elkerülése végett: nem a bemutatott produkciók tartalmának leckeszerű felmondását hiányoltuk. De joggal hiányolhatók azok a beszélgetések, való-

di viták, melyek a látottak ürügyén az amatőr színjátszó mozgalom helyét, szerepét, lehetőségeit próbálják behatárolni, avagy az adott nemzet irodalmának tükrében igyekeznek rávilágítani a közép-kelet-európai valóság koordinátáin belül fellelhető közös és eltérő társadalmi vonásokra.

De talán még az sem volna megbocsáthatatlan bűn, ha egy rendezőtől nyilvánosan megkérdeznék valaki (mondjuk a zsűriből): „Ugyan, áruld már el, miért épp ezt vagy azt a darabot választottad?”

Nem, ilyen kérdés nem hangzott el a 16. irodalmi szinpadi napok szakmai tanácskozásain. Pontosabban, a zsűri magának tartotta fenn a darabválasztás minősítésének jogát. Ellentétben pedig, vagy akár hozzáfűzni bármit is a „hivatalos” véleményhez, már rég nem „divat” Balassagyarmaton. (Ezt a passzivitást egyébként sokan a Máté Lajos vezette zsűri iróniával dúszított kritikájától való félelemmel magyarázzák, ami viszont nem fogadható el. Ámbár az az ironikus hangvételi, „erős” kritika — amely akár a mozgalom nagykorúságának egyik bizonyítéka is lehetne — a gyengélkedő időszakban, meglehetősen valóban indokolatlanul „egészséges”.)

Mindezeket túl 1981. dec. 11–13. között megrendezett XVI. Madách Imre irodalmi szinpadi napok — a házigazdák minden erőfeszítése és jószándéka ellenére — minősíthetetlen tárgyi körülmények között, és a helybéli közönség csaknem teljes érdektelensége mellett zajlott.

Hogy a körülmények minősítése mennyire nem magánvélemény, arra bizonyos néhány rendező azon kijelentése, miszerint a jövőben „tartózkodnak” a fesztiválon való részvételtől. Igaz, többségük az 1979-es ISZN után is ezt mondta, de akkor úgy tűnt, a fesztivál szervezői „nagy levegőt vesznek”, és a korábban évenként meghirdetett seregszemle kétévenkéntivé való átütemezése erőgyűjtést, pozitív változást sejtetett.

★

A XVI. Madách Imre irodalmi szinpadi napok a romániai népek irodalma jegyében hirdettetett meg. Néhány — mondjuk 8–10 évvel ezelőtt ez a tény önmagában is elegendő lett volna ahhoz, hogy a színjátszó csoportokat, és a mozgalom híveinek egész táborát „megmozgassa”. Hiszen Románia irodalma legalább olyan sokszínű, mint maga az ország. Nem beszélve arról, hogy a romániai irodalom palettáján a magyar nyelven született és születendő művek is tekintélyes részt (és nem csak foltot) képviselnek.

Nos, ennek ellenére a tavalyi ISZN felhívására minden korábbiánál kevesebb csoport — összesen 28 együttes — jelentkezett. Ugyanakkor az is igaz, hogy a Balassagyarmatra meghívott tizenegy együttes előadásainak átlagszínvonala valamivel talán jobb

volt az előző évekenél. A jobbára kiegyenlített mezőnyből csupán egy-két produkció emelkedett ki, s hasonló az arány a gyengébb teljesítményeket illetően is. Összességében tehát akár elégedettek is lehetnénk a fesztiválon látottakkal, ha a fentebb vázolt — a fesztivál egészét érintő — alapprobléma nem kérdőjelezné meg a legjobb produkciók hatását, értékeit.

Az előadások vázlatos áttekintését kezdjük azzal, amiről a szakmai tanácskozásokon is a legtöbb szó esett — formai kérdésekkel. Dacára annak, hogy a korábbi években a legtöbb fesztiválon, a legtöbb zsűritag „lehúzta a keresztvizet” az oratórikus előadásmódról a pódiumjátékokról (s legtöbbször nem is alaptalanul), Balassagyarmaton mégis öt szerkesztett műsort láthatunk a programban, és ezek átlagszínvonala ezúttal jobb volt, mint a színjátszóké. Ámbár hagyományosnak tekinthető „színházi produkciót” csupán három egyfelvonásos képviselt, míg a Soproni Pincészinház *Új Déva vára* című produkciója (rendező: Kövesi György) egészen különleges „antiszínházi” élményt nyújtott, lévén a közönség is cselekvő részese az előadásnak. Ezzel együtt négy produkció színhelye volt a nézőtér. Míg Sorescu *Jónás* című monodramájának (zalaegerszegi Reflex Szinpad, rendező: Mérő Béla) bemutatójakor a közönség is a cethal gyomrát jelképező szinpadra kényszerült. Mindez nem új, és a legkisebb mértékben sem idegen az amatőr színjátszástól, melynek egyik legfőbb erénye éppen mozgékonyágában rejlik. Más kérdés, hogy olykor öncélúan törekednek formabontásra az együttesek.

Az imént „mozgékonyágot” említettünk, és ez tartalmi oldalról is áll, amennyiben az amatőrök — a kőszínházak intézményesített mechanizmusával szemben — gyorsabban, szinte naprakészen képesek észlelni, sajátos eszközeikkel megfogalmazni azokat a társadalmi mozgásokat, melyek más művészeti ágakban csak később tükröződnek.

A korábbi ISZN-eken ezt érzékletesebben tapasztalhattuk, mert — függetlenül az adott irodalmi közegetől — hazai gondjaink is megfogalmazódtak a lengyel, a bolgár, vagy épp a haladó német írók műveinek tolmácsolásakor. A „romániai ISZN” során csak az általános érvényű gondolatokra, a párhuzamokra futotta; igaz ugyan, hogy a tipikusnak nevezhető romániai problémákat sem érezhetjük egészen távol magunktól.

Mindazonáltal a közepes vagy annál is gyengébb előadástól (rendezéstől) függetlenül okoztak csalódást egyes darabválasztások, mint például Everac *Hamis pofonok* (debreceni Alföldi Szinpad, rendező: Thúróczy György), Monteanu *Az ég a harmadik emeleten kezdődik* (salgótarjáni Petőfi színjátszó szakosztály, rendező: Csics György), Csiki László *Az idegen* (kazincbarcikai Teatrum Együttes, rendező: Bartha István).

Ezek a produkciók (furcsa módon mindhárom hagyományos egyfelvonásos) olyan közhelygondolatokat közvetítettek, melyekkel szemben más alkalommal talán nagyobb toleranciával viseltettünk volna, de Balassagyarmaton (lám, mégis szeretnénk rangosnak hinni a fesztivált) „mellébeszélésnek” hatottak. Különösen akkor, amikor az egyik abszurd darabot, a román néven publikáló Josif Naghiu (Nagy József) *Vikend* című munkáját olyan színvonalon oldotta meg a budapesti Perem Színház (rendező: Éless Béla), amitől a lélekmérgező militarizálódás veszélye egyszeriben a legfontosabb személyes problémánkká vált — majdnem hatvan percre.

A román népköltészetet nem számítva, egyébként csupán három „román romániai” szerző művét láttuk a fesztiválon. Az arány első pillanatban talán meglepő, valójában azonban érthető. És nemcsak azért, mert az egyetemes magyar kultúrkinccs — így az irodalom — megbecsülése, ápolása amúgy is illő és megtisztelő feladata az előadóművészeteknek. Ennél jóval praktikusabb magyarázata is van a dolognak; hogy tudniillik nemigen volt miből válogatnia a csoportoknak. Ionescot pedig mégsem vállalhatták fel. (Sokat dicsért műfordítás-irodalmunknak e téren — úgy tűnik — jócs-

kán vannak hiányosságai.) A két, már említett egyfelvonásos alapján így természetesen nem nyerhettünk mélyebb betekintést a román dráma újabb területeire. A harmadik román dráma, Sorescu *Jónása* viszont formailag és gondolatilag is modernségről, friss, ugyanakkor józan szellemiségről tanúskodik. Balassagyarmaton ennek a monodrámának az igazi érdekessége azért kerülhetett felszínre, mert az alább említendő magyar szerzők műveivel meglepő szinkronitást mutatott, szinte az együttgondolkodás határáig.

A *Jónás* modelldráma, melyet a rendezői alapötlet a didaktikusságig egyértelműsít. Mégsem a determináltság tudomásulvételét sugallta az előadás, sokkal inkább azt, hogy meglevő mozgásterünk minden zugát járjuk be, ismerjük meg terepünket, mert lehetőségeinket így tudjuk maradéktalanul kihasználni, így tágíthatók határaink. Nehezebben értelmezhető, de túlzottan téves értelmezést azért kizárt modelldráma kapta a XVI. ISZN fődíját is. Kincses Elemér és Kocsis István *Seneca* című átdolgozott drámájának (szegedi Medicus Színház, rendező: Oláh Attila) pontos elemzését a mai romániai valóságról meglevő ismereteink hiányosságai nehezítik. Előadás közben is gyakran éreztük, hogy az irodalmi

szöveg mélyebb rétegekbe hatol, semmint azt pontról pontra követni tudnánk. Ugyanakkor mégoly felszínes ismeretek is elegendők ahhoz, hogy a darabot — némi intuitív készséggel — torokszorítóan izgalmasnak érezzük. Mi több: a modellül szolgáló drámai szituáció — Caesar és Seneca konfliktusa — önmagában is lebilincselő, továbbgondolásra készítő.

A KISZ Központi Művészegyüttesének Színháza *Regös-kolinda* címmel szerkesztett műsorral szerepelt. Már a cím is utal a szándékra, melynek dicsérete vagy elutasítása „nézőpont” kérdése. Persze a kitűnő szerkesztéssel „megkomponált” üzenet megítélése nem lehet kérdés. A kassai Szép Szó Irodalmi Színház *Cantata profana* című szerkesztett műsora mind erőteljesebben kérdő mondattá hangszerelte a jól ismert bartóki mottót: „csak tiszta forrásból”. A kassai csoport utolsóként lépett színpadra. Megritkult nézőtéri széksorok előtt zárult mind szűkebbre a föggöny, eltompítva a tiszta forrást keresők kórusának hangját. Vajon hányan hallották meg a fesztivál egyik legfontosabb kérdését...?

Pintér Károly

Laczkó Pál:

Szalmakomiszár

Az irodalmi vállalkozásokat, műfaji kezdeményezéseket túl hamar lezáró kényelmes finitizmussal vitatkozva Alexa Károly egy nemrégiben közzétett esszéjében olyan folyamatos rajzásnak nevezi az új, figyelemre méltó epikusok magyarországi jelentkezését, amely vagy másfél évtizede kezdődött s máig sem ért véget. „A legutóbbi évek új neveinek hordozói szinte kivétel nélkül harminc és negyven közöttiek” — teszi hozzá az összkép árnyalására —, „javarészük vidéki”. Laczkó Pál első kötete, bár a szerző ambíciója nyilvánvalóan nem merül ki valamely irodalomszociológiai tétel illusztrálásában, tartalmasan, meggyőzően igazolja e megállapítások hitelét. A Nógrád megyei kötődés, a könyv salgótarjáni kiadása „lokális meghatározottságra” utal, de semmiképpen sem a szemlélet vagy a stílus vidékisége értelmében. A *Szalmakomiszár* elbeszéléseiben érzékeny, művelt, a modern világirodalomban otthonos intellektus nyilatkozik meg, teljesítménye az országos rajzás szerves része, nyilvántartandó ígérete.

Laczkó művészi alapproblémája a lírai hajlam, érdeklődés meg az epikai forma feszültségének fölismerésével kapcsolatos. Befelé forduló, a személyiség titkait fürkésző, „a létről kialakított alapérzés” meghatározására törekvő alkat. A szívéhez közel álló hősök is ilyenek: finomak, választékosak,

az önismeret és önelemzés megszállottjai, hajlanak rá, hogy a nyers, áradó, ösztönszerűen természetes életet ellentétesnek lássák a szellem szubtilitásával, elvonatkozató törekvésével. Eppen a kötet összeállítása döbbeneti és készletti vallomásra az író: „magamnál, egy kisvárosnál és egy kis megyénél tovább még nem jutottam.” Pedig — az idézett nyilatkozat rejtett Babits-asszociációja följosítja a párhuzam folytatására — nyilván ő is a „mindenséget”, a világot, a rajta kívülit vágyik művébe venni, műfaja törvényei is ezt írják elő. Írásai a tárgyiasításnak, az „egyszemélyes tágasság” kivetítésének, általánosításának kísérletei; önnön tudata mélyrétegei felé hatolva szeretne valami mintaértékű, közösségi, közhasznú tapasztalat kimondásáig eljutni.

Nem mintha ezekből az elbeszélésekből teljességgel hiányoznék a közvetlenül társadalmi tematika, a szociológikus korábrázolás. A fekete kendős falusi nénik vitája a kisvárosi kórház kapuja előtt, az értelmiségivé előlépett parasztfiú elbizonytalanodó gesztusai beteg szüleivel, falun maradt testvérével szemben, a fővárosi és a vidéki írók, hivatalnokok kölcsönös gyanakvást, előítéletet bűjtató párbeszéde: csupa találó megfigyelés, jellemző apró észrevétel, egy átmeneti korszak és átmeneti életforma sokat eláruló pillanatképei. Az élethelyzeteket, tablókát festő novellák legjobbjika, a *Mielőbbi gyógyulást* fedi föl, hogy Laczkó szociális mondanivalóját a beleélő technika, a szereplők gondolatainak belső átvilágítása közvetíti a legeredetibb módon. A tudatképek montázsában az el-

beszélő hasonmásának, helyzete és nézetei képviselőjének is megvan a maga szerepe, de az egész írás többet ad, mint ami az ő szempontjából látható: szubjektív részgazságok viszonyrendszereként teszi átélhetővé egy bonyolult társadalomlélektani helyzet ellentmondásait.

A gondolatfolyamat rögzítését egy-egy létérzékelésmód öntudatának kifejezése indokolja az olyan monológikus szövegekben, mint *A regényolvasó* vagy az *Egy eladó nézetei*. A szerző fiktív hősöknek engedti át a szót, naplószerű följegyzéseket írat velük, de sarkított, már-már mitológikusan egységessé stilizált alakjukban a maga nagy kérdéseire adott szélsőséges válaszokat önállósítja és tanulmányozza (a mítosz- és jelképköltés szándékát külön hangsúlyozzák az „eladó” következetesen, motívumszerűen használt hivatkozásai a Cincinnátus-szerepre, a rejtekező és szólítást váró elhivatottság képletére). Az olvasás aszkétája a papír, a betű, a könyv vonzásában éli ki magát, a beteljesülést, az élmény sűrűségét, intenzitását, tökélyét egyedül az irodalomban képes megtalálni. Az „eladó” ellentétes utat jár be, szerelme, házassági terve abbahagyatja vele a naplóírást, ezt a „lelki onanizálást”, hiszen a tenger nem részletezésre, cseppenkénti élvezetre való, hanem hogy „ússzunk, lubic-koljunk, ki-ki ízlése szerint”. Szubjektív megoldást, részleges szintézist a *Boldogulni...* címen összefoglalt meditációk sejtetnek; a fényképekhez, fényképezéshez fűzött reflexiók voltaképpen objektivitás és beavatkozás, „militáns közelítés” esztétikai és erkölcsi dilemmájára utalnak, s egy-

fajta oldott, nyitott, a valóság iránt türelmes magatartásban jelölik meg a követhető utat, élet és szellem ellentétének föloldási módját: „Könnyedebben kellene végre”, mintegy a refrén sugallta derűs, cinizmus nélküli elengedettséggel: „Kapunk tárva, kerítésünk leomolva”.

A cselekvés és a szemlélődés, az események alakítása és a tanulságok levonása alternatíváit történelmi, művelődéstörténeti példán vizsgálja a nagy igénytelenséggel készült, s valóban érett kötetzáró (egyben címadó) írás, a *Szalmakomiszár. Az ember tragédiája* költőjének „apokrif elmékedése” 1861-ből nemcsak Laczkó alapos korismeretét, Madáchhoz és művéhez fűződő bensőséges kapcsolatát jelzik: az objektiváció végig-gondoltsága, a személyes és korszerű érdekelttséget a távolságtéremtő epikába átmentő lelélménye is itt a legmeggyőzőbb, önmagát leginkább elfogadtató. A stílusutánzása pastiche lehetővé teszi, hogy egy kételkedő és ironikus kor írója megrendült komolysággal beszéljen nagy gondokról és célokról, újraélve, magáévá hasonlítva az 1849 utáni nemzedék tapasztalatait, összegzési kényszerét, s kivált a „felismeréseinkkel együtt élni” morális parancsát, amelyben egyaránt fontos a kendőzetlen ismeretnek és a lét megőrzésének motívuma.

Kelemen Gábor:

Bakszekér

Egyre növekvő rokonszenvvel figyelem a nógrádiak vállalkozókedvének bizonyítékait, a Palócföld Könyvek szépen sorjázó köteteit. Mindenképpen kedvünkre való ez a kísérlet, hiszen a kulturális, az irodalmi élet decentralizálódásának gyakorlati példája. És nem is akármilyen példája! Az 1979-ben megjelent *Ébresztő idő* című antológia tisztos színvonala miatt igazán méltó a figyelmünkre; külön erénye, hogy a megyében élő alkotók mellett nem feledkeznek meg a Nógrádból elszármazott, vagy a palócföldhöz kötődő szerzőkről sem. Ilyen egyszeri nekigyürkőzésre azonban — a vidéki antológiák nagy száma mutatja — szinte mindegyik tájegység képes. A Palócföld Könyvek újabb darabjai viszont jelzik, hogy Salgótarjánban nem fulladtak ki. Sőt! Most következtek az igazi meglepetések. Előbb (1981-ben) *Laczkó Pál Szalmakomiszár* című elbeszéléskötete került az olvasó elé, aki a fiatal szerző szépprózai munkáiban megsejthette, hogy az úgynevezett provincián is lehet természetes igény az európaiság. Legutóbb pedig *Kelemen Gábort* és *Bakszekér* című riportkönyvét kellett magamnak nagy örömmel fölfedeznem.

Mindebből az is kitűnik, Laczkó prózáját az igényes gondolatisággal együtt árnyalatokban gazdag, intellektuálisan fegyelmezett nyelvi stílus jellemzi. Fogalmazásmódja szabatos, de nem száraz, gyakran választja stílárís terepül az elbeszélés és az esszé határsávját. Ismeri a nézőpontok változtatásához tartozó nyelvi közlésformák hatását: találékonyan ötvözi a szerzői közlést, a szereplő belső beszédét és az önmegezőlítő formát (*Mielőbbi gyógyulást*), funkcionálisan alkalmazza az „autotematizmus”, az írás az írásról műfogását (*Egy eladó nézetei*), a monológokkal — legbravúrosabban Madáchéval — jellemet, szellemi magatartást tükröztet. Erőssége a gondolatok áramlásának, mozgásának érzékeltetése. A lelki élet irracionális, fogalomelőtti félhomálya helyett a tisztázásra, artikulációra törő emberi eszmélkedés érdekli, a kúszóság torzítását épp úgy kerülni igyekszik, mint az egyszerűsítését. Stiliztikáját ez az egyensúlykeresés kapcsolja össze művészi szándéka, ars poeticája, lényegével, amely szerint „bizonyos közfigyelem” fölkelte hozzátartozik az irodalom céljához, értelméhez, méltóságához. (*Palócföld Könyvek, 1981. Salgótarján*)

Csűrös Miklós

Ez a „fiatal” riporter szinte mindenről ír, ami a mai magyar faluban fontos része az életnek. Olvashatunk az áramszünet alatt megbénuló településről, az elsorvadó községi ünnepekről, egy falumúzeum létrehozásáról, a gyermekjátékokról, a magányos öregekről, a kistermelők kiszolgáltatottságáról, a környezetvédelemről, a pénzcsinálás módozatairól, a falugyűlésekről, a demokratizmusról, az ingázókról, a lakó nélküli, lassan pusztuló falusi házakról... És természetesen sok egyébről is olvashatunk ebben az indulatos *kozárdiádában*, mivel a dolgok jóval bonyolultabbak ennél a leegyszerűsítő témajegyzéknél. Egy azonban biztos: Kelemen Gábor olyan földről ír, amelynek „évezredes történetében a krónikáirók nem jegyezték fel országos eseményeket, véres csatákat. Nem jártak itt királyok, nem születtek híres emberek — a lakók éltek mindennapi életüket” (Jelenformáló hagyománytisztelet). Ez a mindennapi élet Kelemen Gábor lételeme. Ezt éli maga is, egy picike faluban. Kozárdon. Nem előkelő idegenként ír tehát a faluról, hanem a faluközösség egyik tagjaként, mintegy az egész közösség nevében. Az élet hitelesíti a művet, s a mű visszahat az életre. Megszenvedett, de kivételes tudósítói állapot a Kelemen Gáboré, rendkívül rokonszenves életmodell. A vállalás, az élet hibátlanul szép.

A művek már esetenként kevésbé. Nem ártott volna ezeket a riportokat szigorúban megrostálni. Időnként az az érzésem,

mintha Kelemen Gábor amolyan leckét szeretne letudni: riportjai ilyenkor vértelenek, nincs hitelük, eluralkodik rajtuk valami rosszízű zsurnalizmus, a vidéki napilapgyártásra jellemző retorikus semmitmondás. Szerencsére az ilyen riportokból van kevesebb. A magyar újságírásnak vannak bizonyos megcsontosodott sablonjai, s ezektől Kelemen Gábor sem tudott megszabadulni: az aratás témája nála is a munka, az „élet” didaktikus apológiája (Kombájnok hegymenetben). A jó vezető, az ideális közéleti ember portréját ő is felvázolja, igaz, alaposan megizzadhatott vele, alakjai mégis vértelenek, a színezésből — nem véletlenül — csak a rózsaszínre futotta (Becsülete a szónak...; Egy este a képviselővel). Máskor viszont nem elég ökonomikus a szerző, elragadják az ízes históriák, adomák (Szakal Jenő igazsága).

Kelemen Gábor akkor igazán meggyőző, amikor dühös. Amikor felforr a vére a falut ért sérelmek, méltánytalanságok miatt. Amikor a közösség nevében igyekszik kibogozni ilyen-olyan gubancos ügyeket. Amikor érezzük, hogy köze van a dolgokhoz és kozárdi illetősége az előszó eligazító szavai nélkül is kitűnne, csupán az írárok elkötelezettségéből, érzelmi hőfokából. Amikor nem riportokat akar írni, hanem *kozárdiádákat* — s ez többnyire sikerül is neki. S ehhez csupán a mindennapi életet kell megírnia: az AFÉSZ nyereszkezését, a kistermelő kizsákmányolását (Kistermelők — nagy gondok); antidemokratikus választási cirkuszokat (AFÉSZ-demokratizmus); elég leírni az életet egy „szerepkör nélküli” településen, szót ejteni kiszolgáltattott betegekről, basáskodó vezetőkről, arról az érzésről, amelytől egyik figurája másodrendű állampolgárnak érzi magát, a székhelyközség vezetőiről, akik „a forintot sajnálják, csak a társadalmi munkát forszírozzák állandóan... de az emberek már megunták, hogy csakis így akarják a falut gyarapítani” (Hatodiknak lenni). Ezek a legjobb riportok: felforrósodik a hang, s a szerzőből kimondatlanul is kibukik a keserű felismerés, hogy szép jelszavunk ellenére sem akar megszűnni, vagy csökkenni a városi és a falusi élet különbsége. Jó színvonalú a kötet többi, eddig nem említett írása is, érezni a szerző szeretetét, értekeinket óvó aggodalmát, igyekezetét, amivel tudatosítani szeretné, hogy a múltbecsülés — önbecsülés. Hiteles tudósítást küld a meglehetősen magára hagyott magyar faluból, ahol az élet egyszerű, mint a bakszekér nevű gyermekjáték, de „magunknak csináltuk, ez a lényeg”, s ettől jelképerejűvé válik a kötetcímmé emelt szó és többletjelentést kap Kelemen Gábor érezhető aggodalma: csak szét ne hulljon, csak haladjon ama bakszekér. (*Palócföld Könyvek, 1981. Salgótarján*.)

Körmendi Lajos

Szavak piacán

A megyei folyóiratokra, az irodalmi kultúra termelésének vidéki centrumaira igen nagy feladat hárul, s még legjobb erejükkel sem képesek ellensúlyozni a „vidéki-ség” történetileg kialakult hátrányait. Csak üdvözölni lehetne a kultúra — magára már régóta várató — erőteljes decentralizálását, az esélyek, a lehetőségek szélesítését (természetesen nem a mindenütt fellelhető dilettantizmus javára). Am az irodalmi élet mechanizmusának (nyomdák, kiadói jogkör stb.) módosítása a költészet szempontjából pusztán több esélyt jelenthet — mást nem. Mert a vers Soroksártól délre is vagy jó, vagy rossz; érték szempontból valamiféleképp egyetemes, vagy nem. A költő rosszul teszi, ha átveszi a néprajztudós, a szociográfus, a helytörténész szerepkörét, ha csak a couleur locale felmutatására képes. A provincializmus a költészetben a szellemi monokultúra elterjesztése. A vidéki folyóiratok körül kialakult jó műhely feladata, hogy országos horizonton széttekintő, tehetséges fiatalokat bocsásson rendszeresen útnak. A lehetőségek szükségessége is hozzájárul e rendszeresség általános hiányához (a legtöbb megyében 10 évenként jelenik meg — versantológia).

Akárcsak Szegeden a legutóbbira (Gazdátlan hajók), Kecskeméten is több mint tíz évig kellett várni egy újabb versgyűjteményre. Itt van! *Szavak piacán* a címe, tavaly jelent meg a *Forrás-könyvek* sorozatban. Négy induló költő verseit tartalmazza, olyan versírókét, akiket elsősorban a Bács-Kiskun megyei Forrás folyóirat juttatott publikációs lehetőséghez. (Bár a költők egyikének-másikának a Palócföldben is felbukkant verse.) Igen szerencsés döntés a kevés szerzős antológia összeállítása: sok szerzős társaival ellentétben lehetőséget nyújt arra, hogy ne költői ének ronsait, hanem személyiségek tükreit tárja elénk. Összegezően elmondható, hogy a kötet szerzőire látható módon Nagy László lírája hatott leginkább. És ez nem is baj: induló költőknek mindig határozottan kell hagyományt választaniok, mert egyéni kifejezésformáikat e mediátoron keresztül alakítják ki. A választott hagyomány felhasználása közvetítő az élmény és a kifejezés között. A *Szavak piacán* kötet e szempontból máris három lényeges tanulsággal szolgálhat. Láthatóvá teszi, hogy a Nagy László-i költészet elevenen ható és mozgósítható; verseredményeinek továbbhagyományozódása „a dörgő időben” nem lesz tele hiátusokkal. Az is kiderül, hogy e tradíció rendkívül rétegzett, sokarcú: nem lényegtelen tehát, hogy ki, milyen réteghez, síkjához kapcsolódik. A szerzők mégoly vázlatos bemutatását e bemérési pontból kezdjük. *Virágh József* hangütése — dalszerűségével, a sorvégek rímuralmával, olykor enyhén jambizált hangsúlyos-magyaros metrumaival, hídszerkezetű kompozícióival — a költő korai korszakára emlékeztet leginkább. A költőszeretet ma még romantikus módon fogja fel, költői énjét is ilyen eszközökkel, pózokba stilizálja,

amiért sajnos a természeti mikrovilág iránti érzékenységét is feláldozza. *Hídeg Antal* a túlságosan jó tanítványok sorába tartozik. *Nagy László halott* című verse óhatatlanul Goethe bűvészinásának esetét juttatja eszembe. Versei pontosan mutatják meg, hogy a mester költészetének mely elemei eltanulhatóak, s mi az (az értéke-sebb), ami nem tanulható el. Groteszkei is csak egy lépéssel mennek túl a *Jönnek a harangok* értem ironikus „őszikéin”. Halványan azonban már észrevehető Hídeg Antal elszakadási törekvései is. Jobb verseket olvashatunk azoktól, akik nem e vers-hagyomány könnyen továbbírható külsőségeit, hanem magvát, a belső tartást, az erkölcsiség szigorát igyekeznek átörökíteni. *Szilágyi Zoltán* verseiből önálló világkép formálódhat ki. Sajnálhatjuk, hogy kompozíciós eszményei még tisztázatlanok: sok az ötlet, a forgács, a csíra a versei között, poénjai ritkán válnak találatokká. Az antológia legjobb egységét kétségkívül *Lezsák Sándor* versei alkotják. Etikus költő ő, az élelhelyzetet léthelyzetté változtató. Határozott társadalomképe igen erős érté-

kelő gesztusokkal párosul. Realisztikus látomásai félelmetesek. Tényközlő, prózai panelekből alakított versnyelve sokszor nem tudja leküzdeni a pátoz csábításait. Nagy kár, hogy nála is — mint a kötet többi szerzőjénél — megjelenik olykor az urbanizációellenesség, a városgyűlölet, mint gesztus a manipulációs rendszerekkel szemben.

Örülünk kell ennek az antológiának, s inkább az itt számba vett erényei (és nem „leltározatlan” gyengesége) miatt, még akkor is, ha nem tartozik az „erős” kötetek közé. Minden versantológia sikere, vagy kudarca a szerkesztő munkájától is függ, aki kénytelen „hozott anyagból” kötetet szerkeszteni. Jól ismeri e munka veszélyeit *Hatvani Dániel*: okos előszavát az egységes antológia és széthulló részek, vagy az egységes részek és széthulló antológia alternatívájával indítja. Am a jól összeállított *virághfüzér* — hogy az anthológia szó eredeti jelentését használjuk — nemcsak a madzagon, hanem a virágokon is múlik. (*Kecske-mét, 1981.*)

Szigeti Csaba

A marxista irodalomelmélet története

Címe alapján kifejezetten szakmai irányultságúnak vélhető e *Nyíró Lajos* és *Veres András* által szerkesztett tanulmánykötet, hiszen irodalomelméletet ígér, ráadásul történeti megközelítésben. Valójában azonban másról, többről is szól, s így joggal tarthat igényt szélesebb érdeklődésre.

Az elemzés során nyert tapasztalatok ugyanis azt bizonyítják, hogy számos országban csupán olyan teljesítmények születtek e tárgykörben, melyek inkább tekinthetők irodalomszemléletnek, mint elméletnek. Ez a teoretikus szempontból szükségképpen hátrányos jelenség a társadalmi, politikai szférával való direktebb kapcsolatokra utal. Továbbá azért figyelemre méltó a szerzők vállalkozása, mert célként annak tudatosítását tűzték ki, hogy a marxista irodalomtudomány saját hagyományokkal is rendelkezik. Fontosnak tartották kimondani (lásd a szerkesztők által jegyzett előszót), hogy e „hagyományok” közé a történeti kutatások korlátozottsága is hozzátartozik. „A munkásmozgalom gyakorlati szükségletei a politika- és szociológiai központi gondolkodás érthetően háttérbe szorította a formai kérdéseket, esztétikai szempontokat. Amikor pedig felismerték az irodalomértelmezés jelentőségét, a marxista igény érvényesítését merőben új feladatnak tekintették, melyhez a klasszikusok írásai nem nyújtanak megfelelő támpontot, vagy éppen ellenkezőleg, minden megállapítás hitelét egyedül a klasszikusoktól való eredet dokumentálásával látták bizonyíthatónak... Könnyen belátható, hogy egyik irányzat sem kedvezett a hagyományépítésnek. Az egyik eleve nem ismerte el a folytonosságot, a másik pedig kizárólag a klasszikusokkal vállalta — sok esetben formálisan — a közösséget”.

Mindkét felfogás hatása tetten érhető a közvéleményben is: kialakult jobbra gazdasági viszonylatokra szűkített Marx—Engels-interpretáció, illetve végleteként elterjedt egy-egy irodalmi ihletésű szövegrész esztétikai érvényű általánosításának gyakorlata. S bár a magyar marxista esztétika — Lukács Györggyel az élen — már eddig is sokat tett a klasszikusok értékeinek kimunkálásáért, jelen tanulmánykötet tovább árnyalja Marx és Engels szellemi örökségét, vitázik a leegyszerűsítő értelmezésekkel és igazabban ítélkezik a klasszikusok — „nemcsak tévelygésre képes” — követőiről. A recenzió adta keretek között főként az előbbieket bizonyítására vállalkozunk, jelesül *Szerdahelyi István*, *Marx*, *Engels* és az *irodalomelmélet* című tanulmánya nyomán.

Eszmetörténeti tény, hogy Marx és Engels irodalmi, művészeti vonatkozású gondolatai viszonylag későn, csak az 1930-as években váltak közismertté „több tudománypolitikai tendencia eredményeként”. Részint Lunacsarszkij ösztönzésére kezdték

néhányan — köztük Mihail Lifsic és Lukács György — behatóan tanulmányozni és publikálni (egyebek közt a *Lityerturnij Krityik* hasábjain) a marxizmus klasszikusainak — túlnyomórészt irodalommal összefüggő — írásait, illetve reflexióit. E kutatások aktuális jelentőségét növelte, hogy a szovjet írók szövetsége által alapszabályban rögzített tételt — miszerint a szovjet irodalom alapvető módszere a szocialista realizmus — a klasszikusok realizmuskonceptiójára lehetett visszavezetni. A hagyománykincs megidézése azonban nemcsak egy valóban történelmi érdekű rekonstrukciós munka kezdetét jelentette, hanem alapul szolgált olyan törekvéseknek is, amelyek a marxi—engelsi szövegekből átfogó esztétikai rendszerre vélnek következtetni.

Ezek ellenében fejti ki véleményét Szerdahelyi István, aki szerint az ismert szövegszerű hagyaték nem elégséges ahhoz, hogy közvetlenül reprezentálja Marx és Engels művészetelméleti — de akárcsak irodalomelméleti — felfogását. Sőt „nemcsak arról van szó, hogy a marxizmus klasszikusainak megjegyzései önmagukban nem kerekedtek zárt esztétikai rendszerre, hanem arról is, hogy a későbbi marxista esztétika középponti fogalmai sem mind lehettek fel náluk” — írja, s példaként az intenzív totalitás kategóriáját említi, „ami annál különösebb, hiszen a totalitás más vonatkozásban központi kérdés náluk.” De éppen a marxizmushoz lenne méltatlan, ha az elutasítást nem követné állító hipotézis. Ezért Szerdahelyi kísérletet tesz egy olyan gondolatmenet felvázolására, amely nem elsősorban a konkrét irodalmi kérdésekről, egyes írókról (avagy irogatókról, mint amilyen például Margaret Harkness volt) vallott marxi—engelsi nézeteket kamatoztatja, hanem a valóban egységes rendszert alkotó filozófiai okfejtéseik irodalomelméleti konzekvenciáiból építkezik.

Kiindulópontként a *Gazdasági-filozófiai kéziratokat* idézi, mely szerint a „vallás, család, állam, jog, morál, tudomány, művészet stb. csak különös módjai a termelésnek és ennek általános törvénye alá esnek”. A termelés általános törvényének, a szubjektum-objektum viszonyának, mint az eltárgyasítás-elsajátítás folyamatának elemzéséből következik, hogy „a szépirodalmi mű, mint tárgy abban az esetben lehet csak »emberi tárgy«, azaz csupán akkor töltheti be a maga igazi funkcióját, akkor valósíthatja meg értéklehetőségeit, ha a társadalmi-emberi lényeket (pontosabban: e lényeg pozitív mozzanatát) igazoló és megvalósító tárgy, s hogy miképpen lehet ilyen, ez két tényező függvénye: egyfelől a szépirodalmi mű tárgyi természetétől, másfelől a neki megfelelő emberi lényegi erő természetétől függ.” Ezért Szerdahelyi e három fő kérdésben — társadalmi-emberi lényeg, az irodalmi mű tárgyi természete és a megfelelő emberi lényegi erők természete — kifejtett marxi—engelsi gondolatok részletes megjelenítésével érzékelteti, hogy a marxista irodalomelméletnek — tágabban művészetelméletnek — a szemléleti alapjai miként eredeztethetők a klasszikusoktól, s egyáltalán hogyan alapozódik meg a társadalmi valóság bármely

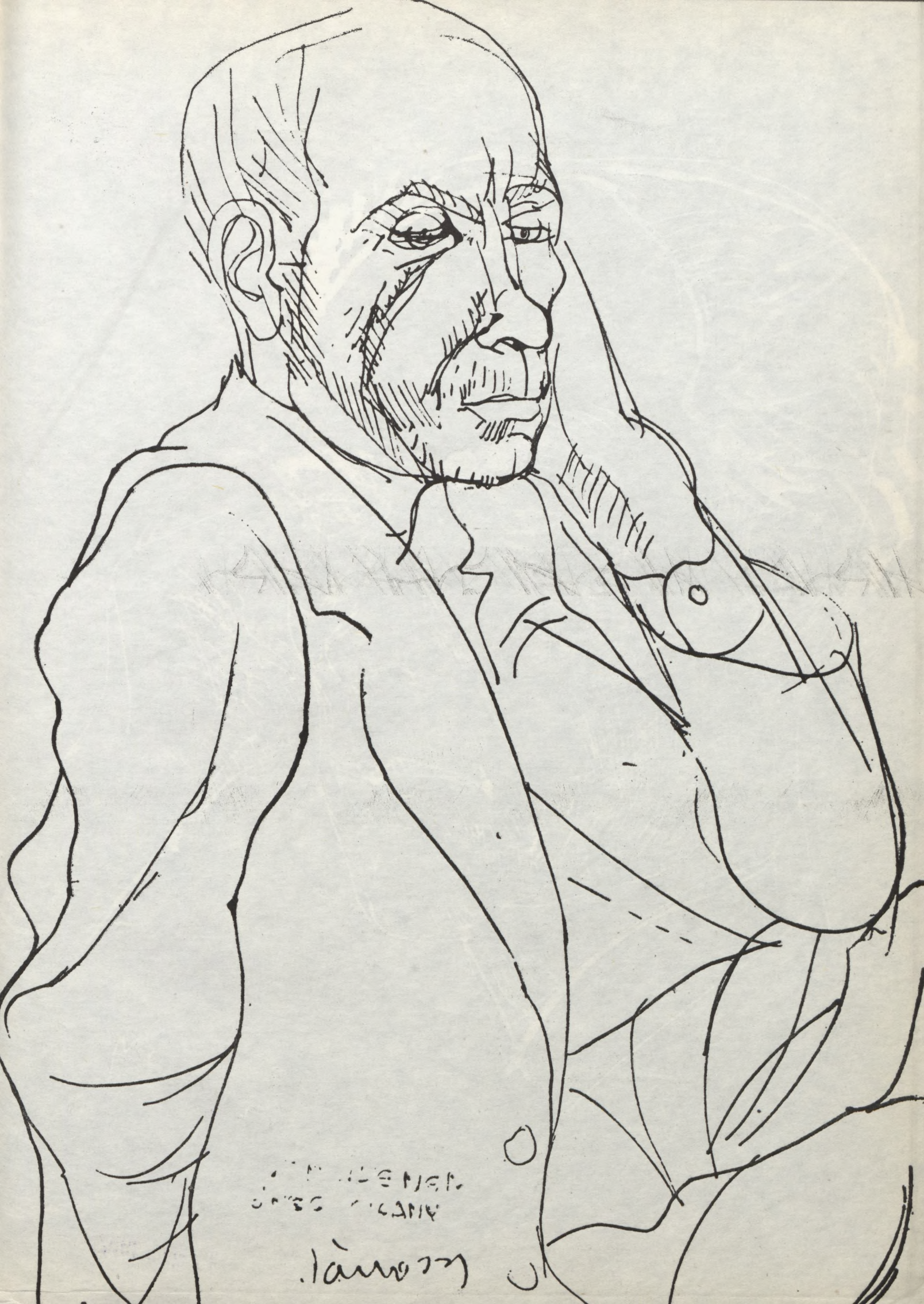
szférájához való adekvát viszonyunk tanításukban.

Az irodalomelmélet módszertanára vonatkozóan is eljut két lényeges következtetéshez. „Az első ezek közül az, hogy az irodalomelméleti kutatásnak nem a történelmi kezdetek jelenségeiből kell kiindulnia, hanem a kifejezett totalitás, a már kifejezett szépirodalom alkotásaiból, s ezekben rejlik a fejletlenebb, az ösköltészeti és népköltészeti jelenségek kulcsa, amiként Marx szerint az ember anatómiája kulcs a majom anatómiájához.” A másik fontos szempont, amire felhívja a figyelmet „az a mód, ahogyan Marx összekapcsolja a tárgy természetét a neki megfelelő emberi lényegi erő természetével. Az irodalomelméletben ez a nyelvi-stilisztikai-szerkezeti és a befogadápszichológiai-közösségpszichológiai szempontok együttes és egyenrangú alkalmazásának igényét támasztja — egy olyan módszertani igényt, amelynek megvalósításával nemcsak a régebbi, hanem napjaink marxista irodalomelmélete is nagyrészt adós még”.

Gránicz István Lenin munkásságának irodalomelméleti, művészetelméleti vonatkozásait, hatástörténetét értelmezi — lényegében Szerdahelyivel megegyező szelvényben. Ugyancsak Szerdahelyi István tollából jelent meg tanulmány a kötetben Lukács György marxista irodalomelméleti, esztétikai koncepciójának kialakulásáról, kivált a realizmus kategória lukácsi fogalomváltozásairól. Kiss Endre a II. Internacionálé németországi irodalomfelfogásáról, *Nyíró Lajos* az 1917 és 1930 közötti szovjet irodalomszociológiai törekvésekről, *Veres András* a marxista irodalomlélektan kérdéseiről értekezik. A legtöbb írás műfaja azonban fejlődésrajz, korszaktörténeti áttekintés nemzetek szerinti bontásban. *Bojtor Endre* a cseh és lengyel, *Fodor István* a francia, *Kanyó Zoltán* a német, *Kretzoi Sarolta* az amerikai, *Sárközi Péter* az olasz. *Szili József* pedig az angol irodalom és a marxista gondolatok egymásra találásának folyamatát mutatja be a kezdetektől 1945-ig. A szerzők figyelme elsősorban a két világháború közötti időszakra összpontosul, de általában utalnak — a francia irodalomban különösen jelentős szocialista — kezdeményekre is. Sőt a polgári művészetfelfogás néhány jellemző teljesítménye is megjelenik a kötet lapjain, különösen, ha a hatás nyilvánvaló, mint például Gramsci munkássága esetében Grocée, vagy Caudwellnél Freudé.

Mindezek alapján aligha mellőzhető e kötet minősítéseként is a — közhelyszerű — hézagpótló jelző. Ez természetesen elsősorban az irodalomtudomány kritériumai felől értendő, de nem lebecsülendő a marxizmus igényes propagandája szempontjából sem. Örvendetes egyébként — s ezt több más kiadvány is bizonyítja —, hogy a magyar szellemi közéletben tartósnak bizonyul az érdeklődés a marxista irodalom — és művészetszemlélet — kialakulásának mintegy fél évszázados folyamata, s egyáltalán a marxizmus megjelenése és hatásai iránt. (Kossuth, 1981.)

Csongrády Béla

GENERAL
JAMES H. HANNA

January

